Poštarina plaćena u gotovom

BROJ 7. i 8. ZAGREB, SRPANJ-KOLOVOZ 1932. GOD. III.

M

GLA

UREDIL

Dr. Slavko Pavičić
odvjetnik Zagreb
Palmotićeva ul. 26

SADRŽAJ:

Dvodomni sistem u modernim ustavima, dr. Stefanović Jovan, sveučilišni profesor u Zagrebu . 293

Smanjena poslovna sposobnost u srpskom privatnom pravu, Perić Živojin, sveučilišni profesor u Beogradu 307

Krivično-pravna odgovornost za tiskovne delikte, dr. Dolenc Metod, sveučilišni profesor u Ljubljani 317

Nekoliko pitanja iz oblasti novih krivičnih zakona, dr. Muha Miroslav, sudac banskoga stola . . 334

Pravni odnosi u žitnom režimu, Jeremić Stojan dr., odvjetnik u Novom Bečeju 350

Nacrt za jednu studiju o osnovima društvene organizacije, Tomašić Dinko dr., New York 364

Pravosudje:

a) Gradjansko 379

b) Kazneno 380

c) Upravno 381

d) Staleško 382

Društvene vijesti 382

Literatura 383

Svaštice 385

12010

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LVIII. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1932.
SRPANJ-KOLOVOZ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 7. i 8.

Dvodomni sistem u modernim ustavima

Piše dr. Stefanović Jovan, sveučilišni profesor u Zagrebu.

(Svršetak.)

2⁰ — Po grčkom ustavu je Gornjoj skupštini dato takodjer, kod donašanja zakona, samo pravo inicijative i pravo suspenzivnoga veta. Za donašanje zakona njen pristanak nije apsolutno potreban. Ali, i veto grčkog Senata različitoga je efekta, već prema tome, da li su u pitanju zakoni financijskoga ili zakoni nefinancijskoga značaja. Kadagod se odredjuje odnos izmedju vlasti skupština, pravi se uvijek — pa to je slučaj i ovdje — razlika izmedju te dvije vrste zakona. Vlast Gornje skupštine je uvijek slabija prilikom donašanja onih prvih, nego li prilikom donašanja ovih drugih.

Kada je u pitanju donašanje nefinancijskih zakona, grčki ustav pravi razliku izmedju slučaja, kada je zakon izglasala prvo Skupština, i slučaja, kada ga je izglasao prvo Senat: Ako je zakonski prijedlog izglasala prvo Skupština (U. čl. 30.), on se dostavlja Senatu, koji ga može i prihvatiti i odbaciti i mijenjati. Ali, u svakom slučaju, Senat mora donijeti svoju odluku u roku od četrdeset dana, računajući taj rok od dana, kada mu je zakonski prijedlog dostavljen. U protivnom slučaju smatra se, da je zakonski prijedlog prećutno potvrdio i da je, prema tome, izmedju Skupštine i Senata postignuta saglasnost. Efekat je u ovom slučaju isti, kao da je Senat zakonski prijedlog Skupštine u ustavnom roku izričito u cijelosti prihvatio. U slučaju pak, da Senat u tome roku zakonski prijedlog Skupštine odbaci ili izmijeni, on se vraća Skupštini. Ako ga ova izglasa ponovo, prijedlog još ne postaje zakonom mimo volje Senata; da se ovo dogodi, potrebno je, da ga ona izglasa još jednom, i to nakon dva mjeseca, ali ovoga puta ne većinom prisutnih, već većinom svih njenih članova. — Grčki ustav predvidja i mogućnost, da definitivnu odluku o spornom zakonskom prijedlogu donese zajednička sjednica Skupštine i Senata. Ovo ide u prilog Senatu; jer, ako je donašanje definitivne odluke povjereno zajedničkoj sjednici, onda kod njenoga donašanja sudjeluju i članovi Senata, što pak nije slučaj, ako se sporni zakonski prijedlog toj sjednici ne podnosi. I baš zato, što ovaj način rješavanja sukoba izmedju Skupštine i Senata ide u izvjesnoj mjeri u prilog ovomu zadnjemu, njegova primjena i zavisi od volje toga tijela. Odluku o tome, da se sporni zakon-

ski prijedlog podnese zajedničkoj sjednici na rješavanje, Senat donosi prije isteka onoga roka od dva mjeseca, nakon koga bi definitivnu odluku imala da donese sama Skupština. Ovu odluku Senat donosi većinom svih svojih članova.

Ne treba ipak misliti, da se podnašanjem spornoga zakonskog prijedloga zajedničkoj sjednici na rješavanje ravnopravnost izmedju Skupštine i Senata sasvim uspostavlja. Potpune ravnopravnosti izmedju zakonodavnih tijela nema niti u tome slučaju, pošto je na zajedničkoj sjednici povoljniji položaj Skupštine, čiji je broj članova skoro dva puta veći od broja članova Senata. Uloga senatora na zajedničkoj sjedenici može biti od značaja samo onda, ako je Skupština sporni zakonski prijedlog izglasala slabom većinom. Zato i podnašanje spornoga zakonskoga prijedloga zajedničkoj sjednici može biti od važnosti za Senat samo u ovom slučaju.

Po grčkom ustavu Skupštini je osigurano prvenstvo i u slučaju, kada je zakonski prijedlog izglasao prvo Senat (U. čl. 31.). Skupština može zakonski prijedlog Senata ili prihvatiti, ili odbaciti, ili izmijeniti. Ako ga prihvati, postaje zakonom. Ako ga odbaci, ne može postati zakonom na osnovu same odluke Senata, kao što je — vidjeli smo — moguće da zakonski prijedlog postane zakonom na osnovu same odluke Skupštine. Senat može svoj prijedlog, koji je Skupština odbacila, podnijeti ovoj ponovo kao novi prijedlog tek u idućoj redovnoj sesiji. Najposlije, ako Skupština zakonski prijedlog Senata izmijeni, on se vraća Senatu i dalje se postupa, kao da je u pitanju prijedlog, koji je izglasala prvo Skupština. Tako zakonski prijedlog Senata može postati zakonom zajedno sa izmjenama, koje je učinila Skupština, i ako Senat te izmjene nije prihvatio. Odnosno, on se može, na osnovu odluke Senata, zajedno sa izmjenama Skupštine podnijeti zajedničkoj sjednici na definitivno rješavanje.

Kada je u pitanju donašanje budžeta, zakona kojima se odobravaju krediti i zakona, koji se odnose na državne zajmove, vlast grčkoga Senata nije gotovo nikakva. Zakonski prijedlozi ove vrste moraju se podnijeti prvo Skupštini i prvo ih ona mora izglasati. Po izglasavanju u Skupštini, oni se podnose Senatu, kome je ostavljen rok od mjesec dana — rok uzet iz engleskoga zakona od 1911. — da donese svoju odluku. Ako Senat, u tome roku, zakonski prijedlog odbaci, ili ga prihvati, ali sa izmjenama, on se vraća Skupštini i ova onda donosi o njemu definitivnu odluku običnom većinom. Niti se traži od Skupštine, da pristupi donašanju definitivne odluke tek nakon isteka izvjesnoga roka; niti se traži od nje, da tu odluku donese specijalnom većinom, kao što je to slučaj, kada su u pitanju ostali zakonski prijedlozi. Senatu nije dato u ovim slučajevima niti pravo, da odluči podnašanje zakonskoga prijedloga zajedničkoj sjednici na rješavanje (U. čl. 34.).

Ako se grčki ustav znatno udaljio od načela ravnopravnosti izmedju skupština, kada je u pitanju donašanje običnih zakona, on se njemu približuje, kada je u pitanju revizija ustava. Ovo je učinjeno, ne toliko radi same te ravnopravnosti, koliko radi toga, da bi se revizija ustava otežala. Da je ustavotvorna vlast imala namjeru, da reviziju svoga dijela naročito oteža vidi se najbolje u ustavnoj odredbi, koja zabranjuje svaku reviziju za vrijeme od prvih pet godina; a, nakon isteka toga roka, dozvoljava reviziju samo onih odredaba ustava, koje nisu osnovne. Da li ova zabrana pravno vezuje ustavotvornu vlast za budućnost, drugo je pitanje; ali, ona pokazuje jasno, da je briga ustavotvorca bila, da svome djelu osigura što duži život. Radi toga je on za reviziju ustava, odnosno za reviziju ustavnih odredaba, koje nisu osnovne (u samom ustavu nije odredjeno, koje su odredbe osnovne, a koje nisu), propisao postupak, u kome su Skupštini i Senatu date približno iste vlasti: Prijedlog za reviziju može se podnositi kako Skupštini, tako i Senatu. Da se pristupi donašanju definitivne odluke o takvom prijedlogu potrebno je, da ga prethodno prihvate u načelu oba zakonodavna tijela. Nakon toga, i to po isteku roka od tri mjeseca, definitivnu odluku o prijedlogu revizije donosi Velika skupština, sastavljena od svih članova Skupštine i svih članova Senata. Ovu odluku ona donosi kvalifikovanom većinom od tri petine cjelokupnoga broja njenih članova. Odluka Velike skupštine o reviziji u načelu je definitivna; ona to nije samo onda, ako sama Skupština riješi, da se njena odluka podnese još i narodu na glasanje. U ovom slučaju, odluka o reviziji stupa u život samo ako nju i narod odobri (U. čl. 125.). Van ove mogućnosti primjena referenduma, grčki ustav je usvojio za svoju reviziju francuski sistem. Tako je kod revizije ustava ravnopravnost izmedju grčkih zakonodavnih skupština potpuna i u fazi inicijative i u fazi donašanja načelne odluke. Ona nije potpuna samo u zadnjoj fazi postupka: u fazi donašanja definitivne odluke. Ona tu nije potpuna. pošto Velika skupština, koja tu odluku donosi, nije sastavljena od jednakoga broja jedne i druge zakonodavne skupštine. Zato definitivna odluka o reviziji ovisi više od poslanika, nego od senatora. Potpune ravnopravnosti izmedju Skupštine i Senata i u ovoj trećoj fazi revizionoga postupka bilo bi samo onda, ako bi i definitivnu odluku donosili odvojeno, svaki za sebe, kako to čine, kada je u pitanju donašanje odluke o načelu revizije. No, ova nejednakost izmedju skupština kod donašanja definitivne odluke ublažena je ipak, i to na dva načina: S jedne strane, za donašanje te odluke u Velikoj skupštini traži se spomenuta kvalifikovana većina; s druge strane, odluka te skupštine, ako ona sama tako riješi, podnosi se još i narodu na potvrdu.

Ovo, što je rečeno o ravnopravnosti izmedju grčkih skupština prilikom donašanja definitivne odluke o reviziji ustava, važi i za slučajeve izbora pretsjednika republike (U. čl. 67.) i davanja odobrenja za objavu rata (U. čl. 83.), jer pretsjednika republike biraju i dozvolu za objavu rata daju obje skupštine na zajedničkoj sjednici.

Kako je grčki ustav prihvatio sistem parlamentarne vlade, bilo je potrebno, da se odredi: da li će vlada solidarno odnosno ministri individualno odgovarati samo pred Donjom skupštinom, kako je to n. pr. u Engleskoj i u nekim drugim državama, ili pred objema skupštinama, kako je to n. pr. u Francuskoj. Izmedju ova dva sistema, grčki ustav prihvatio je onaj prvi i propisao je: da ta odgovornost postoji samo pred Donjom skupštinom (U. čl. 88.). Tako se u Grčkoj nera-

nopravnost izmedju skupština javlja, ne samo kod vršenja zakonodavne vlasti, nego i kod vršenja kontrole nad radom izvršne vlasti. — Što se pak tiče krivične odgovornosti pretsjednika republike i ministara, grčki ustav je prihvatio sistem, koji prevladjuje u državama sa dvjema skupštinama; sistem, po kome ove visoke državne funkcionere optužuje Donja, a sudi im Gornja skupština. Može se zato reći, da se grčki ustav kod ovoga pitanja vratio načelu ravnopravnosti izmedju skupština, pošto je jednoj povjerio ulogu tužioca, a drugoj ulogu suca. Do kažnjavanja pretsjednika republike i ministra ne može se doći bez optužbe Skupštine, niti bez presude Senata. Neravnopravnost izmedju ta dva tijela javlja se medjutim ponovo, kada je u pitanju pomilovanje ministara, pošto se za ovaj akt traži samo pristanak Skupštine, a ne i pristanak Senata (U. čl. 92.).

3°. — I čehoslovački ustav osigurava prvenstvo Skupštini, samo što po njemu to prvenstvo nije izraženo u tolikoj mjeri, u kolikoj je ono izraženo u Engleskoj, u Irskoj i u Grčkoj. To dolazi otuda, što kod odredjivanja vlasti Senata čehoslovački ustav ne pravi veliku razliku izmedju zakona nefinancijske i zakona financijske prirode. On sadržaje neke specijalne propise samo za budžet i zakonske prijedloge o narodnoj odbrani.

Pravo zakonodavne inicijative pripada po njemu podjednako i Skupštini i Senatu (U. § 41. t. 1.). O zakonskim prijedlozima može se, prema tome, raspravljati prvo kako u jednom, tako i u drugom zakonodavnom tijelu; čak i vlada može svoje zakonske prijedloge podnositi kako Skupštini, tako i Senatu. Ovo pravilo trpi izuzetak, samo kada su u pitanju vladini zakonski prijedlozi, koji se odnose na budžet i na narodnu odbranu. Ovi se moraju podnijeti prvo Skupštini na rješavanje (U. § 41. t. 3.). Inače, vlasti Senata i prema ovim zakonskim prijedlozima iste su kao i prema svim ostalim prijedlozima, koji mu se dostavljaju nakon izglasavanja u Skupštini. Jedino što je rok, u kome Senat ima da donese svoju odluku o zakonskim prijedlozima ove vrste, kraći od roka, u kome on ima da donese odluku o ostalim zakonskim prijedlozima, koje mu Skupština dostavlja.

Kako je čehoslovački ustav dao pravo inicijative i Skupštini i Senatu; a kako se i zakonski prijedlozi vlade — osim gore spomenutih izuzetaka — mogu podnositi bilo jednom, bilo drugom zakonodavnom tijelu, to je on, kako kod propisivanja postupka, tako i kod odredjivanja respektivnih vlasti zakonodavnih skupština, napravio razliku izmedju slučaja, kada je zakonski prijedlog izglasala prvo Skupština, i slučaja, kada ga je izglasao prvo Senat. No, možemo odmah reći, da je čehoslovački ustav u oba ova slučaja osigurao prvenstvo Skupštini.

Ako je zakonski prijedlog izglasala prvo Skupština (U. § 43.), Senat je pozvat, da se o njemu izjasni u roku od šest nedjelja; a ako su u pitanju budžet i vojni zakonski prijedlozi, onda u roku od mjesec dana. Za donašanje odluke o ovim zadnjim zakonskim prijedlozima dat mu je kraći rok nego li u drugim slučajevima. No, osim ove, u pogledu roka postoji još i jedna druga razlika: Rok od šest nedjelja može biti na osnovu sporazuma izmedju oba zakonodavna tijela produžen, a može biti i skraćen. Ova mogućnost ne postoji za rok od mjesec dana, koji je dat Senatu za donašanje odluka o budžetu i o vojnim zakonima. U svakom slučaju rok počinje teći od dana, kada je zakonski prijedlog Senatu dostavljen. Istekne li ustavni rok, a Senat nije donio bilo kakvu odluku o zakonskom prijedlogu Skupštine, smatra se, da ga je prećutno odobrio i on postaje zakonom. Ako je, naprotiv, Senat u ustavnom roku prijedlog Skupštine odbacio ili izmijenio, on postaje zakonom i protiv volje Senata, ako ga Skupština izglasa ponovo, ali ne više običnom, nego kvalifikovanom većinom od nadpolovičnoga broja svih njenih članova. Ali, ako je Senat zakonski prijedlog Skupštine odbacio ili izmijenio većinom od tri čevrtine svih svojih članova, on postaje i mimo toga zakonom samo onda, ako ga Skupština izglasa ponovo većinom od tri petine svih njenih članova. Prema ovome, donašanje zakona je moguće i protiv volje Senata. Senat se može protiviti donašanju jednoga zakona; ali to njegovo protivljenje ima samo dejstvo suspenzivnog veta. Važnost toga veta u toliko je povećana, što se kod ponovnoga glasanja u Skupštini ustav ne zadovoljava običnom, već traži kvalifikovanu većinu; a ova opet ima da bude slabija ili jača, već prema tome, da li je Senat svoj otpor izrazio slabijom ili jačom većinom.

Ako je zakonski prijedlog izglasao prvo Senat (U. §. 44. t. 2.), Skupština ima da donese o njemu odluku u roku od tri mjeseca. Tako je njoj dat znatno duži rok za proučavanje zakonskih prijedloga Senata, nego li ovome za proučavanje zakonskih prijedloga Skupštine. I ovaj rok može biti i produžen i skraćen saglasnim odlukama oba zakonodavna tijela. Ne donese li Skupština u tome roku nikakvu odluku o zakonskom prijedlogu Senata, smatra se takodjer, da ga je prećutno odobrila. Ako pak Skupština u ustavnom roku zakonski prijedlog Senata odbaci ili izmijeni, on se vraća Senatu na ponovno rješavanje. Ovoga puta će dalja sudbina zakonskoga prijedloga zivisiti od toga, da li će ga Senat ponovo izglasati kvalifikovanom većinom od nadpolovičnog broja svih njegovih članova, ili će ga izglasati običnom većinom, t. j. većinom samo prisutnih članova. U ovom drugom slučaju, zakonski prijedlog smatra se definitivno odbačenim. U prvom pak slučaju, t. j. ako je prijedlog kod ponovnoga glasanja u Senatu dobio spomenutu kvalifikovanu većinu, on se dostavlja još jednom Skupštini. Ovoga puta, zakonski prijedlog Senata smatra se definitivno odbačenim, ako ga Skupština odbaci ponovo, ali onom istom kvalifkovanom većinom, kojom ga je Senat po drugi put izglasao, t. j. većinom od nadpolovičnoga broja svih svojih članova. Iz ovoga proizlazi, da je po čehoslovačkom ustavu donašanje zakona bez privole Skupštine moguće samo u slučaju, ako je Senat izglasao svoj zakoski prijedlog po drugi put većinom svih svojih članova, a Skupština ga nije iza toga tom istom većinom odbacila. Ovo je izvjesna konpenzacija data Senatu za njen podredjeni položaj u slučajevima, kada su u pitanju zakonski prijedlozi, koje je prvo izglasala Skupština. Samo što ona ipak nije takova,

da bi se moglo reći, da uspostavlja ravnotežu izmedju zakonodavnih skupština.

Po čehoslovačkom ustavu prvenstvo Skupštine prilikom donašanja zakona javlja se i kada se pretsjednik republike posluži svojim pravom veta. U tom slučaju, zakonski prijedlog vraća se zakonodavnim skupštinama na ponovno, i to poimenično glasanje. Pretsjednik republike mora ovoga puta promulgirati zakon, ako su ga obje skupštine izglasale većinom svih svojih članova. Nije li postignuta ova većina u objema skupštinama, sudbina zakona još nije rješena. Kada bi ovo bio slučaj, pretsjednik republike upotrebom svoga prava suspenzivnoga veta uspostavljao bi ravnopravnost izmedju Skupštine i Senata. Tako medjutim nije: Ako zakonski prijedlog, protiv koga je pretsjednik republike uložio veto, obje skupštine ne izglasaju spomenutom većinom, pristupa se još jednom glasanju; i ovoga puta zakonski prijedlog smatra se definitivno izglasanim, te ga pretsjednik republike mora promulgirati, ako ga je Skupština izglasala većinom od tri petine cjelokupnoga broja njenih članova. Volji Skupštine daje se prvenstvo i ovoga puta (U. § 47. i 84.).

Čehoslovački ustav predvidja ustanovu medjuskupštinskog odbora (§. 54.), čiji je poziv, da u vrijeme, kada skupštine nisu na okupu bilo iz kojih razloga, vrši hitne poslove zakonodavne i administrativne prirode, koji spadaju u nadležnost zakonodavnih skupština. Vlasti ovoga odbora, premda značajne, manje su od vlasti samih zakonodavnih skupština, što je razumljivo. Prije svega, neke atribucije zakonodavnih skupština on ne može u opće vršiti. Tako on ne može birati pretsjednika repulike i njegovog zamjenika; on ne može mijenjati ustavne zakone, niti nadležnost upravnih vlasti, osim ako je u pitanju proširenje postojećih vlasti novim atribucijama; on ne može nametati narodu nove i trajne terete, otežati vojne obaveze, opteretiti na trajni način državne financije i otudjivati državna dobra; on ne može dozvoliti objavu rata. Što se tiče ostalih atribucija zakonodavnih skupština, medjuskupštinski odbor, u slučaju hitnosti, može ih vršiti, ali ne sam, već u zajednici sa pretsjedikom republike. Prema tome, ako je potrebno preduzimanje neke mjere, za koju bi inače bilo potrebno donašanje zakona, nju mogu odlučiti medjuskupštinski odbor i pretsjednik rezublike zajedno. Ali, inicijativa za preduzimanje takve mjere pripada samo vladi, a ne i medjuskupštinskom odboru. Odluke ove vrste podnose se skupštinama na ratifikaciju, čim se one sastanu; ako ih ne ratifikuju obje u roku od dva mjeseca, one prestaju da važe. — Pitanje nam se sada postavlja: da li je ovaj medjuskupštinski odbor satavljen na osnovu načela ravnopravnosti izmedju skupština? Na ovo pitanje ustav nam daje negativan odgovor. Skupštini se i ovdje daje prvenstvo; što je u ostalom logična posljedica svega onoga, što smo do sada rekli o dnosu izmedju vlasti čehoslovačke Skupštine i vlasti čehoslovačkoga Senata. Ustav je osigurao Skupštini prvenstvo kod neposrednoga vršenja parlamentarnih atribucija; dosljedno tome, on je njoj osigurao prvenstvo i kod posrednoga vršenja tih atribucija. Samo što prvenstvo Skupštine nije u ovom drugom slučaju izraženo na isti način: Pretastavnici Skupštine i Senata ne riješavaju odvojeno, kao što odvojeno rješavaju Skupština i Senat, već zajedno, formirajući jedno rješavajuće tijelo: medjuskupštinski odbor. Prvenstvo Skupštine u tome odboru moglo se osigurati samo na taj način, da joj se dâ pravo, da u njega šalje veći broj pretstavnika, nego Senat. To je i učinjeno: medjuskupštinski odbor sastavljen je od dvadeset i četiri člana, od kojih Skupština bira šesnaest, a Senat samo osam. Ovaj odnos izmedju broja pretstavnika Skupštine i broja pretstavnika Senata u medjuskupštinskom odboru odgovara točno odnosu izmedju cjelokupnoga broja članova Skupštine i cjelokupnoga broja članova Senata (300:150). Članovi medjuskupštinskog odbora biraju se na godinu dana. — Prvenstvo Skupštine u ovome odboru izraženo je još i na jedan drugi način: Pretsjednika odbor sebi bira izmedju onih članova, koje je delegirala Skupština. Isti je slučaj i sa drugim potpretsjednikom. Izmedju članova, koje je delegirao Senat, odbor bira samo prvoga potpretsjednika. — Moramo medjutim primijetiti, da se potpuna ravnopravnost izmedju Skupštine i Senata uspostavlja u času, kada im se odluke medjuskupštinskoga odbora dostavljaju na ratifikaciju, jer se one smatraju ratifikovanima, i kao takove važe i dalje, samo ako su ih, u ustavnom roku, odobrile obje zakonodavne skupštine. U protivnom slučaju, one prestaju da važe. Odobrenje, koje bi dala sama Skupština, nije dovoljno, makar ga ona izglasala bilo kojom kvalifikovanom većinom.

Neravnopravnost izmedju Skupštine i Senata postoji, najposlije, po čehoslovačkom ustavu, i kada je u pitanju kontrola nad radom vlade. Pravo te kontrole pripada, istina, i Skupštini i Senatu: njima je priznato podjednako pravo, da interpelišu pretsjednika ministarskog savjeta i ministre o svim aktima vlade i o svim pitanjima njihovih resora; da biraju odbore, kojima ministri moraju dati tražena objašnjenja; da izglasavaju adrese i rezolucije (čl. 52.). Ali, efektivni značaj ima jedino kontrola Skupštine, pošto samo ona raspolaže sankcijom te kontrole: Vlada je odgovorna za svoj rad samo Skupštini; samo ona može nju obarati (čl. 75.). Izvjesna uloga Senata, u slučaju pada vlade u Skupštini, javlja se samo onda, ako se taj pad dogodio u momentu, kada nema niti pretsjednika republike, niti njegova zamjenika. Tu ulogu Senat vrši ne neposredno, već posredno preko medjuskupštinskog odbora. Naime, u takvom slučaju, ovaj je odbor pozvat, da odlučuje o ostavci vlade, i da preduzme potrebne mjere radi privremenog otpravljanja poslova (čl. 78. t. 2.).

Na djelimično uspostavljanje ravnopravnosti izmedju čehoslovačke Skupštine i čehoslovačkog Senata nailazimo, kada je u pitanju izbor pretsjednika republike i njegovoga zamjenika. Djelimično zato, što kod toga izbora Skupština i Senat ne sudjeluju ipak u jednakoj mjeri. Pretsjednika republike i njegovog zamjenika biraju Skupština i Senat u zajedničkoj sjednici (čl. 56, 59 i 61, u vezi sa čl. 38.). Ali, na toj sjednici glasovi Skupštine prevladjuju, pošto su oni mnogobrojniji od glasova Senata.

Naprotiv, apsolutna ravnopravnost izmedju Skupštine i Senata uspostavljena je kod revizije ustava i kod davanja odobrenja za objavu

rata (čl. 33.). Odluku o reviziji ustava, kao i odluku o objavi rata, moraju donijeti obje skupštine odvojeno, i to većinom od tri petine članova i u jednoj i u drugoj. Ista ravnopravnost uspostavljena je i kod davanja odobrenja za ratifikaciju medjunarodnih ugovora, kojima se mijenjaju državne granice, pošto se ovako odobrenje daje u formi ustavnoga zakona (čl. 64. t. 1.). Kod davanja odobrenja za ratifikaciju ostalih medjunarodnih ugovora, u koliko je to odobrenje potrebno (čl. 64.), te ravnopravnosti nema, pošto se ono daje u formi zakona; a kod donašanja zakona Skupština i Senat — vidjeli smo — nisu ravnopravni. Najposlije smatramo, da ravnopravnost izmedju Skupštine i Senata postoji po čehoslovačkom ustavu i prilikom primjene propisa o krivičnoj odgovornosti pretsjednika repulike i ministara. To zato, što je i čehoslovački ustav prihvatio sistem, po kome ove visoke državne funkcionere optužuje Skupština, a sudi im Senat, tako da do njihovog kažnjavanja ne može doći bez privole obiju zakonodavnih skupština (čl. 67. i 79. u vezi sa čl. 34.).

4⁰ — Ako sada predjemo na poljski ustav, moći ćemo konstatovati, da je po njemu vlast Gornje skupštine još slabija, nego li po čehoslovačkom ustavu. Sistem jedinstvene skupštine tradicionalni je sistem Poljske. Prvi put sistem dviju skupština bio je u toj državi primijenjen ustavom od 3. III. 1791.; ali je i po njemu vlast Gornje skupštine bila tako slaba — njoj je bilo dato samo pravo suspenzivnog veta —, da je stvarno sva vlast bila u rukama Donje Skupštine. Ovu pojavu nalazimo, u glavnom, i u ustavu obnovljene Poljske.

Što se tiče zakonodavne vlasti, nju vrši, po poljskom ustavu, skoro sama Skupština. Ovo se razabire već iz člana 3. ustava, koji propisuje: »Svaki zakon pretpostavlja pristanak Skupštine, koji je izražen na način predvidjen u poslovniku.« — Prije svega, pravo zakonodavne inicijative ne pripada Senatu, već samo Skupštini i vladi. Već time je inferiornost Gornje skupštine izražena jače, nego što je to učinjeno u Irskoj, Grčkoj i Čehoslovačkoj, gdje je pravo zakonodavne inicijative dato — vidjeli smo — i Senatu. Ali, osim toga, i efekat suspenzivnoga veta poljskog Senata slabiji je od efekta suspenzivnoga veta irskog, grčkog i čehoslovačkog Senata, pa i od efekta suspenzivnoga veta engleskoga Doma lordova: Zakonske prijedloge, koje je izglasala Skupština, ima Senat da prouči i da o njima donese odluku u roku od 30 dana, nakon što su mu dostavljeni. Prodje li ovaj rok, a da to Senat ne učini, smatra se, da ih je prećutno odobrio. Kakagod je vlast Senata u zakonodavstvu ograničena na pravo suspenzivnoga veta, za vršenje toga prava njemu je ostavljen kraći ili duži rok, iza koga se ono gasi. Tako je po ustavima Irske, Grčke i Čehoslovačke; tako je — vidimo — i po ustavu Poljske. — Ako je Senat mišljenja, da bi zakonski prijedlog Skupštine trebalo mijenjati, on, u spomenutom roku, izvješćuje o tome Skupštinu. U tom slučaju, njemu je za proučavanje zakonskoga prijedloga i za formuliranje izmjena dât dalji rok od 30 dana. Prema tome, za proučavanje zakonskoga prijedloga Skupštine poljskome Senatu dat je, ako namjerava predložiti izmjene, rok od šezdeset dana, pod uslovom, da je o toj svojoj namjeri obavijestio

Skupštinu prije isteka prvih trideset dana. Zakonski prijedlog sa izmjenama Senata vraća se Skupštini, koja onda može te izmjene ili prihvatiti običnom većinom, ili ih odbaciti većinom od jedanaest dvadesetina palih glasova. U prvom slučaju, tekst postaje zakonom zajedno sa izmjenama Senata; u drugom pak slučaju, zakonom postaje tekst bez tih izmjena, dakle u formi, u kojoj ga je Skupština izglasala prvi put (U. čl. 35.).

Ovo, što je rečeno o vlasti poljskoga Senata kod donašanja zakona, važi za sve zakone bez razlike na njihov sadržaj — dakle bez obzira, da li su oni nefinancijske ili financijske prirode. Prava Senata ista su prema svim zakonskim prijedlozima. Jedino je rok, koji je dat Senatu za proučavanje zakonskih prijedloga, skraćen, kada je u pitanju budžet. Za proučavanje budžeta, nakon što ga je izglasala Skupština, Senatu je ostavljen rok od svega trideset dana — bez obzira, da li namjerava ili ne namjerava predložiti izmjene. — Prije revizije od 1926., u ustavu nije bilo predvidjeno, što će biti, ako se novi budžet ne izglasa prije isteka staroga. U praksi, u takvim slučajevima izglasavali su se t. zv. privremeni budžeti. Da bi se prekinulo sa ovom praksom, ustavnom revizijom odredjeni su i za Skupštinu rokovi, u kojima ona ima da donese odluku o vladinom budžetskom prijedlogu, odnosno o izmjenama koje traži Senat. O prijedlogu budžeta, koji joj podnosi vlada, Skupština ima da donese odluku u roku od tri mjeseca. U protivnom slučaju, prijedlog budžeta dostavlja se Senatu, nakon isteka toga roka, kao da ga je Skupština izglasala. Ako ga sada Senat potvrdi, u ustavnom roku od mjesec dana, on stupa na snagu i bez izričite privole Skupštine. Ovo je jedini slučaj, kada budžet stupa na snagu samo na osnovu izričite privole Senata. Ako pak ni Senat ne donese o budžetu nikakvu odluku u za to odredjenom roku, ovaj stupa na snagu bez izričite privole i jednoga zakonodavnoga tijela, i to u formi, u kojoj ga je predložila vlada. Ovom ustavnom revizijom odredjen je Skupštini i rok za donašanje odluke po izmjenama u budžetu, koje predlaže Senat. Taj rok iznosi petnaest dana. Ne donese li Skupština u tome roku nikakvu odluku o tim izmjenama, smatra se, da ih je prihvatila i budžet stupa u život zajedno sa njima. Ovo je slučaj kada izmjene, koje je Senat unio u budžet, postaju definitivne i bez izričite privole Skupštine (U. čl. 25.). Ovi propisi, po kojima je donašanje budžeta odnosno njegovo mijenjanje moguće i bez izričitoga pristanka Skupštine, unijeti su u poljski ustav, da vlada ne bi ostala bez budžeta usljed sporoga rješavanja u Skupštini, i da bi se izbjeglo financiranje pomoću privremenih budžeta i dvanaestina.

Po primjeru Engleske, Irske, Grčke i Čehoslovačke, neravnopravnost izmedju poljskih skupština ispoljena je i kod vršenja kontrole nad radom izvršne vlasti: Pravo vršenja te kontrole putem pitanja i interpelacija priznato je i Skupštini i Senatu (čl. 33, 37); dok je pravo ankete priznato samo Skupštini (čl. 34.). Isto, samo Skupština raspolaže sankcijom te kontrole, pošto samo ona može obarati vladu i ministre. — Ravnopravnosti izmedju poljskih skupština nema, niti kada je u pitanju primjena krivične odgovornosti ministara i pretsjednika re-

publike. Pravo optuživanja dato je Skupštini; ali sudjenje nije povjereno Senatu, kao što je to učinjeno n. pr. u Grčkoj, u Čehoslovačkoj i u nekim drugim državama. Po poljskom ustavu, ministrima i pretsjedniku republike, ako ih optuži Skupština, sudi specijalni Visoki sud, sastavljen od osam članova, koje bira Skupština, i od četiri člana, koje bira Senat, van svoje sredine; a pretsjeda mu prvi pretsjednik Kasacionog suda (U čl. 51, 59, 64.). Tako Senat sudjeluje samo kod odredjivanja članova Visokog suda, kao što je to slučaj — vidjeli smo — i u Egiptu. Samo što egipatski Senat bira članove toga suda iz svoje sredine, dok ih poljski Senat bira van svoje sredine, van parlamenta uopće. Ali, izmedju poljskoga i egipatskoga Visokoga suda postoji i jedna druga, mnogo važnija razlika: kod odredjivanja članova egipatskoga Visokoga suda sudjeluje samo Senat, a ne i Skupština. Ovo je logično i u skladu sa načelima, pošto je Skupštini povjerena uloga tužioca. Pokraj pretstavnika Senata, u sastav egipatskoga Visokoga suda ulazi i izvjestan broj kasacionih sudaca, a pretsjeda mu pretsjednik Kasacionoga suda. U Poljskoj, naprotii, kod odredjivanja članova Visokoga suda sudjeluje ne samo Senat, već i Skupština. Tako ova ne vrši samo ulogu tužioca, već sudjeluje i kod odredjivanja sudaca, koji će suditi licima, koja je ona optužila. Čak je to sudjelovanje Skupštine jače od sudjelovanja Senata: Skupština bira dvije trećine članova Visokoga suda, a Senat samo jednu trećinu. Sve je učinjeno, da bi i kod ovoga pitanja prvenstvo Skupštine bilo što jače istaknuto.

Ravnopravnosti izmedju skupština nema po poljskom ustavu, niti kada je u pitanju sklapanje medjunarodnih ugovora i objava rata. Kod sklapanja medjunarodnih ugovora uloga Senata nije nikakva. Da je ustav propisao, da se odobrenje za ratifikaciju daje u formi zakona, Senat bi kod davanja tog odobrenja imao bar ona prava, koja ima kod donašanja zakona. Medjutim, poljski ustav to nije učinio: Za ratifikaciju medjunarodnih ugovora prethodno odobrenje daje, u koliko je takvo potrebno, sama Skupština. (U. čl. 49.). Isto tako, sama Skupština daje odobrenje i za objavu rata i za sklapanje mira (U. čl. 50.).

Najposlije, potpune ravnopravnosti izmedju poljskih skupština nema niti kada je u pitanju revizija ustava. Poljski ustav poznaje — što je u njemu naročito značajno — dvije vrste revizije: redovnu i vanrednu, ili obaveznu i fakultativnu. (1) Redovna revizija vrši se po isteku svakih 25 godina, a vrši ju zajednička sjednica Skupštine i Senata, na kojoj se odluke donose običnom većinom. Ovo, razumije se, ne znači, da se po isteku svakih 25 godina mora u ustavu nešto mijenjati, nego samo, da se po isteku svakih 25 godina obje skupštine moraju spojiti radi proučavanja pitanja revizije ustava. Zajednička sjednica može odlučiti da u ustavu ne treba ništa mijenjati, i u tom slučaju ustav ostaje i dalje na snazi sa neizmijenjenim sadržajem. — Kod redovne revizije poljskog ustava, ravnopravnost izmedju Senata i Skupštine uspostavljena je — vidi se — samo djelimično, pošto je u zajedničkoj sjednici broj poslanika mnogo veći od broja senatora. Tako je kod te revizije Skupštini nesumnjivo osigurana veća uloga, nego Senatu. — (2) Kod vanredne revizije ustava, ravnopravnost izmedju skupština nije takodjer potpuna zato, što je pravo inicijative za reviziju dato, kao i kod donašanja običnih zakona, samo Skupštini. Prijedlog za reviziju može podnijeti samo četvrtina zakonskoga broja poslanika. Ravnopravnost izmedju Skupštine i Senata javlja se tek kod donašanja definitivne odluke o reviziji. Ova odluka smatra se punovažnom, samo ako nju izglasaju oba zakonodavna tijela odvojeno, svaki za sebe, i to pod uslovom i specijalnoga kvoruma i specijalne većine; ali, koji su isti kako za Skupštinu, tako i za Senat. Kvorum je polovica zakonskoga broja poslanika odnosno senatora, a većina dvije trećine pälih glasova. Tako je za vanrednu reviziju poljskog ustava potrebna i privola Skupštine i privola Senata; Senat daje svoju privolu pod istim uslovima, pod kojima ju daje i Skupština (U. čl. 125.).

Ono, što je gore rečeno o ravnopravnosti izmedju poljske Skupštine i poljskoga Senata kod redovne revizije ustava, važi i za izbor pretsjednika republike, pošto njega biraju Skupština i Senat na zajedničkoj sjednici; dakle, ono isto tijelo, koje je nadležno i za redovnu reviziju ustava. Prvenstvo skupštine javlja se, medjutim, potpunije, kada se mjesto pretsjednika republike uprazni smrću ili ostavkom, i kada je pretsjednik spriječen bilo iz kojih razloga, da vrši svoje funkcije za izvjesno vrijeme. U oba ova slučaja — u prvom do izbora novog pretsjednika, a u drugom dok spriječenost pretsjednika traje — funkcije pretsjednika republike vrši pretsjednik Skupštine. Ako spriječenost pretsjednika republike traje već tri mjeseca, sama Skupština bez Senata odlučuje — (ako nije na okupu, nju odmah radi toga saziva njen pretsjednik) — da li se mjesto pretsjednika republike ima proglasiti upražnjenim (U. čl. 40. i 42.).

§. 5. — Zaključak.

Proučavajući razne načine rekrutovanja Gornjih skupština i njihove vlasti u odnosu prema vlastima Donjih skupština, mogli smo lako ustanoviti ono, što smo spomenuli već u početku naših izlaganja: S jedne strane, težnju ka primjenjivanju demokratskih sistema i za rekrutovanje Gornjih skupština; s druge strane, težnju ka slabljenju njihovih vlasti prema vlastima Donjih skupština. Nekada, za rekrutovanje Gornjih skupština sistemi nedemokratski bili su normalni. Danas, oni čine izuzetak. Putem nasledja rekrutuje se u najvećem dijelu još jedino engleski Dom lordova. Postoji medjutim vjerojatnost, da će i Engleska, u bližoj ili daljoj budućnosti, napustiti svoj tradicionalni sistem rekrutovanja Gornje skupštine; sistem, koji je nekada mogao imati svoje opravdanje, ali koji ga ne može imati danas. Nasljedni sistem primijenjen je, ali samo djelimično, i kod rekrutovanja japanskoga Senata.

Na sistem imenovanja naišli smo prije svega u Kanadi, gdje članove Senata — premda bi oni trebali da pretstavljaju posebne zemlje — postavlja centralna izvršna vlast. Medju federalnim državama — odnosno medju onima, koje se bar tako nazivaju — članove Gornje skupštine postavlja izvršna vlast još jedino u Njemačkoj; ali ovdje ne centralna, već izvršne vlasti posebnih zemalja, što je više u skladu sa

idejom federacije. Medju jedinstvenim državama na sistem imenovanja naišli smo u Italiji, gdje je on primijenjen za rekrutovanja skoro svih članova Senata. (S obzirom na svoje dostojanstvo, u talijanski Senat ulaze samo prinčevi kraljevske porodice). Na taj sistem naišli smo još i u Japanu i Egiptu; samo što je on ovdje primijenjen djelimično i konbinovan sa drugim sistemima: u Japanu sa sistemom nasljedja i sa jednim nedemokratskim izbornim sisstemom; a u Egiptu sa sistemom otvorenih posrednih izbora.

Sistem, po kome se članom Gornje skupštine postaje na osnovu položaja ili dostojanstva, primijenjen je, i to uvijek samo djelimično, u Engleskoj, u Madjarskoj, u Rumuniji, u Italiji i u Belgiji. U Engleskoj je konbinovan sa sistemom nasljedja, koji — vidjeli smo — prevladjuje. U Madjarskoj, on je konbinovan sa tri razna izborna sistema, od kojih se demokratskim može smatrati samo jedan: prikriveni posredni izbori, koje vrše županijske samoupravne skupštine. U Rumuniji on je kao i u Madjarskoj, konbinovan sa tri razna izborna sistema, ali od kojih se demokratskim mogu smatrati dva: jedan je sistem neposrednih, a drugi sistem prikrivenih posrednih izbora. U Italiji, on je konbinovan — spomenuli smo već gore — sa sistemom imenovanja, ali tako da ovaj drugi prevladjuje i daje značaj talijanskomu Senatu. U Belgiji, on je konbinovan sa sistemom neposrednih izbora i dva razna sistema prikrivenih posrednih izbora, ali i tu u tako maloj mjeri (senatori po pravu jesu samo kraljevi sinovi odnosno, ako ovih nema, belgijski prinčevi one grane kraljevske porodice, koja je pozvata da vlada), da značaj belgijskom Senatu daju primijenjeni izborni sistemi. Prema tome, za rekrutovanje Gornje skupštine sistem izbora primijenjen je, ali ne u cijelosti: u Madjarskoj, u Rumuniji i u Belgiji. U Madjarskoj smo naišli na djelimičnu primijenu sistema prikrivenih posrednih izbora, a u Belgiji na konbinaciju sistema neposrednih i dva razna sistema prikrivenih posrednih izbora. Tako, s obzirom na način konbinacije ovih raznih sistema, nedemokratski značaj, bar u njihovom najvećem dijelu, imaju danas Gornje skupštine Engleske, Japana, Italije i Madjarske; a od federalnih država Gornje skupštine Kanade i Njemačke.

U cijelosti pak putem izbora rekrutovane su Gornje skupštine Danske, Francuske, Norveške, Grčke, Irske, Islanda, Čehoslovačke i Poljske; a od federalnih država Gornje skupštine Austrije, Meksika, Argentine, Sjedinjenih država, Australije i Brazilije. I to sistem prikrivenih posrednih izbora primijenjen je u cijelosti u Francuskoj, u Nizozemskoj i u Argentini; sistem otvorenih posrednih izbora primijenjen je u cijelosti u Meksiku; a konbinacija prikrivenih i otvorenih posrednih izbora u Danskoj i u Švedskoj. Sistem neposrednih izbora primijenjen je u cijelosti u Čehoslovačkoj, u Poljskoj, u Portugaliji, u Islandu, u Norveškoj, u Sjedinjenim državama, u Braziliji i u Australiji. Konbinaciju pak sistema neposrednih sa sistemom posrednih izbora, i to prikrivenih posrednih izbora, nalazimo u Belgiji, Grčkoj i Irskoj.

Težnja ka umanjivanju vlasti Gornje skupštine opaža se ne samo

u državama, koje su zadržale, u cijelosti ili djelimično, nedemokratske sisteme za rekrutovanje te skupštine, već i u državama, koje su za to rekrutovanje prihvatile, u cijelosti ili pretežno, demokratske sisteme. Države, u kojima je ravnopravnost izmedju skupština potpuna, čine izuzetak. Na tu ravnopravnost naišli smo, prije svega, u nekim federalnim državama: u Sjedinjenim državama, u Kanadi, u Braziliji, u Argentini, u Meksiku i u Švajcarskoj. Istina je, da inicijativa za neke zakonske prijedloge, specijalno zakonske prijedloge financijske prirode, pripada u većini od tih država samo Donjoj skupštini; ali zato, s druge strane, Gornje skupštine vrše u tim državama izvjesne izvršne atribucije bez sudjeovanja Donje skupštine. Te atribucije obezbjedjuju onda Gornjoj skupštini čak i izvjesnu nadmoćnost. — Medju jedinstvenim državama, najpotpuniju ravnopravnost, bar u pogledu zakonodavstva, našli smo u Belgiji i u Švedskoj. U ostalim državama našli smo neravnopravnost na štetu Gornje skupštine; samo što ova nije svuda istoga stupnja i iste jačine. U nekima je ona tako slaba, da bi se skoro moglo govoriti o ravnopravnosti; dok je opet u drugima tako izrazita, da bi se skoro moglo i sunmjati u postojanje druge skupštine.

Ova je neravnopravnost izražena u najslabijoj formi u ustavima Francuske, Italije, Rumunije, Danske, Japana i Egipta. Ona se tu javlja kod svih ili samo nekih zakona financijske prirode, ali samo u toliko, što se oni moraju pretresti i izglasati prvo u Donjoj skupštini. Tako u tim državama Gornja skupština gubi za te zakone pravo inicijative, zadržavajući i prema njima i pravo odbacivanja i pravo amandmana. — U svim ostalim državama, nejednakost izmedju skupština, na štetu Gornje, izražena je u jačoj mjeri, i to ne samo kod donašanja svih zakona, financijske i nefinancijske prirode, već i kod vršenja ostalih skupštinskih atribucija. Ako je ovu pojavu lako razumjeti u državama sa nedemokratskom Gornjom Skupštinom, što je specijalno slučaj u Engleskoj i u Madjarskoj, nju je teže razumjeti u državama sa demokratskom Gornjom Skupštinom, što je slučaj u Norveškoj, Nizozemskoj, Austriji, Irskoj i Grčkoj, a naročito u Čehoslovačkoj i Poljskoj. U mnogima od ovih država, uloga Gornje skupštine je svedena skoro na ulogu zakonodavnoga savjetodavnog organa Donje skupštine.

Ovako i ovoliko slabljenje vlasti i uloge Gornje skupštine i u državama, gdje su one rekrutovane na demokratski način, nelogično je. Demokratizacija i slabljenje vlasti Gornje skupštine dvije su kontradiktorne težnje. Ako je razumljiva težnja modernih ustava ka demokratizaciji Gornje skupštine, nije razumljiva uporedna težnja tih istih ustava ka slabljenju i uništavanju njene vlasti, bar kada je u pitanju donašanje zakona. Kada već nema izgleda na vraćanje ka potpunoj ravnopravnosti izmedju skupština, bar kada je u pitanju većina demokratskih država, logičnije bi možda bilo i cjelishodnije: napustiti današnje načine rekrutovanja Gornje skupštine i zamijeniti ih rekrutovanjem na osnovci socijalnih skupina. Na mjesto današnjih političkih, dobili bi profesionalne Senate, u kojima ne bi bile pretstavljene političke stranke, nego razne profesije. Pokraj političke, imali bi tako i jednu profe-

sionalnu skupštinu. Samo, izmedju ovih skupština ravnopravnosti ne bi smjelo biti. Prije svega, nadležnost profesionalne skupštine trebala bi da se odnosi isključivo na zakonodavstvo. Sadašnje atribucije skupština, koje se odnose na druga pitanja, imale bi se ostaviti u cijelosti političkoj skupštini. Zatim, niti kod donašanja zakona vlast i uloga jedne i druge skupštine ne bi smjele biti iste. Odnos izmedju vlasti i uloge jedne i druge, kod donašanja zakona, trebao bi da bude u glavnom onaj, koji danas postoji u mnogim državama izmedju vlasti i uloge Donje i vlasti i uloge Gornje skupštine.

Da preciziramo: Profesionalnoj skupštini ne bi trebalo povjeriti samo savjetodavnu funkciju u zakonodavstvu, kako je to učinjeno u nekim državama sa ustanovom Privrednoga savjeta. Njoj bi trebalo dati pravo zakonodavne inicijative i pravo suspenzivnog veta. Svojim pravom suspenzivnog veta profesionalna skupština ne bi mogla sprečavati donašanje zakona; ali njegovom upotrebom ona bi prouzročavala ponovni pretres i ponovno glasanje u političkoj skupštini, što često ne bi bilo od male koristi. Na osnovu pak svoga prava inicijative, ona bi mogla podnositi političkoj skupštini zakonske prijedloge i tako provocirati donašanje korisnih zakona. Sa ovakovim respektivnim vlastima i ulogama, politička i profesionalna skupština dopunjavale bi i korigirale jedna drugu. Povjeriti objema skupštinama, i političkoj i profesionalnoj, jednake vlasti kod donašanja zakona, ne bi bilo cjelishodno. Ako bi za donašanje zakona bio potreban pristanak i jedne i druge, opasnost bi postojala, da se donašanje zakona i suviše oteža. Načelo ravnopravnosti izmedju skupština danas se napušta, da bi se izbjegli neprebrodivi sukobi izmedju njih i da bi se olakšalo donašanje zakona. Ako se to čini u slučajevima, kada su obje skupštine političke, tim prije bi se to moralo učiniti, ako bi od dviju skupština jedna bila politička, a druga profesionalna.

Težnja se danas javlja u većini država, da se pokraj parlamenta organizuje i jedan privredni ili ekonomski savjet, sa savjetodavnom ulogom bilo u pogledu samo nekih, bilo u pogledu svih zakona. U nekima je ideja takovoga savjeta već i ostvarena. Razlog ove težnje leži u sve većem osjećanju potrebe za saradnjom pretstavnika profesionalnih skupina kod donašanja zakona. Ako bi u državi, u kojoj već postoje dvije političke skupštine, od kojih jedna ima samo pravo suspenzivnoga veta i eventualno pravo inicijative, došlo do ustanovljavanja i jednoga profesionalnog savjeta sa savjetodavnom funkcijom, sistem dviju skupština bio bi zamijenjen sistemom triju skupština, izmedju kojih bi posao oko donašanja zakona bio ovako podijeljen: Donja politička skupština imala bi pravo inicijative i pravo donašanja zakona; Gornja politička skupština imala bi pravo suspenzivnoga veta, sa slabijim ili jačim efektom, i eventualno pravo inicijative; dok bi treća, profesionalna skupština, vršila čisto savjetodavnu funkciju. U ovoj organizaciji, jedna od triju skupština bila bi suvišna. Po našem mišljenju, suvišna bi bila Gornja politička skupština. Ali, kako nisu suvišne i njene atribucije u zakonodavstvu, one bi se mogle u cijelosti prenijeti na profesionalnu skupštinu. U tome slučaju, ova bi imala pravo inicijative i pravo suspenzivnoga veta prema zakonskim prijedlozima, koje bi izglasala politička skupština. Ujedno, ona bi mogla vršiti i savjetodavnu funkciju, dajući svoje mišljenje o zakonskim prijedlozima, koje bi vlada namjeravala podnijeti političkoj skupštini.

Tako bi se možda došlo do organizacije zakonodavne vlasti, koja bi — pretstavljajući ujedno i pojedince i socijalne grupe — davala bolje i cjelishodnije zakone, nego što je to danas slučaj u većini država.

Smanjena poslovna sposobnost u srpskom privatnom pravu

Napisao P e r i ć Živojin, sveuč. profesor u Beogradu.

Kao što je poznato, u ranijem krivičnom pravu, kod pitanja o uračunljivosti (Zurechnungsfähigkeit, l'imputabilité), polazilo se od stanovišta da ima samo ove dvije krajnosti: potpuna uračunljivost ili potpuna neuračunljivost (Unzurechnungsfähigkeit, la non-imputabilité). U prvom slučaju je okrivljeni mogao biti osudjen, a u drugom je imao biti oslobodjen svake kazne. U novijem krivičnom pravu, medjutim, zahvaljujući dubljemu proučavanju problema krivične odgovornosti, utvrdjeno je, da osim dvije gornje krajnosti postoji i jedna sredina, gdje se okrivljeni ne može smatrati ni kao potpuno uračunljiv (zurechnungsfähig, imputable) ni kao potpuno neuračunljiv (unzurechnungsfähig, non-imputable), t. j. gdje je okrivljeni djelimično uračunljiv a djelimično neuračunljiv. I zaista, onako kao što izmedju potpunoga tjelesnoga zdravlja i potpune tjelesne bolesti (lica, koja su, kao tjelesni bolesnici, osudjena, da umru) ima prelaza (tranzicije, gradacije, niansa), isto tako izmedju potpunoga umnoga zdravlja i potpune umne bolesti postoje prelazi. Takva lica se, u krivičnom pravu, nazivaju lica sa smanjenom uračunljivošću odnosno neuračunljivošću (verminderte Zurechnungsfähigkeit r e s p. Unzurechnungsfähigkeit).[1])

Za pitanje o uračunljivosti irelevantna je činjenica, da okrivljeni nije uopće ni pod kakvim zastupništvom (tutorstvom ili starateljstvom odnosno štitništvom, skrbništvom, die Kuratel, la curatelle, pomoćnikom, Beistand)[2]): i ako okrivljenik nije pod starateljstvom ni potpunim

[1]) Franc. izrazi: demi-imputabilité i demi-non-imputabilité (polu-uračunljivost odnosno polu-neuračunljivost) nisu dovoljno adekvatni, jer bi oni značili, da se okrivljeni, što se tiče pitanja o njegovoj uračunljivosti, nalazi baš n a s r e d i n i izmedju potpune uračunljivosti i potpune neuračunljivosti, što ne mora da bude, pošto se, u svakom konkretnom slučaju, ima cijeniti, da li je okrivljeni bliže potpunoj uračunljivosti ili potpunoj neuračunljivosti. Zato je izraz: smanjena uračunljivost (neuračunljivost) tačniji (francuski bi bilo: l'imputabilité amoiudrie, dimirnée).

[2]) Austr. gradj. zakonik (od god. 1811.) poznavao je samo očinsku vlast, starateljstvo i skrbništvo (curatella, die Kuratel). Poslije austr. zakona od 28. lipnja 1916. (n. k.) zvanoga Entmündigungsordnung (vid. ovaj zakon kod: Hofrat Dr. Rudolf Ehmer, D i e d r e i N o v e l l e n z u m A l l g e m. B ü r g e r l. G e s e t z b u c h u n d d i e E n t m ü n d i g u n s o r d n u n g, Zweite Auflage der drei Novellen.

ni ograničenim, može on biti smatran potpuno ili djelimično kao neuračunljiv i, prema tome, biti sasvim oslobodjen odnosno, kao okrivljenik sa smanjenom uračunljivošću, dobiti manju kaznu. Medjutim, moglo bi se postaviti pitanje krivične odgovornosti osobe, koja je zbog umne bolesti pod potpunim starateljstvom, a naime onda, kada je ta osoba učinila krivično djelo u svijetlom trenutku. Pitanje, u koje ne možemo ovdje ulaziti. Samo ćemo primijetiti, da se po normama privatnoga prava osoba stavljena pod potpuno starateljstvo zbog umne bolesti[3]) smatra kao apsolutno poslovno nesposobna za sve vrijeme starateljstva — pa, dakle, i u svijetlim trenucima — jedna neoboriva pretpostavka (praesumptio iuris et de iure). Da li se to može prenijeti i u krivično pravo, gdje nije riječ o formalnoj istini (koje načelo vrijedi, u osnovi, u privatno-pravnim odnosima) nego o istini materijalnoj,[4]) pošto ovo posljednje pravilo isključuje uopće pravne pretpostavke a naročito one na štetu okrivljenika?

U privatnom pravu položaj pojedinaca za slučaj njihove umne bolesti prilično je drukčiji uopće, a ne samo u ovom posljednjem pogledu (pretpostavke). Ako je jedno lice stavljeno pod starateljstvo — bilo potpuno bilo nepotpuno — zbog umne bolesti,[5]) onda je njegov sta-

Graz, 1917.) postoji i četvrta vrsta zakonskoga zastupništva, Beistand (pomoćnik), za slučajeve o g r a n i č e n e poslovne sposobnosti odnosno nesposobnosti (tu ne dolazi, naravno, maloljetnost od sedme do dvadeset prve godine, gdje nije slučaj Beistand-a nego starateljstva, beschränkte Entmündigung (§ 4. Entm.-Ord., § 8.: »Vorläufiger Beistand für die vorläufige Obsorge«, § 2. 1⁰: rasipnici: Verschwender).) Skrbništvo, die Kuratel, postoji sada, u austrijskom pravu, kod slučaja umne bolesti, samo ako se tiče potpunoga stavljanja pod starateljstvo (volle Entmündigung), § 1. 1⁰. Entm.-Ord. (razumije se, ako dotična osoba nije pod očinskom vlašću).

3) Naravno, ovdje se misli na ona zakonodavstva, kod kojih postoji, pored potpunoga, i nepotpuno starateljstvo zbog umne (duševne) bolesti, kao što je to slučaj, vidjeli smo, sa austrijskim zakonodavstvom.

4) Austrijski gradj. sud. postupak (Zivilprozessordnung) od 1. kolovoza 1895. nije usvojio pravilo gradj. sud. postupka mnogih država (specijalno Francuske), da se u ovom postupku istražuje samo formalna istina za razliku od krivič. sud. postupka, kod koga se teži za istinom materijalnom. To pravilo (formalna istina) gradj. sud. postupka proizlazi iz prirode privatnoga prava, a posebice prava imovinskoga, u kome vlada načelo autonomije volje stranaka (n. pr., § 13. srp. gradj. zak.). Postaviti kao pravilo istraživanje materijalne istine u jednoj pravnoj oblasti, u kojoj prevladjuje volja stranaka i čije izjave mogu da ne odgovaraju stvarnosti (materijalnoj istini), nije mnogo logično. Ali ni austr. gradj. sud. postupak nije u toj nelogičnosti otišao do kraja: i on se morao, djelimično, zaustaviti na formalnoj istini (n. pr. kod priznanja). Otuda je izišla izvjesna nesredjenost u ideji vodilji toga sud. postupka. Ovo, razumije se, vrijedi i za novi jugosl. gradj. sud. postupak od 13. srpnja 1929., pošto je on, sa malim izmjenama, austr. gradj. sud. postupak od 1895.

5) Ustanova stavljanja pod nepotpuno starateljstvo zbog umne bolesti ne postoji u svima zakonodavstvima. Ona ne postoji u srp. zakonodavstvu, koje zna samo za potpuno stavljanje pod starateljstvo zbog umne bolesti (čl. 139. à 143. zak. o starateljstvu od 25. listopada 1872., st. k., koji zakon je zamijenio glavu IV.: »O tutorstvu i starateljstvu« prvoga dijela srp. gradj. zakonika: ova glava odgovara glavi IV. prvoga dijela austr. gradj. zakonika: »Von den Vormundschaften und Kuratelen«, §§ 187. à 284.), bez obzira na stupanj umnih nedostataka: dakle, ne samo u slučaju najjačih stepena umne bolesti nego i kod blažih slučajeva n. pr. kod duševne nemoći (recimo senilitet). Srpsko zakonodavstvo ne pravi razliku izmedju težih i lakših umnih defekata (čl. 139. navedenoga zakona o starateljstvu: »Punoljetna lica,

tus, što se tiče poslovne sposobnosti odnosno nesposobnosti, odredjen samim zakonom. Tako, po austrijskom Entmündigungsordnung-u, oni, koji su stavljeni pod potpuno starateljstvo zbog umne bolesti, nemaju nikakve poslovne sposobnosti (onako kao djeca ispod sedam godina); ne mogu se, dakle, sami ni obavezati (uz jednovremeni sticaj ili ne kakvoga prava) ni steći pravo (uz jednovremeno uzimanje ili ne na se kakve obaveze): takvo lice bi moglo, najviše, biti (bar u svijetlim tre-

koja ne stoje pod očinskom vlašću, a proglašena bi bila, da su duševno bolesna ili inače nemoćna, moraju doći pod starateljstvo«; vid. i čl. 140., 142. istoga zakona), kao što to čini austrijski zakon: Entmündigungsordnung, prema kome »die Geistesschwäche (to je »duševna nemoć« srpskoga zakonodavstva) dolaze pod nepotpuno starateljstvo i dobijaju pomoćnika, Beistand-a: oni su »beschränkt entmündigt«, t. j. ograničeno poslovno nesposobni (§ 1. 2⁰.). Po srp. zakonodavstvu, svaka osoba pod starateljstvom zbog umnih nedostataka potpuno je poslovno nesposobna (srp. zakonodavac nigdje to ne veli izrično, ali to se izvodi iz §§-a 40., 151., 920. srp. gradj. zakonika, u vezi sa njegovim izvornikom, gradj. zakonikom austrijskim, po kome je stavljanje pod starateljstvo zbog umnih nedostataka povlačilo u svakom slučaju apsolutnu poslovnu nesposobnost (dok medjutim sad po Entmündigungsordnung-u to biva samo onda, ako je zbog takvih defekata osoba »voll entmündigt«: § 1. 1⁰.), a tu dolaze i gluho-nijemi i gluho-slijepi, koji su pod starateljstvom odnosno očinskom vlašću (čl. 141. i 142. zak. o starateljstvu). Ali ni sva druga zakonodavstva nisu pitanje o stavljanju pod starateljstvo zbog umnih nedostataka raspravila onako napredno kao austr. zakon: Entmündigungsordnung. Tako, n. pr., i njemački gradj. zakonik predvidja, istina, ustanovu stavljanja pod nepotpuno starateljstvo zbog umnih nedostataka, ali to čini samo kod duševno nemoćnih (Geistesschwäche) i alkoholičara (Trunksucht), §§ 6. 1⁰. i 3⁰., 114.; medjutim on ne govori, kao austr. Entmündigungsordnung, o stavljanju pod ograničeno starateljstvo zbog zloupotrebe živčanih otrova, gewohnheitsmässiger Missbrauch von Nervengiften (kao što su morfin, kokain, opium i t. d.), § 2. 2⁰. Entm.-Ord., osim već ako se i ovaj slučaj ne bude podveo pod »Geistesschwäche« iz §§-a 6. 1⁰. i 114. njem. gradj. zakonika: austr. zakonodavac nije, vidi se, to dvoje identifikovao.

Ni švajcarski gradj. zakonik (od 1907.—1912.) ne predvidja za stavljanje pod starateljstvo zloupotrebu živčanih otrova: on nabraja, kod stavljanja pod starateljstvo punoljetnih lica (iznad 20 godina: čl. 14.) zbog umnih nedostataka, samo umnu bolest (Geisteskrankheit), umnu slabost (Geistesschwäche) i alkoholizam (Trunksucht), čl. 369. i 370. (ovaj posljednji propis, osim rasipništva, Verschwendung, odnosno rdjava gazdovanja, Misswirtschaft, pominje još i »lasterhafter Lebenswandel, l' inconduite, scostumatezza, za što dr. Eugen C u r t i - F o r r e r, S c h w e i z e r i s c h e s Z i v i l g e s e t z b u c h m i t E r l ä u t e r u n g e n, Zürich, 1911., § 306., Anm. 6., veli: »... ein vom ZGB. neugeschaffener Bevormündungsgrund, bei dessen Bejahung im einzelnen Falle höchste Vorsicht geboten ist...«) ali ne i zloupotrebu živčanih otrova. Istina, švajcarski tumačitelji švajc. gradj. zakonika (kao, n. pr., prof. dr. A. E g g e r, D a s P e r s o n e n r e c h t, Zürich, 1911. S. 51.), pominju, kod čl. 16. istoga zakonika, i »hochgradiger Morphinismus, Kokain und ähnliche Vergiftungen«, ali se ne vidi jasno, da li ti otrovi mogu biti samo uzrok jedne prolazne poslovne nesposobnosti (»vorübergehende Geschäftsunfähigkeit«), o čemu govori čl. 16., ili pak takve sklonosti mogu biti i razlog za stavljanje pod starateljstvo. Može biti, i ti slučajevi dali bi se podvesti pod opću normu »Geistesschwäche« (čl. 16.). V. u vezi sa ovim i naš rad: L' H y g i è n e M e n t a l e e t l e D r o i t. Communication faite an III. ème Congrès des Juristes tchécoslovaques (Octobre 1930., Bratislava). Extrait de la »Právnická Jednota«, Bratislava, 1931. Što se tiče poslovne sposbnosti, u švajcarskom pravu, duševno bolesnih ili nemoćnih lica kao i alkoholičara, bilo da su ona pod starateljstvom ili ne, u to ovdje ne možemo ulaziti, samo ćemo primijetiti, da se, kako nama izgleda, švajcarsko pravo tu dosta razlikuje i od austrijskoga i od njemačkoga prava (čl. 16., 17., 18., 19., 369., 375. švajc. gradj. zak.: ovaj posljednji član govori o »Beschränkung der Handlungsfähigkeit« lica za čije stavljanje pod starateljstvo, »Entmündigung«, nema dovoljno osnova, »kein gemügender Grund

nucima) vjesnik, glasonoša (Bote, le courrier).[6]) Dok oni, koji su stavljeni pod ograničeno starateljstvo (Beistand) iz razloga pobrojanih u drugom odjeljku §-a 2. Entm.-Ord., imaju, odnosno poslovne sposobnosti, status djeteta od sedam godina (isto je tako[7]) i u njemačkom i švajcarskom pravu za »Geistesschwäche« i »Trunksucht«: medjutim, u slučaju »Geisteskrankheit«, ne može u tim pravima, kao u austr. pravu, biti i ograničenoga stavljanja pod starateljstvo (već samo potpunoga).

Ali, pitanje je: kakav je status ove posljednje kategorije lica, kada ona nisu sltavljena pod starateljstvo? A ovakav slučaj je mogućan. Najprije, starateljstvo pretpostavlja, da poslovno nesposobna osoba ima dobara (§§ 187. i 188. austr. gradj. zak., čl. 44. srp. zak. o starateljstvu, §§ 156. i 157. ukinute gl. IV. dijela prvoga srp. gradj. zakonika), tako da, ako jedno lice poslovno nesposobno (naime maloljet-

vorliegt«): sistem švajc. gradj. zakonika, koji je inače jedan od najboljih gradj. zakonika, nije ovdje, bar za nas, koliko treba sistematski ni precizan.

Francusko pravo nema, takodjer, zakona sličnoga austrijskomu zakonu: Entmündungsordnung. Francuski gradj. zakonik (od god. 1804.) predvidja, odnosno stavljanja pod starateljstvo (l'interdiction) zbog duševnih defekata, samo »un état d'imbécilité, de démence ou de fureur«, čl. 489., ali ne govori ni o alkoholičarima ni o zloupotrebi živčanih otrova. Zatim, stavljanje pod starateljstvo (pod starateljstvo stavljeni, l'interdit, dobija jednog glavnog i jednog sporedno staraoca, »tuteur et subroge-tuteur«: čl. 505.) povlači za sobom potpunu poslovnu nesposbnost, čl. 502. (»... Tous actes passés postérieurement par l'interdit ou sans l'assistance du conseil, serort nuls de droit«). Ipak ima, u čl. 499., jedna ustanova kao ona o ograničenom stavljanju pod starateljstvo zbog stanja duševnoga zdravlja u austrijskom pravu (»beschränkt entmündigt«: §§ 1. 2⁰ i 2. 2⁰. Entm.-Ord.): tada se osobi, nad kojom se ne može izreći »l'interdiction«, ali koja nije potpuno duševno zdrava (normalna), postavlja un »conseil« (to je »Beistand« Entm.-Ord.-a) za pravne poslove u tome članu pobrojane (inače je osoba poslovno sposobna). Isto tako postavlja se »un conseil« i rasipnicima (les prodigues), čl. 513.

Brazilijanski gradj. zakonik (od 1. siječnja 1916., sa izmjenama od 15. siječnja 1919.) predvidja, kao ograničeno poslovno nesposobna odnosno sposobna samo: lica od navršene 16. god. do 21., udate žene, rasipnike i Indijance, koji stanuju u šumama (čl. 6.): dakle lica stavljena pod starateljstvo zbog umnih nedostataka (»les aliénés de toute sorte«) potpuno su poslovno nesposobna (čl. 5.). Brazilijanski gradj. zakonik ne govori ni o alkoholičarima ni o živčanim otrovima. (Code civil des Etats-Unis du Brésil, traduit et annoté par P. Goulé, F. Daguin et G. D' Ardenne de Tizac, avec une préface de Mr. Clovis Bevilaqua, Paris, MDCCCCXXVIII. Office de Législation étrangère et de Droit international).

6) U franc. pravu, pravni poslovi umnobolnoga lica nisu apsolutno ništavni (inexistants), nego su samo rušljivi (oborljivi), annulables (anfechtbar), što se ne slaže sa činjenicom, da kod tih bolesnika pravna valja sasvim otsustvuje (vid. čl. 502. u vezi sa čl. 1125. i 1304. franc. gradj. zak.). Ali ima i protivno mišljenje, da su umno bolesna lica potpuno poslovno nesposobna. (V. o ovome pitanju: A. Colin et H. Capitant, Cours élémentaire de Droit civil français, t. I., quatrième édition, Paris, 1923., p. 593. i 594.). Medjutim, franc. pravo, kada je riječ o djeci »en bas âge« (to pravo ne odredjuje granice »du bas âge«), uzima, izgleda, da su pravni poslovi svršeni od strane takvoga maloljetnika »inexistants« t. j. da oni ne postoje (apsolutno su ništavni). (Sravniti: A. Colin et H. Capitant, op. cit., t. I., p. 83., G. Baudry-Lacantinerie, Précis de Droit civil, t. II., p. 79.). Pitanje je sporno: vidjeti M. Planiol — G. Ripert, Traité élémentaire de Droit civil, t. I., Paris, 1925., p. 531. (»Non restituitur tanquam minor sed tanquam laesus«). U ostalom franc. sistem o poslovnoj nesposobnosti dosta se razlikuje od sistema njemačkoga (u ovom smislu M. Pmaniol et G. Ripert, op. cit., t. I., 529.) kao i od austrijskoga.

7) Vid. primjedbu 5).

nici i lica sa umnim nedostacima) nema nikakve imaovine, tada nema mjesta starateljstvu: osobe poslovno nesposobne bez dobara povjeravaju se brizi pojedinih socijalnih ustanova (u porodičnim zadrugama odnosno u crnogorskim domaćim ili kućnim zajednicama o ženskoj čeljadi, koja nema udjela u zadružnoj imaovini, stara se do njihove udaje zadruga).[8]) Zatim može se desiti, da jedna osoba poslovno nesposobna (zbog pomenutih razloga: ovdje nije, razumije se, riječ o poslovnoj nesposobnosti udate žene tamo, gdje ona postoji, kao što je n. pr. slučaj sa srpskim i francuskim pravom) koja ima dobara još nije stavljena pod starateljstvo ma iz kakvoga uzroka to bilo.

Ako je takvo lice potpuno umno bolesno, tako da bi se ono pred krivičnim sudom smatralo kao potpuno neuračunljivo, odnosno imalo bi da dodje pod potpuno starateljstvo (volle Entmündigung), onda pitanje nije teško: u tom slučaju pravni posao toga lica apsolutno je ništavan (ono, što francuski pravnici, po Zachariae, Laurent-u i Demolombe-u, nazivaju pravni posao »inexistant« ili »nul et non avenu«), bez obzira na to, da li se tiče teretnih (entgeltlich, à titre onéreux) ili dobročinih (unentgeltlich, à titre gratuit) pravnih poslova. Ali quid ako lice, ma da nije sasvim umno bolesno, ipak ima umnih nedostataka, tako da bi se ono, po krivičnom pravu, uzelo kao lice sa smanjenom uračunljivošću odnosno po zakonodavstvima, gdje postoji ustanova nepotpunoga stavljanja pod starateljstvo, moglo bi po tom osnovu doći samo pod tu vrstu starateljstva (austrijski »Beistand«)? Kakva je pravna vrijednost i pravna sudbina pravnih poslova preduzetih i svršenih od strane tih lica? Na pr., jedno duševno nemoćno lice (čl. 139. srp. zak. o starat., der Geistesschwache) ili jedan alkoholičar (pod uslovom, naravno, da on nije već dobio delirium tremens kao posljedicu alkoholizma i tako došao u kategoriju osoba potpuno umno bolesnih lica) ili jedno lice sklono zloupotrebi živčanih otrova, učini jednu izjavu volje u svrsi stvaranja pravnog posla. Hoćemo li tu reći: pošto lice nije potpuno umno bolesno, onda se ima smatrati, da je ono potpuno umno zdravo i zato potpuno poslovno sposobno sve dotle, dok ne bude stavljeno pod ograničeno starateljstvo, ili ćemo, naprotiv, kazati: kada to lice nije potpuno umno zdravo, treba uzeti, da je ono potpuno umno bolesno i kao takvo potpuno poslovno nesposobno (do trenutka stavljanja pod ograničeno starateljstvo)?

Mi mislimo, da se ne bi mogao primiti ni jedan ni drugi sistem, jer bi on imao onu istu manu, koju je imalo krivično pravo, kada je shvaćalo, kod pitanja uračunljivosti, da okrivljenik može samo biti ili potpuno umno zdrav i stoga potpuno uračunljiv ili potpuno umno bolestan i zato potpuno neuračunljiv, kada se je, drugim riječima, uzimalo, da izmedju ta dva stanja nema nikakvoga prelaza. Pošto, dakle, takvo shvaćanje uopće ne odgovara stvarnosti, nema razloga o toj stvarnosti voditi računa samo u krivičnom a ne i u privatnom pravu

8) Što može da bude, to je starateljstvo samo nad imaovinom (§ 188. austr. gradj. zak., čl. 155. i 162. srp. zak. o starateljstvu), ali ne može biti obrnuto, da neko bude staratelj samo ličnosti a ne i njegovoj imaovini (bilo da lice ima ove ili ne).

I stoga se ne mogu nepotpuno umno bolesni odnosno nepotpuno umno zdravi, ni onda, kada je riječ o pravnim poslovima, staviti ni u kategoriju potpuno umno bolesnih (apsolutno poslovno nesposobnih) ni u kategoriju potpuno umno zdravih (potpuno pslovno sposobnih), nego se takve osobe i u slučaju, kada nisu pod starateljstvom, imaju uvrstiti u jedan treći red, izmedju gornja dva reda, i, prema tome, smatrati kao djelimično poslovno sposobne odnosno djelimično poslovno nesposobne, dakle, slično krivičnom pravu, kao osobe sa smanjenom poslovnom sposobnošću (smanjena privatno-pravna uračunljivost, u koliko se tiče pravnih poslova, verminderte privatrechtliche Zurechnungsfähigkeit).

Teškoća je sada u tome, da se odredi, dokle se prostire poslovna sposobnost odnosno poslovna nesposobnost rečenih lica. U koju od gornjih triju kategorija spada jedno lice, koje nije pod starateljstvom, to je pitanje činjenično (faktičko), koje će sud raspraviti uz eventualnu pripomoć stručnjaka (liječnika); ali ako se utvrdi, da se dotična osoba nalazi izmedju one dvije krajnosti, da je, dakle, njena poslovna sposobnost smanjena, gornje pitanje nije više faktičko nego pravno; tu vlast suca ne može biti onako prostrana kao u sličnom slučaju vlast krivičnoga suca, od čije slobodne ocjene zavisi, na koliku kaznu će okrivljenik sa smanjenom uračunljivošću biti osudjen: bilo bi protivno potrebama sigurnosti privatno-pravnih odnosa, ako bi sudac i pitanje o poslovnoj sposobnosti rješavao ovdje slobodno po svojem uvjerenju (sudački arbitrium). U ovom pogledu zakon mora sadržavati precizne norme o tome, koje pravne poslove lica sa smanjenom poslovnom sposobnošću može punovažno vršiti, a koje ne. Naravno, zakonodavac ne mora ulaziti ovdje u potanko pobrajanje, nego se može ograničiti na to, da odredi samo one poslove, za koje je lice sposobno (i onda, po argumentu a contrario i pravilu »Exceptiones sunt strictissimae interpretationis«, ono ne bi moglo obaviti ni jedan drugi pravni posao) ili one, za koje je ono nesposobno (i tada bi ono bilo sposobno za sve ostalo).

To je čisto pitanje zakonodavne tehnike, ali, bez obzira na ovu, kako bi valjalo stvar riješiti in merito. Mi mislimo, da u načelu i status osoba sa smanjenom poslovnom sposobnošću treba da bude onakav isti, kao kada bi one bile stavljene pod (ograničeno) starateljstvo (austr. Entmündigungsordnung, njem. gradj. zakonik) t. j. treba da i njihov status bude status maloljetne djece od sedme do dvadeset prve godine: one bi, prema tome, mogle vršiti pravne poslove, kojima stiču samo prava (dakle bez obaveza) a ne bi mogle one, kojima uzimaju na sebe obaveze (ravnodušno je, da li u isti mah stiču i prava ili ne).[9]) Na taj

[9]) Pitanje je sporno u slučaju donatio sub modo (kada uz poklon i uopće dobročin pravni posao idu i obaveze, nalog, Auflage): da li je maloljetnik od sedme do dvadeset prve godine poslovno sposoban, da zaključi takav ugovor? Pošto takav maloljetnik ima sposobnost, da uopće sklopi dobročin ugovor, kod donatio sub modo imalo bi se da gleda na odnos izmedju prava i obaveza maloljetnikovih, pa bi se prema tome odredilo, da li u samoj stvari ima ili ne dobročinoga ugovora u korist maloljetnika i da li je pravni posao maloljetnik mogao sam punovažno svršiti. U istini, to se ne bi mnogo slagalo sa općim pravilom, da se maloljetnik ne može

način će, u svakom konkretnom slučaju, sudbina pravnoga posla zavisiti od ocjene i odluke suda. Naime: 1) Ili će se naći, da je dotično lice potpuno umno zdravo, i tada će pravni posao njime svršeni biti uvijek punovažan sa te tačke gledišta. 2) Ili će se naći, da je lice potpuno umno bolesno, i tada nikakav njegov pravni posao ne će, u tom pogledu, vrijediti (upravo će biti »inexistant«). 3) Ili će, najzad, sud konstatovati, da je lice sa smanjenom sposobnošću, i u tom slučaju će pravni posao vrijediti ili ne — prema tome, da li je on poklon ili teretan pravni posao. Pošto pak, kod pitanja o umnom zdravlju pojedinaca, sud zasniva svoje rješenje na mišljenju stručnjaka (vještaka) t. j. liječnika, to će, u krajnoj analizi, o sudbini pravnih poslova pojedinaca, o čijem stanju umnoga zdravlja postoji sumnja, odlučiti nepravnici, doktori medicine. (I ako, zakonski, mišljenje stručnjaka nije za sud obavezno: jer, u protivnom slučaju, to bi bili stručnjaci, a ne sud, koji bi sudili).

Gore predložena solucija ne nailazi ni na kakve teškoće u jednom zakonodavstvu, u kome, kao što je to u Austriji i, ma da u manjoj mjeri, u Njemačkoj (Švajcarskoj, Francuskoj), postoji ustanova ograničenoga stavljanja pod starateljstvo zbog umnih nedostataka: ako bi

obavezati već samo steći pravo (vidjeti o poslovnoj sposobnosti maloljetnika u austr. pravu kod Dr. A. Ehrenzweig-a, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, I. Band: 1. Hälfte: Allgemeiner Teil, Wien, 1925., S. 164.), iz čega bi izlazilo, da maloljetnik ne bi mogao primiti ni poklon sa nalogom. Drukčije bi bilo, ako bi se stalo na gledište, da maloljetnik ne može pogoršati ali može poboljšati svoje imovinsko stanje: u tom slučaju maloljetnik bi mogao sasvim primiti jedan poklon sa nalogom pod uslovom, da su tereti poklona koliko toliko ispod aktive, koju dobija maloljetnik. Samo to gledište sadržavalo bi u sebi taj nedostatak, da bi prema njemu vrijedio i jedan teretni pravni posao zaključen od strane maloljetnika, ako bi takav teretni posao bio koristan po maloljetnika. N. pr., maloljetnik je jednu stvar, koja vrijedi 10.000 dinara, kupio za 7.000 dinara: po ovom sistemu, taj ugovor bi bio punovažan i maloljetnik ga ne bi mogao oboriti (anfechten). Medjutim nesumnjivo je, da po sadašnjem sistemu austr. i srp. prava (vid. § 865. austr. i § 533. srp. gradj. zak.) takav ugovor ne bi za maloljetnika bio punovažan i njega bi maloljetnik (preko svoga štitnika) mogao poništiti. Ali, ako je tako, zašto bi onda važio i za maloljetnika poklon, koji bi bio opterećen obavezama, koje bi, po svojoj materijalnoj vrijednosti, bile ispod aktive poklona? Mi samo ove teškoće napominjemo, ali ne možemo u njih ulaziti podrobnije. Dodajemo samo to još, da bi, po nama, valjalo, kod pitanja o poslovnoj sposobnosti maloljetnika od sedme do dvadeset prve godine, postaviti ovu opću normu: da bi svaki pravni posao takvog maloljetnika vrijedio, samo ako se maloljetnik ne bi njime obavezivao — bez obzira na to, da li on stiče ili ne pravnim poslom kakvo pravo — a takva norma bila bi u skladu sa potrebom sigurnosti pravnoga saobraćaja. Ovo bi se ticalo, razumije se, jedino imovinsko-pravnih poslova. (Ma da ne bi bilo lako konstruisati slučaj, kod tih poslova, u kome pravni posao ne bi imao nikakvoga uticaja na imovinu maloljetnikovu, t. j. slučaj, gdje se maloljetnik pravnim poslom ne bi obavezivao niti bi sticao kakvo pravo. To bi, možda, bilo, n. pr. onda, ako bi se maloljetnik primio, da bude punomoćnik; ali i ovdje bi ugovor o punomoćstvu postojao, tek ako bi maloljetnik svršio za vlastodavca dotični pravni posao: vlastodavca bi tada taj posao obavezivao, § 1018. austr., § 621. srp. gradj. zak., što znači, da bi pod tim uslovom maloljetnik postao punovažno ugovorni punomoćnik: do toga momenta, maloljetnik ne bi bio ugovorom o punomoćstvu obavezan, jer maloljetnik se uopće ne može obavezati pravnim poslom. On se, n. pr., ne bi mogao obavezati ni ugovorom o nasljedjivanju, i ako bi imao factio testamenti). Kod statusnih pravnih poslova (n. pr. kod promjene narodnosti: vidjeti čl. 75. 3°. srp. zak. o star.), maloljetnik je nesposoban i ako se ti poslovi ne bi neposredno ticali njegove imovine.

se ticalo jednoga lica, koje bi, kada bi bila riječ o njegovom stavljanju pod starateljstvo (Entmündigung), potpalo pod ograničeno starateljstvo, tada bi se s tim licem, i ako ono nije pod starateljstvom, postupalo onako isto, u pogledu njegove poslovne sposobnosti, kao da je već pod (ograničenim) starateljstvom. Ali drukčije je, ako smo u prisustvu jednog zakonodavstva, u kome nema instituta stavljanja pod ograničeno starateljstvo uslijed duševnih defekata, nema ga nikako ili ga nema onako potpuno kao u austrijskom pravu. Prvi od ova dva slučaja imamo n. pr. u srpskom pravu, a drugi u pravu njemačkom (švajcarskom, francuskom). Kakvu pravnu važnost treba da dâ srpski sudac — zadržavamo se samo na srpskom zakonodavstvu — pravnomu poslu jedne osobe, koja nije pod starateljstvom, a koja bi tamo, gdje postoji ustanova ograničenoga stavljanja pod starateljstvo zbog umnih nedostataka, mogla biti stavljena pod takvo starateljstvo? Da li će srpski sudac takvu osobu, kada ona nije pod starateljstvom (ako jeste, ona onda potpada pod čl. 139. zak. o starat.), smatrati kao potpuno poslovno sposobnu ili kao potpuno poslovnu nesposobnu? Što je sigurno to je, da srpski gradj. zakonik(a to, u ostalom, vrijedi i za austrijski gradj. zakonik prije Entmündigungsordnung-a) ne poznaje, osim maloljetnika od sedme do dvadeset prve godine, rasipnika (pod starateljstvom) i udatih žena (§ 920. toga zak.),[10]) drugih kategorija lica sa ograničenom poslovnom nesposobnošću (bilo da su ili ne pod starateljstvom).[11])

10) Vidjeti ovdje: Andra Djordjević, Sistem Privatnoga Gradjanskoga Prava Kraljevine Srbije u vezi s medjunarodnim Privatnim Pravom. I. Knjiga: Opšti Deo (Druga Polovina), Beograd, 1896., Str. 78; Dr. Lazar Marković, Gradj. Pravo. I. Knjiga. Opšti Deo i Stvarno Pravo. Drugo izdanje. Beograd, 1927., str. 125.

11) Maloljetnici od sedme do dvadeset prve godine, bilo da su pod očinskom vlašću bilo pod vlašću starateljskom (štitničkom), imaju ograničenu poslovnu sposobnost samo onda, ako su umno zdravi ili, bolje, ako nisu potpuno umno bolesni, ali ako je ovaj posljednji slučaj, tada su oni potpuno poslovno nesposobni. Razumije se, da bi se, i kod ovoga maloljetnika, kao i kod punoljetnih lica, koja bi se imala staviti pod starateljstvo zbog umne bolesti, promjena u njegovom statusu mogla izvršiti samo sudskim putem. Odluka sudska bi glasila, da se maloljetnik nalazi sada pod očinskom vlašću odnosno pod starateljstvom ne zbog maloljetnosti nego zbog umne bolesti. Naravno, mi pretpostavljamo, da maloljetnik nije još ab initio bio pod očinskom ili štitničkom vlašću kao umni bolesnik, nego da je duševna bolest nastupila docnije (u toku maloljetnosti). Vidjeti ovdje § 151. srp. gradj. zak., čl. 139. srp. zak. o starat. U svakom slučaju, treba da se sudski odredi, da li je maloljetnik pod očinskom ili starateljskom vlašću kao umobolnik, ako maloljetnik ima bar sedam godina (ranije nema razlike, kao što znamo, izmedju poslovne sposobnosti maloljetnika i umno bolesnoga lica), pošto je maloljetnik od sedme do dvadeset prve godine ograničeno poslovno nesposoban.

Što se tiče alkoholičara, u srp. pravu ima se praviti ova razlika. Ako je alkoholičar stavljen pod starateljstvo zbog delirium tremens-a (alkoholičko ludilo), tada je on potpuno poslovno nesposoban, ali ne kao alkoholičar nego kao umni bolesnik. (Kao alkoholičar, dakle ako uslijed alkoholizma nije došla ili nije još došla umna bolest, u srp. pravu ne može niko biti stavljen pod starateljstvo: zbog toga, t. j. zbog običnoga alkoholizma, može alkoholičar biti samo predmet mjera sigurnosti iz kriv. prava, Sicherheitsmassnahmen, mesures de sûreté: §§ 54. i 55. jugosl. kriv. zakonika od 27. siječnja, 1929., ali to ne mijenja njegovu poslovnu sposobnost, on ostaje, i pored toga, potpuno poslovno sposoban). Ako alkoholičar nije stavljen pod starateljstvo, onda će njegovi pravni poslovi biti potpuno ništavni (inexistants) samo u slučaju, da je alkoholičar bio, u momentu izjave volje (izričnе ili prećutne — konkludentna radnja), u takvom stanju pijanstva, da ono isključuje svaku slobodu rasudjivanja (§§ 40., 427., 533., 807., 920. srp. gradj. zak.). Izvan slučaja takvoga pijanstva (što će biti faktičko pitanje), alkoholičar će biti potpuno poslovno sposoban. Dakle, izmedju dva momenta pijanstva, alkoholičar je potpuno poslovno sposoban (contra ako smo u prisustvu jednog sistema, kao što je onaj Entmündigungsordnung-a, kada je alkoholičar stavljen pod ograničeno starateljstvo zbog alkoholizma: tada je on poslovno ograničen u tom pogledu i za vrijeme tih intervala), ma da, u samoj stvari, u tom medjuvremenu alkoholičar nije ravan licu potpuno umno zdravom. (Teško bi se alkoholičar, izvan nastupa alkohlizma — t. j. izmedju dva stanja pijanstva — mogao smatrati kao »duševno nemoćan«: čl. 139. srp. zak. o star., jer Entmündigungsordnung, kao i svaj. i njem. gradj. zakonik, razlikuje »Geistesschwäche« od »Trunksucht«-a).

I ako bi se, možda, iz odredaba čl. 139. srp. zak. o starateljstvu moglo izvesti, da bi osobe, koje u austrijskom pravu (Entm.-Ord.) dolaze pod ograničeno starateljstvo, trebalo smatrati kao potpuno poslovno nesposobne i onda, kada nisu pod starateljstvom (jer gornji propis zakona o starateljstvu, kao što smo već vidjeli, ne pravi razlike izmedju duševno bolesnoga i duševno nemoćnoga, kada se nalaze pod starateljstvom), ipak mi mislimo, da ovdje valja usvojiti tu normu, da su takva lica po srpskom pravu samo djelimično poslovno nesposobna, ako nisu pod starateljstvom. A to stoga, najprije, što je austrijska judikatura, još prije Entmündigungsordnung-a, rješavala, da su lica, o kojima ovdje govorimo, samo ograničeno poslovno nesposobna (odnosno ograničeno poslovno sposobna), kada nisu stavljena pod starateljstvo[12]). Ta judikatura oslanjala se, izmedju ostaloga, i na Frh. Fr. von Zeillera[13]). Tumačenje aust. gradj. zakonika i popunjavanje njegovih praznina od strane austrijskih sudova jeste, s pogledom na to, da je taj zakonik izvornik srpskomu gradj. zakoniku (upravo ovaj zakonik je samo skraćeni prevod austr. gradj. zakonika), za srpskoga suca jedno od najvažnijih interpretacionih pravila, kada se tiče tumačenja ovoga posljednjega zakonika, specijalno onda, ako ne pomažu neposredniji interpretacioni metodi. I ako je ovdje bio takav sistem srp. gradj. zakonika od 1844. god., teško je uzeti, da je zakonodavac od njega odstupio 1872., u čl. 139. zakona o starateljstvu: to bi, s obzirom na ovo, što sada dolazi, bio jedan nazadak u pravu, koji mi ne možemo da pretpostavimo. Na drugom mjestu, ustanova smanjene uračunljivosti u krivičnom pravu tu je takodjer, da potkrijepi ovakvo shvaćanje: ovo bi bio slučaj analogije lato sensu t. j. pravne analogije, koju nesumnjivo

12) V. Dr. Ehrenzweig, op. cit., Bd. I. 1., S. 167.

13) Dr. Frh. Fr. von Zeiller, Kommentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oersterreichischen Monarchie, Wien und Triest, Bd. III., 1813., S. 19. Gornja judikatura austrijskih sudova vrijedi neprestano i u onim pokrajinama naše države, gdje je još u snazi austr. gradj. zakonik bez Novela (god. 1914.—1916.) i Entmündingungsordnung-a (1916.) t. j. u Hrvatskoj i Slavoniji (Vid. A. Rušno — Dr. S. Posilović, Tumač obć. austrij. gradj. Zakoniku, Zagreb, knjiga I. §§ 1—530., knjiga II. §§ 531.—250.) kao i u nekim dijelovima Vojvodine (v. Dr. Zv. Piškulić i Dr. L. Guörgy, Osnovi Privat. Prava u Vojvodini, Beograd, 1924., Str. 7. i 8.) i u Bosni i Hercegovini (kao dopunsko, supsidierno, pravo). V. i Dra Ivana Maurovića, Nacrt Predavanja o Općem Privat. Pravu, I. knjiga: Opći Dio. 2. svezak. Zagreb, 1922., str. 72 i 96.—98.

dopušta i srpski gradj. zakonik, pošto on, govoreći u §-u 10. o tumačenju analogijom, ne razlikuje izmedju zakonske (uže) i pravne analogije: dakle, dopušta ih obje (§ 7. austr. gr. z.). Ta činjenica, da je ustanova smanjene uračunljivosti u krivičnom pravu docnija od srpskoga gradj. zakonika, ne smeta, da se može operisati argumentom analogije: to samo znači, da je zakonodavac naknadno, kroz drugi zakon, popunio prazninu u jednom ranijem zakonu: popunjavanje, istina, prećutno (implicite) ali zato ipak sigurno. Analogija (bilo zakonska bilo pravna) ima se primijeniti najšire: zakonodavac je vremenski neograničeno biće, on je postojao, postoji i postojat će, on neprestano radi, izražavajući svoju volju, mijenjajući je i dopunjujući. Njegovo djelo (zakoni) jeste jedna cjelina i u obujmu te cjeline primjenjuje se, kada treba, tumačenje (popunjavanje praznina), analogijom. Nema sumnje, da bi zakonodavac, i danas kao i ranije, pitanje o poslovnoj sposobnosti osoba, kojima se ovdje bavimo, riješio slično ustanovi umanjene uračunljivosti u krivičnom pravu, jer e a d e m e s t r a t i o l e g i s: ako je, prije te ustanove krivičnoga prava, moglo biti sporno, kako je na gornje pitanje gledao srpski zakonodavac iz god. 1884. odnosno 1872. (kada je donesen zakon o starateljstvu), sada to više nije tako.

Samo ćemo primijetiti, da ono tvrdjenje austrijskih pravnih autora, da granice poslovne sposobnosti lica, o kojima je ovdje riječ, imaju da se odrede »od slučaja do slučaja«[14]) ne bi bilo tačno, ako bi se njime htjelo kazati, da bi sud u svakom sporu imao da riješi, za koje je pravne poslove sposobno a za koje ne jedno takvo lice: to bi prelazilo vlast suda i, osim toga, stvaralo bi pravnu neizvjesnost. Gornje tvrdjenje moglo bi se jedino tako razumjeti, da će sudac, u svakom posebnom slučaju, raspraviti, da li je i u koliko je dotično lice duševno nenormalno, pa, ako nadje, da ono nije ni potpuno umno zdravo ni potpuno umno bolesno (»Der S c h w a c h i n n« veli F. von Zeiller, o p. c i t., l o c. cit., »hat mehrere Abstufungen etc.«), on će tada njegov s t a t u s u pogledu poslovne sposobnosti staviti pod opću normu Entmündungsordnung-a, t. j. on će postupati sa njim onako, kako bi postupao, da je to lice stavljeno pod ograničeno starateljstvo.

Ustanova smanjene poslovne sposobnosti primijenjena i izvan slučajeva starateljstva odgovara koncepciji, da cjelokupno pravo, o kome je ovdje riječ, i krivično i privatno, sačinjava, kod pitanja, koje smo u ovom članku samo g r o s s o m o d o razmatrali, jedan sistem, a tako isto pomenuta ustanova u skladu je sa stvarnim činjenicama. Ove pak pokazuju, da je pravo uopće puno niansa, preliva, kao spektar boja ono je takvo, jer je i sam život takav, pun gradacija, prelaza, a pravo je snimak, fotografija, života i odnosa u njemu, što ne znači, da oni, život i ti odnosi, ne mogu dobiti svoga impulsa u pravcu daljega i bržega razvoja (evolucije) racionalističkom akcijom individualnosti. U ostalom, kao što smo to već kazali opširnije na drugom mjestu[16]) zakonodavac ne upotrebljuje samo metod naučni — konstatovanje fakata (oličenih, u ovoj oblasti, manifestacijama narodne pravne svijesti) i izvlačenje zaključaka iz njih — nego je on još i stvaralac (umjetnik) i u tom svojstvu, utvrdjenim faktima, kao nečem materijalnom, daje nove, savršenije oblike (forme). Život je sadra (gips) a zakonodavac vajar.

[14]) »Die Grenzenseiner Handlungsfähigkeitmüssen daher, so lange er nicht entmündigt ist. von Fall zu Fall festgestellt werdn«: Dr. A. Ehrenzeig, op. cit. Bd. I. 1., S. 167.

[15]) Vid. ovdje naš članak: G r a d a z i o n e d e l l a i m p u t a b i l i t á i n c i v i l e e p e n a l e, štampano u časopisu: »La Scuola Penale Unitaria«. Rivista critica internazionale di Dottrina, Giurisprudenca e Legislazione. Direttore Avv. Gugliebmo Sabatini, prof. Unitersiteta u Rimu, br. Luglio-Settembre 1928.

Krivičnopravna odgovornost za tiskovne delikte

Napisao dr. D o l e n c M e t o d, sveuč. profesor u Ljubljani.

I. Nejasnosti u praksi.

Otkada je na snazi zakon od 9. listopada 1931., koji je novelirao medju ostalim i propise zakona o štampi (= zak. o št.) u pogledu nadležnosti sudova, došlo je do znanja široke pravničke publike nekoliko judikata o d j e l j e n j a k a s a c i o n o g a s u d a. Sada se vidi, kako je nezgodno utjecalo na praksu uredjenje, da su prije sudovali kao posljednja instancija za tiskovne delikte apelacioni sudovi. Njihovi judikati nisu se u osnovnim pogledima slagali, a više puta nisu bili ni u skladu s duhom zakona o štampi.

Navesti ćemo dvije, tri odluke samo iz posljednjega vremena, koje nam davaju dosta čudnovata tumačenja zakonskih propisa. U »Jutru« (Ljubljana) od 1. travnja 1932. je bila objavljena odluka kasacionoga suda, izdata na zahtjev za zaštitu zakona (§ 41., st. 2., zakonika o sudskom krivičnom postupku (= s. k. p.), čiji je sadržaj sasvim pravilan. No izazvana je bila presudama donjih instancija, koje su nanijele strankama očigledno neopravdanu štetu. Okružni sud je osudio naime urednika nekih novina i pretstavnika štamparije, u kojoj su novine bile štampane, zbog prestupa klevete, i to s obrazloženjem, da treba član 33. zak. o št. tumačiti u vezi s propisima čl. 13. zakona o izmjenama i dopunama 6. kolovoza 1925., izdanoga zak. o št. od 6. siječnja 1929. (novel. zak. o št.) samo tako, da se kažnjavaju djela, i po zakonu o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi od 6. siječnja 1929. (zak. o zaštit. drž.) uvijek strože, a propis noveliranoga člana 33. zak. o št. ne traži za kažnjivost ovdje navedenih lica nikakvoga dokaza za njihovu subjektivnu krivnju, koja ni po već noveliranom zak. o št. nije postala uslovom za izricanje kazne. Apelacioni sud je na priziv štampara osnažio prvostepenu presudu i dodao njezinomu obrazloženju još ovo: »Odgovornost za kažnjiva djela, učinjena štampom, je

[16]) Naime u svome radu: L a P r o p r i é t é s c i e n t i f i q u e. Compte-rendu présenté a l' Académie Royale de Serbie sur le raport de MM. le Senateur F. Ruffini (Rome) et le Prof. I. Wigmore (Chicago), concernant la propriété scientifique, et soumis a la Société des Nations (Génève), Belgrade, 1924. Štampano (primjedbama uvećano) i na srpskomu u »Glasniku Uprave za Zaštitu Industriske Svojine«, Beograd, 1925.

prema propisima čl. 11. i 13. novel. zak. o št. proširena u pogledu mogućnosti uporedne odgovornosti u čl. 33. i nasl. zak. o št. navedenih lica, ne samo po smislu kaznenoga zakona, već i po smislu preinačenoga propisa čl. 33. novel. zak. o št.« Ovako je bio pravnosnažno osudjen štampar zbog klevete, iako je tvrdio i stavio pod dokaz, da je čuo o tobožnjem dopisu u novinama tek poslije, kada je dotični broj novina izašao, tako da subjektivna krivnja na nikakav način ne bi mogla postojati. Ovu očiglednu nepravdu ispravio je kasacioni sud, poništio na zahtjev za zaštitu zakona od strane višega državnog tužioca presudu, što se tiče štampara, i oslobodio ga od optužbe radi klevete.

O pitanju, da li se može na delikte po zakonu o štampi primjenjivati institut uslovne osude (§§ 65. do 68. kaz. zak.), vodjena je bila *pro* i *contra* zanimljiva polemika u Braniću (god. 1931., Beograd); autori Veljović, Vukčević i V. Blagojević su tvrdili, da ima nekoliko apelacionih sudova u Srbiji, koji misle, da se mora gornje pitanje zanijekati, dok su drugi apelacioni sudovi priznavali mogućnost, da se izriče i za tiskovne delikte uslovna osuda. Debatu o tom predmetu zaključio je dr. J. Šilović u »Pravosudju« (Beograd, br. 2 iz god. 1932.), po našem mišljenju sasvim pravilno, u tom smislu, da je mogućnost primjene svakako opravdana. — U »Pravosudju« (str. 190, br. 3) čitasmo i odluku jednoga kasacionoga suda od 2. pros. 1931.), u kojoj je kazano, da odredba § 89. *(recte* čl. 89.) zak. o št. normira taksativno, koje su odredbe iz općega kaznenog zakonika valjane i za krivična djela, učinjena štampom.

U narednim recima ćemo se osvrnuti i na ovdje spomenuta načelna pitanja, a čini nam se, da je potrebno prije svega, da, iako na brzu ruku, prikažemo, kako se je u nas pitanje krivičnopravne odgovornosti po zakonu o štampi postepeno razvijalo.

II. Historijski podaci o našem problemu.

Počet ćemo od vremena, kada je osnovana naša država. Tada je imao veliki dio naše države, prečanski, sistem odgovornosti učinioca kažnjivoga djela, počinjenoga štampom, koji je bio udešen prema naredjenjima općega kaznenoga zakonika. Zakon o štampi nije nabrajao sve delikte, koji se mogu počiniti sadržajem štampanoga napisa, već su važili i za tiskovne sadržajne delikte *(»Press-Inhaltsdelikte«)* propisi posebnoga dijela kaznenoga zakonika, samo što je bila kvalifikacija prema trihotomičnoj razdiobi povišena. Zakon o štampi je donio kao posebne tiskovne delikte samo t. z. tiskovno-policijske delikte *(»Press-Polizeidelikte«),* ali osim toga i »delikt zanemarivanja uredničke dužnosti pažnje«, da se ne potkrade u njegove novine kakovo krivično djelo. Drugi veliki dio naše države, srbijanski, usvojio je sistem odgovornosti za tiskovne delikte *»par cascades«;* propisi kaznenoga zakonika o odgovornosti za delikte ostadoše mu na strani.

Ova nejednakost zakonskih propisa, iako načelnoga značaja, nije se osjećala previše teško, barem ne tako mučno, kao odugovlačenje štamparskih procesa, koje se prakticiralo neprestano i po prvom i po drugom sistemu. Već je u Vidovdanski ustav, koji je dao nekoje smjernice za buduće zakonodavstvo u tiskovnim stvarima, ušlo naredjenje, da o tiskovnim deliktima imaju suditi samo redovni sudovi. To je zapravo značilo ukidanje porotnoga sudjenja, koje je važilo za tiskovne delikte u nekim prečanskim pokrajinama. Ovo je ukidanje bilo zamišljeno kao pomoć protiv odugovlačenja postupka i kao lijek proti stranačkom odlučivanju porote.

Zakon o štampi od 6. kolovoza 1925. je pošao u tom pravcu dalje. Polazeći sa stajališta, da se može dekretirati za svaki slučaj nekakov ubrzani postupak, pa makar bi ovaj išao na štetu načela neposrednosti, oficijalne maksime i traženja materijalne istine, spomenuti zakon u pogledu odgovornosti za tiskovne delikte nije ustanovio načela nijednog od tada u državi postojećih šest kaznenih zakonika, da se može kažnjavati samo krivično djelo kaznom, odredjenom po krivičnom zakoniku. Odgovornost po navedenom zak. o št. je bila udešena — prema uzorima iz nekih stranih država (Belgije, Francuske) — po načelu postepene odgovornosti bez obzira, da li je lice, koje odgovara, postupalo dolozno ili kulpozno ili bez svake krivnje u smislu kaznenoga zakonika. Pisac je odgovarao u tom smislu u prvom redu, ćak i za nepotpisane napise, samo ako je urednik dokazao, da je napis izašao u štampi s dozvolom pisca. Ako se je utvrdila odgovornost pisca na taj način, nije bilo već u pitanju, da li je urednik bio n. pr. potstrekač ili pomoćnik kažnjivoga djela. U drugome redu je bio urednik odgovoran za sve, ako se nije doznalo, tko je pisac; čak i u tom slučaju, ako se je znalo, tko je, ali je boravio van oblasti naše države. Po rješidbi stola sedmorice okolnost, što je odgovorni urednik u doba štampanja članka ležao bolestan u bolnici, nije ga rješavala odgovornosti; jednako ne, ako je prokazao lica, koja su mu dala podatke za inkrimirani članak (Vragović: Sporedni kr. zak., str. 113). Izdavač odnosno naručilac, koji je sudjelovao aktivno kod publikacije ili je zanemario dužnu pažnju, bio je pozvan na odgovornost u trećem redu, a mogao se je osloboditi, ako je kod prvoga saslušanja iznio i dokazao, tko je pisac ili odgovorni urednik. Kao četvrto odgovorno lice bio je štampar, a peto rasturač ili prodavalac štampanoga napisa, obojica postepeno, ako ne iznesu lica, odgovorna prije njih samih. Samo za delikte: a) kojima se u cilju neposredne ili posredne komunističke propagande ili hvalisanjem upotrebe nasilja, potiče na nasilnu promjenu ustava ili zakona (čl. 45. zak. o št.), b) uvrede ili klevete kralja, člana kraljevskoga doma, državnoga poglavara ili narodne skupštine (čl. 53. zak. o št.), vršilo se je gonenje i sudjenje po naročitom iznimnom naredjenju čl. 41. zak. o št. prema propisima kaznenoga zakonika proti svakomu od gore navedenih lica (pisac, urednik i t. d.) za sebe prema njihovoj subjektivnoj odgovornosti. No po pravilnom tumačenju propisa čl. 41. zak. o št. bili su svi ovi činitelji odgovorni ipak po normama odgovornosti *»per cascades«* (čl 33. do 39 zak. o št.), ako se ne bi mogla utvrditi subjektivna krivnja po propisima kaznenoga zakonika ni za jednoga od njih.

Ovdje treba da napomenemo još i ovo, da su sudili po baš izloženim načelima, koja su značila za ogroman dio države juristički savr-

šeni »novum«, zbog nejasnosti odredaba o nadležnosti u nekojim pokrajinama senati od tri člana, u ostalim pak suci pojedinci okružnoga suda... No čitavi postupak nipošto se nije odvijao onako brzo, kako si je to bio zamislio zakonodavac.

III. Sada valjana glavna načela glede odgovornosti.

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o štampi je postavio nova načela odgovornosti za štamparske delikte i dekretirao, da propisi zakona o štampi iz god. 1925., koji su protivni odredbama novel. zak. o št., prestanu važiti. Promijenjen je bio čl. 33. zak. o št. tako, da za krivična djela, učinjena štampom, odgovaraju zajedno pisac, urednik, izdavač, štampar i rasturač prema odredbama krivičnoga zakona, zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi i prema odredbama ovoga zakona o štampi; odredbe čl. 39. do 39., kojima je bila propisana postepena odgovornost po zakonu, prestale su važiti, u koliko su protivne ovom članu novel. zak. o št. Gore (pod II.) spomenuti član 41. zak. o št. ostao je u važnosti. Novim članom 13. novel. zak. o št. odredjeno je bilo, ako su kazne krivičnih djela, koje su odredjene u zakonu o štampi, blaže nego kazne, koje odredjuje radi ovih djela krivični zakon i zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, da se takva djela kažnjavaju po krivičnom zakonu, odnosno po zakonu o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi.

Sudeći po genezi ovih novih propisa bez sumnje je bila njihova svrha: 1. da se pooštri odgovornost za sve tiskovne delikte, i to tako, kako je važilo već po čl. 41. zak. o št. za delikte političkoga značaja par excellence (čl. 45, i 53. zak. o št.). U tome pravcu je zakonodavac kombinirao sistem odgovornosti ne samo jednoga, već svih lica, koja bi teretila subjektivna krivnja u smislu propisa općega dijela kaznenoga zakonika i zakona o zašt. drž., sa sistemom odgovornosti pojedinog lica »*par cascades*« u smislu propisa zak. o št.; — 2. ova druga odgovornost »*par cascades*« može nastupiti *de facto* samo supsidijarno; — 3. kažnjavanje se vrši po najstrožim mjerama ma kojega zakona, bilo zak. o št., bilo posebnog dijela kaz. zak., bilo zakona o zašt. drž.

Ovo tumačenje odgovara jedino duhu novel. zak. o št. Pisac ovih redaka formulirao ga je već u proljeću 1929. i iznio u »Tumaču krivičnoga zakonika kraljevine Jugoslavije« (hrv. izd., str. 246) kod § 174. k. z. ovako: »Glede krivnje vrijedi u smislu čl. 33. izmjena po čl. 11. zakona o štampi od 6. siječnja 1929., da su odgovorna sva ona lica, koja su umišljeno postupala, dakle ne samo inserent (scil. abortivnoga sredstva, onda uopće: pisac), »nego i urednik, tiskar, izdavatelj i rasturač, po § 174. k. z., a ako nijedno od tih lica ne bi faktično bilo krivo, onda po ustanovama k. z. (opći dio i § 174.) stizava ipak kazna u smislu odgovornosti *par cascades* (čl. 33. zak. o št.) jedno izmedju gore navedenih lica. Kako se vidi, gore pod I. kao prva prikazana odluka kasacionoga suda je potpuno usvojila naše tumačenje kao ispravno.

Ovo glavno načelo danas nema više iznimke ni u pogledu t. zv. objektivnoga imuniteta. Po prvobitnom tekstu zak. o št. (čl. 72.) bila je isključena krivičnopravna odgovornost učinioca, koji je potpuno ili u izvodu, ali istinito i nepristrasno objavio javne rasprave narodne skupštine, iako je ovo objavljivanje obuhvaćalo krivično djelo. Iznimka od ove iznimke je bila odredjena i došlo je onda ipak do krivičnopravne odgovornosti i kažnjavanja, ako je sadržaj objave bio krivično djelo proti vladaocu ili kojemu članu kraljevskoga doma ili pozivanje gradjanina, da silom promijene ustav. Taj slučaj t. zv. objektivnoga imuniteta je bio u novel. zak. o št. brisan, tako da sada krivičnopravna odgovornost postoji, makar je kažnjivo djelo proizlazilo iz rasprave narodne skupštine. Ustav od 3. rujna 1931. na tom zakonitom stanju nije promijenio ništa.

IV. Primjenjivanje propisa krivičnoga zakonika prema uvodnomu zakonu od 16. veljače 1929.

Pošto smo riješili načelno pitanje, koje je ustanovljeno u čl. 33. novel. zak. o št., moramo se pitati, koje propise treba primjenjivati na tiskovna krivična djela u pogledu na opća gledišta, kao na pitanje oblika krivnje *(dolus, culpa)*, pokušaja, odmjeravanja kazne, mjera bezbjednosti, starosti učinioca i t. d., i t. d. Kako smo vidjeli iz odluke jednoga kasacionoga suda u uvodu (gore pod I.), ima i mišljenja, da važi u tom pogledu iz krivičnoga zakonika samo ono, što je obuhvaćeno u čl. 89. zak. o št. Čvrsto smo uvjereni, da ovo mišljenje ne može biti ispravno. Ne smije se zaboraviti, da stoji doduše u krivičnom zakoniku, § 13., da se propisi k. z. ne će primjenjivati prema licima, koja se za učinjeno krivično djelo imaju kazniti po naročitim zakonima, ali pored ovoga važi i propis zakona od 16. veljače 1929., kojim se stavljaju na snagu i uvode u život krivični zakonik, zakonik o sudskom postupku i zakon o izvršivanju kazni lišenja slobode (= uvod. zak. kaz. zak.): a) da ostaje i dalje u važnosti zakon o štampi od 6. kolovoza 1925. sa izmjenama i dopunama od 6. siječnja 1929., u koliko nije izmijenjen ovim krivičnim zakonikom (čl. 6. stav 1., t. 2., uvod zak. kaz. zak.); b) da opći dio krivičnoga zakonika, izuzetno od propisa njegova § 13., vrijedi i za zakon o štampi, u koliko se njim naročito što drukčije ne naredjuje« (čl. 6., st. 2., uvod. zak. kaz. zak.).

Ovdje nalazimo dvije iznimke: Prva se odnosi na obujam važnosti normi tada (16. veljače 1929.) postojećega zakona o štampi kao naročitoga zakona krivičnopravnoga sadržaja; druga tiče se pitanja obujma primjenjivanja normi općega dijela krivičnoga zakonika na djela, kažnjiva po zakonu o štampi. Ako hoćemo utvrditi, u kakvoj konkretnoj praktičkoj relaciji stoje ove dvije iznimke, moramo

razmatrati prije svega, što je predmetom prve i druge iznimke, a onda, što je bio cilj iznimke.

A. Propis čl. 6., stav. 1., t. 2., uvod. zak. kaz. zak.

Nije u tome propisu izričito kazano, ali po čitavoj koncepciji i po mjestu, gdje se taj propis nalazi, drukčije ne može biti, nego da se predmet prve iznimke tiče isključivo posebnoga dijela krivičnoga zakonika. Na jednoj strani zak. o št. donosi — polag administrativnih propisa za uredjenje štamparskih odnosa — pojedina kažnjiva djela samo t. zv. enumeracijskom metodom, a zaključenoga sistema o općim propisima za kažnjavanje nema. Na drugoj strani vidimo, da krivični zakonik nije donio u svojem općem dijelu nijednoga naredjenja, koje bi se moglo ticati upravo zakona o štampi (dok je zakonik o sudskom krivičnom postupku ustanovio i za tiskovne delikte naročite propise o mjesnoj sudskoj nadležnosti), a da je isti krivični zakonik u svojem posebnom dijelu normirao na više mjesta i krivična djela, koja su učinjena štampom. Baš ove su norme mišljene u čl. 6., stav. 1., t. 2., uvod. zak. kaz. zak., a rijeći »u koliko zakon o štampi nije promijenjen ovim zakonom«, odnose se, dakako, na novi krivični zakonik i na ništa drugo.

U slučajevima §§ 149., 151., 174., 288. kaz. je zakon o štampi, premda samo djelimice, ipak *verbis expressis* (»putem štampe«) derogiran tako, da u tom pogledu moraju da važe odredbe posebnoga dijela krivičnoga zakonika. Odredba § 156. k. z. ustanovljuje mimo propisa čl. 46. zak. o št. blaži delikt naročite vrste. Jednako ide § 240. k. z. preko svih odredaba zakona o štampi i sačinjava jedan *novum* (reklamni otisci u obliku, koji naliči na papirni novac). Ova dva posljednja delikta dopunjavaju onda zakon o štampi po njegovom obujmu. U § 95. k. z. govori se o slučajevima čl. 45. zak. o št. (rasturanje napisa, onda *arg. a maiori ad minus* dakako i štampanih, koji zavadjaju ili potstrekavaju na veleizdajnička djela iz §§ 91. do 94. k. z.), za koja treba primjenjivati mnogo strožu kaznu.

Iznimka u t. 2., stav. 1., čl. 6. uvod. zak. kaz. zak. ima onda za svrhu djelimično promjenu obujma enumeriranih štamparskih delikta, a donekle i derogaciju propisa o učinu nekojih delikta po zak. o št., sve to samo prema normama posebnoga dijela krivičnoga zakonika. No drugi stav čl. 6. uvod. zak. kaz. zak. odnosi se samo na opći dio krivičnoga zakonika. Prof. Šilović: »Uslovna kazna i zakon o štampi«, (Pravosudje, 1932., str. 78) piše, da je zakonodavac upravo, kada je donio ovu odredbu čl. 6., stav. 1., t. 2., uvod zak. kaz. zak., mislio na uslovnu kaznu; držimo, da se antitetično ustanovljenje iznimke stava 1. i stava 2. u čl. 6. cit. zak. protivi tome nazoru, jer su samo u stav 2. uneseni propisi općega značaja iz k. z., a institut uslovne osude spada svakako u opći dio k. z. I napomena, koju je iznio dr. V. Blagojević (u Braniču 1931., str. 353.), da se rečena iznimka odnosi na čl. 13. novele zak. o št., nema opravdanosti, budući da se radi o izmjenama »ovim« krivičnim zakonikom, *scilicet* krivičnim zakonikom od 27. siječnja 1929., koji se uvadja, a ne zakona o štampi, koji se baš u t. 2. cit. čl. pretpostavlja i citira kao već noveliran.

B. Propis čl. 6., stav 2., uvod. zak. kaz. zak.

Sada ćemo da ispitamo značaj druge iznimke, naime da vrijedi opći dio krivičnoga zakonika i za zakon o štampi, u koliko se njim naročito drukčije ne odredjuje. Ovdje se radi o primjenjivanju propisa samo iz općega dijela k. z. od 27. siječnja 1929. Opći je dio k. z. točno odijeljen od posebnoga dijela, ipak se obzirom na propise općeg dijela baš ova norma čl. 6., stava 2., uvod. zak. kaz. zak. nadopunjava narednom odredbom čl. 8. uvod. zak. kaz. zak., da treba kod tiskovnih delikata smatrati kaznu zatvora za zatvor, a ne za strogi zatvor. Medjutim zakonodavac u normi čl. 6., stava 2., uvod. zak. kaz. zak. nije ništa kazao o propisima za krivičnopravnu odgovornost po novel. zak. o št., makar su bili uzakonjeni jedva dvije nedjelje i nekoliko dana prije.

Baš ova odgovornost se temeljito pooštruje i razlikuje od odgovornosti po općem dijelu krivičnoga zakona, a zakonodavac u danim prilikama, manje od tri nedjelje poslije ukidanja Vidovdanskog ustava, sigurno nije htio ova pooštrenja ometati ili poništiti. Zato je i kazao, da opći dio k. z. vrijedi samo, u koliko se u zak. o št. ne odredjuje naročito što drukčije. Ova riječ »što drukčije« u vezi s riječju »naročito« imaju po našem čvrstom uvjerenju samo taj smisao, da treba da se radi o nečemu, što je za dotičnu zakonitu odredbu naročito važno, posebno značajno, dakle odlučujuće, no samo u pogledu *rationis legis* sopstvene materije, a ne što se tiče običajnih, za svaki zakon s krivičnopravnim propisima jednako važećih zajedničkih propisa. Na taj način možemo i moramo n. pr. kazati, da je trajanje kazne zatvora, koja je sizala po čl. 53. zak. o št. do deset godina, prestalo važiti i da je na pet godina sniženo, jer opći dio k. z. ne pozna zatvora preko pet godina. To je sigurno jedan od slučajeva zajedničkih propisa svakoga zakona s krivičnopravnim propisima. Na drugoj strani bez sumnje spada propis o izloženoj kombiniranoj krivičnopravnoj odgovornosti za tiskovne delikte medju propise, donesene naročito obzirom na sopstvenu *ratio legis* zak. o št.

Ova dva slučaja, razumije se, jasna su u pogledu, da li je odredba udešena za specijalne ili za opće, normalno-zajedničke prilike. No ima slučajeva, u kojima takve očigledne jasnoće nema.

Prema prvobitnomu tekstu zak. o št. od 6. kolovoza 1925. n. pr. nije moglo doći do pitanja, je li potreban za tiskovne delikte umišljaj. Novela zak. o št. od 6. siječnja 1929. je donijela ipak odredbu, da se odgovornost za kažnjiva djela prosudjuje prije svega po općem dijelu k. z. (kojih je bilo tada šest različitih), a tek poslije takodjer prema zak. o št. Za danas važeći opći dio k. z. treba onda u pogledu odgovornosti po krivičnom zakoniku predmnijevati potrebu umišljaja, budući da izričito nehatnih delikta zak. o št. ne poznaje. No gdje se radi o odgovornosti po načelima prvobitnoga teksta zak. o št.

»*par cascades*«, tu se ne pita, je li delikt učinjen dolozno ili kulpozno, — prosudjivanje odgovornosti i odmjeravanje kazne vrši se ovdje i bez ustanovljenja oblika krivnje. Krivnja »*par cascades*« je krivnja *sui generis* bez obzira na opći k. z., takorekuć mehanička, naime supsidijarna. Ona nastupa samo onda, ako nema nikakovoga lica, koje bi odgovaralo po propisima k. z. Sve to treba imati na umu, kada se rješava pitanje, da li može odgovarati po općem dijelu k. z. više lica. Mislimo, da odgovaraju sva ona, koja su u m i š l j e n o sudjelovala u tome, da se n. pr. iznese u štampi uvreda ili kleveta, i to pred istim sudom (gl. § 16., stav 1., i § 21. s. k. p.). Po zakonu pak o št. odgovara samo jedno lice, t. j. ono, koje zadesi mehanička odgovornost *par cascades*, a ne odgovornost op općem dijelu k. z. No više lica, i to optuženi pisac ili urednik zajedno s vlasnikom štamparije, njegovim poslovodjem, odnosno zakupcem, odgovara za sve novčane kazne, troškove i naknadu štete prema čl. 38. zak. o št. solidarno. Ovo se ima shvatiti kao naročiti dodatak zak. o št. *ratione legis* i kao takav nije derogiran, premda se to protivi duhu i općeg dijela k. z. i općega gradjanskog zakonika.

U. Primjenjivanje propisa krivičnoga zakonika prema zakonu o štampi.

Ovdje se radi o značaju čl. 89. zak. o št., koji moramo da dovedemo u sklad s propisima čl. 6., stav 2., uvod. zak. kaz. zak. Na jednoj strani propisi čl. 89. zak. o št. nisu derogirani, i to zato, jer sadržavaju odredbe, važeće kao specijalne odredbe u pogledu *rationis legis*, t. j. zak. o št. Na drugoj pak strani nije moguće, da je u čl. 89. taksativno odredjeno, koji će se propisi iz općeg k. z. primjenjivati na krivična djela, učinjena štampom. Ovakvo bi mišljenje bilo krivo već po prvobitnom tekstu zak. o št. Da vidimo, kako su stajale stvari u tom pogledu!

Zak. o št. iz g. 1925. pozivao se, ne samo u čl. 89., već i na drugim mjestima na odredbe krivičnoga zakonika, n. pr. u čl. 28., t. 3., 41., 43., 44., 46., 92., a kazao je u čl. 95., da se ukidaju svi naročiti materijalni zakoni o štampi i propisi, koji su postojali u pojedinim pokrajinama države. No poznato je, da su ovi propisi bili različiti. Uzmimo primjerice samo nekoliko instituta većega značaja. Odgovornost prema s t a r o s t i lica, koje je učinilo delikt, bila je drukčije uredjena u Srbiji, drukčije u prečanskim pokrajinama. Pojmovi o uračunljivosti nisu bili izjednačeni. Uvjetno sudovanje poznavao je hrv.-slav. zakon od 26. kolovoza 1916., dok Slovenija i Srbija ovog instituta nisu imale. Propisi o objektivnom zastarivanju bili su opet sasvim različiti u Srbiji, Vojvodini, Sloveniji i t. d. Ako bi htjeli pretpostaviti, da je zakonodavac odredio u čl. 89. zak. o št. taksativno — ekskluzivno sve institute općega k. z., moglo bi to imati donekle smisla samo onda, kad bi se radilo o kakvom unificiranju propisa u pogledu ovih instituta. No ovo ne stoji! Instituti, navedeni u čl. 89. zak. o št., ostali su regionalno različiti. Ali propisi čl. 89. zak. o št. nikako nisu obuhvatali čitavi obujam općih propisa k. z. Moralo je negdje doći do izražaja, da se radi

o kažnjavanju prema općim propisima šesterih krivičnih zakonika, koji su postojali za vrijeme donošenja zak. o št., u koliko nisu bili u čl. 89. zak. o št. već spomenuti. No u vrijeme donošenja zak. o št. iz god. 1925. postojali su propisi o kažnjavanju tiskovnih krivica ne samo u k. z. dotične pokrajine, već i u sudskim krivičnim postupnicima i u naročitim zakonima o št. Čl. 95. zak. o št. ukinuo je važenje svih odredaba, koje su postojale u pogledu zakona o št. uopće. Ali ove odredbe, koje su spadale u opći dio krivičnih zakonika, a nisu bile udešene isključivo za krivična djela učinjena štampom, sigurno nisu mogle biti ukinute, budući da bi inače nastale praznine, koje bi onemogućavale svako sudjenje. Već time, što je zak. o št. iz god. 1925. u čl. 73. rečeno, da s v a k r i v i č n a d j e l a, učinjena štampom, izvidjaju i sude nadležni sudovi prema odredbama zak. o št., pretpostavljalo se je, da postoji krivični zakonik, jer je baš čitav krivični postupak naslonjen na krivični zakonik upravo glede osnovnih pojmova o kazni, uračunljivosti, prijedloga za kažnjavanje, privatne tužbe i t. d., i t. d. Ako je glasio čl. 89. zak. o št., da važe u njemu navedene odredbe u s v e m u i za krivična djela, učinjena putem štampe, onda možemo samo zaključivati, da je služio prvi stav čl. 89. zak. o št. tek kao neiscrpljivo udešena folija neunificiranih odredaba za to, da se na nj nadoveže drugi unifikatorni stav ovoga čl. 89. i tako jednoobrazno regulira bar jedan važan propis o pravu na podizanje tužbe i o subjektivnom zastarivanju ovoga prava. No sve druge odredbe k. z. općega značaja, koje se nisu križale s odredbama zak. o št., ostadoše u važnosti ... To se zakonodavcu činilo tako samo po sebi razumljivim, da nije htio ni smatrao potrebnim reći, da se ukidaju odredbe materijalno-pravnih zakonika, u koliko su protivne odredbama zak. o št., nego se je mučke zadovoljio s općenitim propisom »l e x p o s t e r i o r d e r o g a t p r i o r i« i »p r o f u t u r o!«

Ova l e x f u t u r a došla je sa novel. zak. o št. od 6. siječnja 1929. i potvrdila točno i jasno, kako smo već kazali, da odgovaraju lica na prvom mjestu prema odredbama krivičnoga zakonika. Ova ista kriminalnopolitička misao bila je podvučena još u stavu 2. čl. 6. uvod. zak. kaz. zak., tako da danas ne može biti nikakve dvojbe, da važe propisi općeg dijela kriv. zak., baš unificiranoga, svuda u čitavoj državi jednako, ali samo toliko, koliko nije u zak. o št. naročito odredjeno što drukčije.

O nekim propisima zak. o št. već smo kazali (gore pod IV.), da važe dalje, jer su s p e c i j a l n i propisi u pogledu r a t i o n i s l e g i s t. j. zak. o št. Pod ovim istim vidikom već smo spomenuli, da važi naročiti propis o subjektivnom zastarivanju prava na podizanje tužbe iz stava 2. čl. 89. zak. o št. Sada ćemo ispitati još neke propise o drugim uredjenjima iz općega dijela k. z. i riješiti, da li važe i za krivična djela iz zak. o št.

Uzmimo najprije pitanje z a s t a r i v a n j a. Prema propisima općega dijela k. z. traje rok za objektivno zastarivanje kod prestupa, za koje nije propisan zatvor preko jedne godine, dvije godine, a pravo na podizanje tužbe zastaruje u vremenu od 3 mjeseci a d i e s c i e n t i a e

facti et auctoris. Kod tiskovnih delikata za vrijeme za objektivno zastarivanje zadržan je po čl. 89., stav 1., zak. o št. baš isti rok, koji odredjuje opći k. z. (sada već unificirani!), a za subjektivno zastarivanje u istom članu, stav 2., odredjen je rok od godine od dana štampanja. Ovdje vodi zak. o št. računa o širokoj javnosti, koja čita, a lice, koje je deliktom povrijedjeno, ne može tražiti, da bi mu se sačuvala mogućnost podizanja tužbe godinu dana od tada, otkada je saznalo za krivično djelo, makar se desilo ovo saznanje maločas prije istekloga roka objektivnoga zastarivanja. Ovaj rok traje, naime, kod najobičnije klevete pet godina, no po proteku tako dugoga vremena, kada je čitav svijet delikt zaboravio, ne će više biti objektivne potrebe kažnjavanja. Zaključit ćemo dakle, da za tiskovne delikte propis općeg dijela k. z. o zastarivanju prava podizanja tužbe ne vrijedi, nego da vrijedi specijalni propis zak. o št., dok za objektivno zastarivanje vrijedi, dakako, opći propis iz krivičnoga zakonika, što i stav 1. člana 89. zak. o št. naročito kaže.

Na drugoj strani vidimo, da st. 1. člana 89. zak. o št. naročito odredjuje, da vrijede propisi općega k. z. o pokušaju, o vanrednom ublažavanju, o povratku, o olakšavnim i otežavnim okolnostima. Prema tome moramo uzeti, da je pokušaj danas kažnjiv samo u slučaju čl. 51., a inače nigdje više, ako se radi samo o prestupima; dalje, da vanrednog ublažavanja u smislu austr. ili hrv.-slav. k. z. više nema. Ali nema nikakve zapreke sa stajališta specijalnoga značaja zak. o št., da se kazna kod učinioca tiskovnoga delikta, za kojega je utvrdjeno, da je smanjeno uračunljiv, može olakšati po slobodnoj ocjeni (n. pr. pisac pamfleta je dipsoman). Dalje ne će biti sumnje i sa svakoga je gledišta sasvim ispravno, da se može kazna već samo zbog jedne jedine olakšavne okolnosti u okviru § 71. k. z. ublažiti; dalje, da se može u slučaju povrata (§ 76., st. 2., k. z.) propisana kaznena sankcija podvostručiti, dakako kod zatvora samo do maksimuma od pet godina. Jednako se ne samo može, već mora kazna kod slučajeva sticaja više tiskovnih delikata odmjeravati po pravilima §§ 61., 62. k. z.

Isto tako treba da se vodi računa o pooštravanju kazne u smislu § 45. k. z., ako se izriče po čl. 13. novel. zak. o št. kazna robije ili strogog zatvora. Pod istim uslovom potrebno je, da se i u osudi izreče gubitak časnih prava (§ 46. k. z.). No bez obzira na rečeni uslov može se izricati gubitak državne ili druge javne službe i za delikt učinjen štampom. Dakako važi to u slučaju § 49., stav 1., k. z. obvezatno, a u slučaju iz stava 2. istog § 49. fakultativno — arbitrarno.

Napose ni najmanje ne sumnjamo, da je ispravno, ako se izriče za tiskovni delikt uslovna osuda. Institut uslovne osude je integralni dio općih propisa krivičnoga zakonika, koji treba primjenjivati u cjelokupnom obujmu, u koliko ne bi zak. o št. odredjivao što drukčije. No zakon o št. nema nikakve odredbe, koja bi bila protivna primjenjivanju instituta uslovne osude, ni sa općeg gledišta *rationis legis*, ni sa gledišta tehničkog izvodjenja kazne. Izricanje kazne po zak. o št. vrši se po propisima k. z. i s. k. p. I u zak. o št. ima slučajeva, da glasi

sankcija kazne alternativno zatvor ili novčana kazna, a odredjuje se ili samo kazna zatvora ili samo novčana kazna. Što važi za ove slučajeve u k. z., vrijedi i za slučajeve iz zak. o št. U kriminalnopolitičkom pogledu nema nikavog oslonca za drukčije shvaćanje. (Samo ćemo uzgred primijetiti, da bi zakonodavac, koji je za delikte po zakonu o suzbijanju zloupotrebe uredovnih dužnosti od 30. ožujka 1929. izričito isključio primjenjivanje instituta uslovne osude, a to iz dobrih razloga, valjda jednako postupao, da je htio uslovnu osudu isključiti kod sudjenja radi tiskovnih delikata).

Iz istih razloga, koje smo naveli za primjenjivanje uslovne osude, držimo, da važe i propisi o rehabilitaciji kako iz k. z. tako iz s. k. p. i za osude zbog tiskovnih delikata.

Tumačeći značaj propisa o pojedinim institutima prema našim izlaganjima pod IV., a mimo propisa čl. 89., stava 1., zak. o št., koji nema značaja specijalne norme, — o mjerama bezbjednosti i o propisima za mladje maloljetnike morat ćemo govoriti sa drugog gledišta (dolje VII.) — stupismo i na put pravilnog izjednačenja zakonodavstva, što je i zakonodavac htio. Kad ne bi ovako postupali, ostalo bi n. pr. u Hrvatskoj i Slavoniji, gdje je postojao institut uslovne osude već od 1. kolovoza 1916., i gdje je stol sedmorice već od početka smatrao da nema zapreka uslovnom sudjenju (dvije rješidbe iz god. 1925. i 1926. u Henigsberg: »Zakon o štampi«, str. 139.) i dalje kod ovoga primjenjivanja, a u Srbiji, gdje ovaj institut nije bio poznat, ne bi mali uslovne osude. Ako je krivičnopravna odgovornost za tiskovne delikte *de lege lata* izvedena, moraju biti i načela za kažnjavanje ovih delikata ne samo po okvirima sankcija, već i po mogućnosti upotrebljavanja instituta, koji imaju utjecaj na način odredjivanja sankcija, sasvim jednaka.

Priznajemo, da će biti možda razlike u shvaćanju obujma naročitih instituta u toliko, u koliko je moguće i različito riješiti pitanje, što treba da se smatra za specijalno naredjenje zak. o št.; stav 2. člana 6. uvod. zak. kaz. zak. dopušta naime u tom pogledu judicijalnu interpretaciju, umjesto da bi sâm dao legalnu. No ova tehnička neprilika ne će praktično više postojati, kada dobijemo jedan kasacioni sud.

VI. Križanje učina pojedinih krivičnih djela iz k. z. i zak. o št.

Iz naših dosadanjih izlaganja vidjeli smo, da je zakonodavac hotimice dopustio, da zak. o št. enumeracijskom metodom odredi takve delikte, o kojima je baš tako izričito donio i posebni dio k. z. svoje naročite propise. Mi smo utvrdili, da propisi zak. o št. ostaju kao neki *noli me tangere*, u koliko posebni dio k. z. o svim deliktima iz zak. o št. ne odredjuje *verbis expressis* što drukčije. Mi smo dalje vidjeli i to, da zakonodavac u čl. 13. novel. zak. o št. predvidja nekakav identitet medju deliktima po zak. o št. i deliktima iz k. z. i zak. o zašt. drž.

a) Prvo pitanje nastaje: Što vrijedi za one delikte, koji su jednako normirani dva puta, t. j. u k. z. i u zak. o št.? To su neki delikti protiv opstanka države i njenog uredjenja (gl. XIX. k. z.) i delikti protiv časti (gl. XXVI. k. z.). U pogledu

na iznimku, o kojoj je bilo govora (gore pod IV., A.), treba da konstatujemo, da se posebni dio k. z. ni najmanje ne obazira na spomenute delikte, koji su bili već normirani u zak. o št., dakako pod vidikom, da su učinjeni štampom. Iz geneze postanka teksatacije gl. XIX. i XXVI. k. z. znamo točno, da je zakonodavac savjesno brisao sve, šta bi spominjalo kod ovih delikata da su počinjeni štampom. Iz toga možemo i moramo zaključiti, da zakonodavac hotimice nije ništa promijenio ni u pogledu načelne prirode odgovornosti za ove ili one delikte, ali to odvajanje istovrsnih delikata je tako načelne prirode, da treba ostati pri odvajanju i svih onih momenata, koji postoje specijalno za jednu ili drugu vrstu delikata u pogledu *rationis legis*. Da govorimo konkretnije: Odredba § 304. k. z. n. pr. o izvinjavajućoj zabludi važi za običajne krivice klevete, — ako su pak učinjene štampom, ne važi! Ova odredba nije odredba iz općega dijela k. z., a zakonodavac je hotimice pooštrio odgovornost po zak. o št. To ima i svoj smisao, jer se time piscima štamparskih kleveta nalaže teža odgovornost, budući da su počinili klevetu u najširoj javnosti, koja je uopće moguća. No, za odgovornost »*par cascades*« ni načelno ne bi mogla postojati izvinjavajuća okolnost zablude, jer se tamo radi samo o mehaničkoj, a ne etičko-psihologičkoj krivnji! Ako ne bi ovo usvojili, došli bi do zaključka, da je zakonodavac s čl. 11. novel. zak. o št. ublažio odgovornost po k. z. prema odgovornosti po prvobitnom tekstu zak. o št., a to sigurno nije tačno.[1] — Na drugoj strani odredba čl. 64. zak. o št. šira je od paralelne odredbe u § 298. k. z. Oslobadjanje od optužbe i ublaženje kazne zbog izazivanja ili nezakonitoga postupanja ili zbog uzajamno učinjenoga vrijedjanja može se po čl. 64. zak. o št. izricati i onda, ako rečena djelatnost ne predje u »krivičnu radnju«, što je propisano u § 298., stav. 1., k. z. Za uvredu ili klevetu prema umrlomu licu, kažnjava se prema propisu čl. 58. o št., samo ako je učinjena »u namjeri, da povrijedi čast ili naudi ugledu« živih lica, koja imaju pravo, da dižu tužbu; prema propisu § 310. k. z. kažnjava se pak samo, u koliko su uvrijedjena ili oklevetana umrla lica.[2]

Protuslove i propisi §§ 88. i 89. k. z. kao jedna cjelina, koji ustanovljuju nedjeljivost privatne tužbe protiv više »učesnika«, propisima čl. 95. zak. o št. i čl. 10. uvod. zak. kaz. zak., da važe za postupak glede tiskovnih delikata samo propisi zak. o št., a u koliko nisu protivni propisima s. k. p., i ovi, budući da u tim propisima o nedjeljivosti privatne

[1] Tijekom štampanja došla nam je u ruke odluka kasacionog suda od 15. februara 1932. (gl. Branić — Beograd, g. 1932., str. 201, 202), koju držimo pogrješnom. Nije ispravno, da stoji samo propis iz § 304. k. z. u protivnosti s propisima zak. o št. »općenitog karaktera«. Ima takvih više, i oni ne mogu se primjenjivati na kažnjiva djela, učinjena štampom. Sudska praksa u Sloveniji stoji dosljedno na stanovištu, koje je zastupano u ovoj raspravi.

[2] Protivno mišljenje izgleda, da zastupa Toma Živanović, u svome izdanju krivičnoga zakonika iz god. 1930., str. 170. s pozivom na čl. 72. zak. o št.; no ovaj član ne govori ništa o našem pitanju, a naredjenje iz § 310. k. z. ne stoji u općem dijelu k. z. i ne spada onamo.

tužbe za više učesnika nema spomena. Mi držimo, kako je to I. Politeo u Mjesečniku g. 1930., str. 518., istaknuo, da se u cjelini §§ 88. i 89. k. z.« radi o propisima formalnog prava (procedure), jer se propisi o materijalnoj odgovornosti nalaze već u §§ 16. do 25. k. z. Ako stvar ovako posmatramo, nema protuslovja, jer onda stav 2. člana 6. uvod. zak. kaz. zak. ne bi uopće došao u obzir. No, iako bi doslovce uzeli, da su propisi §§ 88. i 89. k. z. dio općih propisa k. z., onda moramo kazati, da ne mogu važiti zbog toga, jer zak. o št. zastupa naročito protivno gledište, naime gledište djeljivosti tužbe; inače ne bi govorio u čl. 36. o mogućnosti naknadnog proširenja tužbe na drugo lice ili u čl. 37. o mogućnosti, da se izdavač može osloboditi svake odgovornosti, ako se kod prvog saslušanja dokaže, ko je pisac ili urednik, ili u čl. 41., da odgovaraju pisac, urednik i t. d. svaki za sebe, kakva je već njihova subjektivna krivnja.

b) Drugo pitanje: Što onda, ako se ne može jasno ustanoviti, da li se pokrivaju oba delikta, onaj iz zak. o št. i iz kakvoga drugoga zakona, t. j. k. z., odnosno zak. o zašt. drž.? Čl. 13. novel. zak. o št. kaže, da njegova norma važi samo glede kazne, koju odredjuje radi »ovih« djela — istovjetnih prema sadržaju, a različitih prema načinu počinjanja, t. j. štampom. — Radi se onda ovdje o pitanju, da li treba, da postoji identitet učina obaju delikta. Mi držimo, da apsolutni identitet učina nije potreban, nego da je dovoljno, da je obujam obaju delikata kongruentan. Može doći do toga, da činjenično stanje jednoga delikta iz k. z., drugim riječima: prema jednom paragrafu, pokriva samo jedan dio drugoga delikta, t. j. prema članu zak. o št., a ipak imamo u različitim okvirima izvjesni dio zajednički, dakle isti sadržaj. Ali može se desiti i slučaj, da je okvir jednoga naredjenja širi, a ipak se poklapa s manjim dijelom naredjenja u drugom zakonu. Zak. o št. kaže n. pr. u članima 43., 44., da se lice, koje putem štampe potstiče na izvršenje kakvoga krivičnoga djela iz općega k. z., koje se kazni smrću, robijom ili zatočenjem dužim od 5 godina, pa pored nastale opasnosti ne nastupi posljedica, po kaz. zak. (dakle tako, da potsticanje individualno odredjenih lica nije imalo uspjeha) kažnjava zatvorom do 5 godina; ako pak ide potsticanje na izvršenje krivičnog djela, koje se kazni robijom ili zatočenjem do 5 godina (pod jednakim uvjetima, što se tiče posljedica) nastupa kazna zatvora do 3 godine. U ovom širem okviru obuhvaćen je dakle manji obujam ovih krivičnih djela, koja su navedena u § 95. k. z. Ko navodi, podstrekava rasturanjem napisa — ovo mogu biti dakako i štampane stvari — na izvršenje kakvog djela iz §§ 91. do 94. k. z., kazni se, ako nisu nastupile nikave zle posljedice, robijom ili zatočenjem do 10 godina. Istovjetnost kažnjivih djela u pogledu potstrekavanja na kažnjiva djela iz §§ 91. do 94. k. z., ako apstrahiramo način počinjenja, je inače sasvim jasna. A slučajevi takvih djela, ma da su učinjena štampom, kažnjavaju se onda robijom ili zatočenjem na 10 god. (gl. čl. 13. novel. zak. o št.), no sudit će ih ipak senat okružnoga suda za štamparske stvari. Samo ako se radi o potsticanju na drukčije delikte osim onih iz §§ 91. do 94. k. z. vrijedit će pro-

pisi članova 43. i 44. zak. o št. i za kazne. Takvih i jednakih slučajeva mogli bi nabrojiti još nekoliko. U svima se radi o *interpretatio iudicialis*, jer je zakonodavac sâm napustio odrediti legalno tumačenje, koje bi bilo na mnogim mjestima vrlo potrebno. Dakako, ako sud sumnja o identitetu (bolje kongruentnosti) činjeničkih stanja takvih delikata, primjena čl. 13. novel. zak. o št. ne će biti legalno dozvoljena, jer treba da se uvijek uvaži načelo *»in dubio pro reo.«*

VII. Primjenjivanje propisa zakona o sudskom krivičnom postupku na delikte iz zakona o štampi.

U pogledu ovog problema imamo da se bavimo najprije osnovnom odredbom čl. 95., stav. 2., zak. o št. da »odredbe općih krivičnih postupnika ili odredbe posebnih zakona o postupku u štamparskim stvarima, koje su protivne propisima zak. o št., ne vrijede za krivična djela, učinjena štampom«. Baš ovaj propis zak. o št. ostao je u važnosti, kao i svi drugi propisi o krivičnom postupku, po zakonu o štampi od 6. kolovoza 1925. prema čl. 10., t. 1., uvod. zak. kaz. zak.

Da ne duljimo, ne ćemo raspravljati o različitim propisima za proceduru prema onim šesterim zakonima, koji su postojali u državi za vrijeme obnarodovanja zak. o št. iz god. 1925. Moramo samo da istaknemo, 1.) da sada bar u najvećem dijelu naše države dolazi u obzir samo zakon o sudskom krivičnom postupku od 17. veljače 1929. i 2.) da je novela od 9. listopada 1931. ustanovila samo jednu nadležnost sudova za delikte, učinjene štampom za čitavu državu. No ako se razgledamo po propisima s. k. p., odmah ćemo vidjeti, da ima i ovdje slučajeva, gdje uprkos osnovnim odredbama čl. 95., st. 2., zak. o št. i čl. 10., t. 2., uvod. zak. kaz. zak. nije baš *a priori* jasno, što je od propisa s. k. p. u skladu s propisima o postupku po zak. o št., a što u protivnosti, budući da zak. o št. nije donio jedan iscrpljiv zaključen sistem za proceduru. I ovdje treba onda da se postupa po *interpretatio iudicialis*, a naš je cilj, da tumačenju u praksi pomažemo bar za nekoja krupnija pitanja.

a) U s. k. p. imamo oštro opredijeljenje institute: »i z v i d j a j« i »i s t r a g a«. Zakon o štampi kaže, da odlučuje sud, da li će se odmah iza odgovora tuženih odrediti pretres, odnosno glavna rasprava, ili će se prije rasprave provesti dokazi van sudskoga područja (čl. 73. stav. 8., zak. o št.). Samo za delikte iz čl. 29. zak. o št. (neopravdano otklonjenje ispravka) nema druge pravne mogućnosti, nego da se odredi »pretres« najdalje za tri dana, dakle bez izvidjaja i istrage. Po današnjim propisima s. k. p. dolazi u pitanje samo, da li da se odredi »g l a v n i pretres«, jer su nadležni za štamparske delikte samo senat trojice okružnoga suda ili sudac-pojedinac okružnoga suda, a kod okružnog suda ima mjesta samo za »g l a v n i p r e t r e s«. Ova isključiva nadležnost za štamparske krivice prije svega ne dozvoljava, da bi se primjenjivale odredbe s. k. p. o s u d u z a m l a d j e m a l o l j e t n i k e n. pr. na rasturače novina (prim. § 182. zak. o radnjama), koji nemaju, ako nisu prijavljeni kod policije, možda ni propisanih 16 godina, a ipak su ispunili 14 godina života (gl. čl. 14., st. 3., zak. o št.).

Potreba hitnoga postupka u štamparskim stvarima kao *ratio legis* zak. o št. može ovo stajalište opravdati, premda se *de lege ferenda* ne bismo htjeli priključiti ovakvomu uredjenju.

Spomenuto »provedenje dokaza« naziva zak. o št. »izvidjajima« (čl. 76.) ili »istragom« (čl. 79.); no ni prvi, ni drugi od ovih postupaka nema obilježje instituta, koji su uredjeni u s. k. p. kao »izvidjaj« ili »istraga«. Bilo bi suvišno, da ovo potkrijepljujemo naročitim navodima; a potrebno je, da to naročito istaknemo, jer se iz toga vidi, da nema nikakve mogućnosti, da se u postupku zbog štamparskih krivica odredi pritvor ili istražni zatvor. Prema našim izlaganjima (gore pod VI. b) doduše može doći do toga, da sudi senat za štamparske stvari o djelu, koje treba da se kažnjava prema čl. 13. nov. zak. o št. možda robijom, dakle kao zločinstvo, ali pripremni postupak ne podleži propisima o »istragi« i »istražnom zatvoru« po s. k. p., pa zato nema ni primjenjivanja pritvora ili istražnog zatvora. S time se slaže i propis čl. 42. zak. o št., da će se krivična djela, koja nisu spomenuta u zak. o št., a učinjena su putem štampe, kazniti po zakonima, u kojim su predvidjena. Na drugoj strani vidimo, da je delikt iz čl. 43. zak. o št. dakako spomenut u zakonu o št., da se, dakle, ima kažnjavati po propisima zak. o št., premda je kazna članom 13. novel. zak. o št. pooštrena, jer veli čl. 13. zak. o št.: »s v a krivična djela učinjena štampom prema odredbama ovog zakona izvidjaju i sude« . . . i t. d.

Kada zakon o št. nigdje ne spominje ni sudjenje mladjim maloljetnicima, ni pritvor ili istražni zatvor, onda je ovo ispuštanje učinjeno svijesno i izvira iz naročite prirode sudjenja za tiskovne delikte. *De lege lata* dakle nema zakonitoga oslonca za primjenjivanje ovih instituta; *de lege ferenda* mogli bi, dakako, takvoj soluciji s dobrim razlozima prigovoriti.

b) N a č i n o p t u ž i v a n j a u zak. o št. *(»mise en accuse«)* ni malo se ne slaže s propisima s. k. p., a ne odgovara ni modernomu postupku. Ipak treba da se propisi zak. o št. u tom pogledu primjenjuju kao *lex specialis*. U oči pada nedosljednost, da za tužbe po čl. 29. zak. o št. nije predvidjen ni odgovor tuženog, ni njegovo preslušanje, ni rješenje suda, da li se ima tuženi staviti pod sud; ipak treba postupati u duhu zak. o št. po akuzatornom načelu.

c) Načelno stajalište, kako smo ga gore (pod a)) izložili o primjenjivanju izvidjaja i istrage, sprečava u nekom pogledu i upotrebu m j e r a b e z b j e d n o s t i u sudjenju za štamparske krivice. Stvar stoji ovako: Sve odredbe o mjerama bezbjednosti l i č n o g a z n a č a j a (§§ 51—58 k. z.) osnivaju se na sprovedenoj istrazi, ili na obavljenim izvidjajima, koji upravo po propisima s. k. p. moraju da raščiste i pitanje mogućnosti primjenjivanja mjera bezbjednosti (gl. § 92., st. 2. i § 100 s. k. p.). Pripremni postupak po zak. o št. nema značaja, da bi se moglo u njem voditi računa o mjerama bezbjednosti. Postupak mora da bude hitan (čl. 73., stav. 2., zak. o št.); oficijalna maksima je isključena (čl. 86. zak. o št.). Ne dostaje dakle, uopće legalne osnove, a i faktične mogućnosti za utvrdjivanje okolnosti, koje iziskuju mjere bezbjednosti. Uopće sigurno u ogromnoj većini slučajeva krivičnih

djela učinjenih štampom nema ni stvarne potrebe za mjere bezbjednosti ličnoga značaja.

Drukčije stoji stvar u pogledu mjera bezbjednosti stvarnoga značaja — oduzimanje predmeta (§ 59. k. z.). Za primjenjivanje ove mjere bezbjednosti nema potrebe naročitog ispitivanja ličnih svojstava učinioca, a uslove §-a 59. k. z., da se utvrdi, da li je predmet postao kakvim krivičnim djelom ili su bili upotrijebljeni ili namijenjeni za izvršenje kakvog krivičnog djela (dovoljno je da je ovo djelo prestup), pruža u dovoljnoj mjeri i sâm glavni pretres. Propis §-a 59. k. z. i tako je samo fakultativnog značaja, a njegovo primjenjivanje u postupku radi štamparskih krivica može biti vrlo opravdano. Ako n. pr. netko štampa knjigu ili sliku, kojom se ruga privatnome licu, ne smije biti isključeno, da sud u osudi radi klevete odredi oduzimanje knjige ili slike, i to tim manje, što je to moguće i u slučajevima klevete, koja se kažnjava po k. z., baš na osnovu § 59. k. z.

To će biti vrlo korisna i potrebna nadopuna propisa novel. zak. o št. o zabrani, koji — izuzevši tešku povredu javnog morala — u pogledu privatnih lica ne pruža nikakve zaštite.

d) O glavnomu pretresu zbog štamparskih tužbi pred senatom trojice okružnih sudova, odnosno za djela iz članova 29., 65. do 71. zak. o št. pred sucem pojedincem okružnoga suda ima zak. o št. svoje naročite propise i načelnog i posebnog značaja, a obje vrsti propisa moraju važiti prema čl. 95. zak. o št., uprkos tome što prva, načelnog značaja, upravo vrijedja osnovna načela s. k. p. u pogledu neposrednosti, oficijalne maksime, a prema tome i u pogledu načela traženja materijalne istine (gl. čl. 86. zak. o št.). U pogledu propisa posebnoga značaja ćemo spomenuti bar neka pitanja. Poziv na glavni pretres izvršuje se na naročiti način, propisan u čl. 74. stav. 9., zak. o št. Osim optuženika treba da se pozovu na glavni pretres i izdavač i tiskar (čl. 88. zak. o št.). Ako optuženik ne dodje na glavni pretres, to ne priječi da se pretres provede do kraja.

Prema propisima čl. 76. zak. o št. isključeno je, da bi došlo do zajedničke tužbe zbog delikta iz k. z. i iz zak. o št. Propis § 284. s. k. z. o zadržanju prava tužiocu, da posebno goni optuženika za drugo novo djelo, koje je otkriveno u toku glavnoga pretresa, može se, dakle, primjenjivati kod senata okružnoga suda samo u pogledu tužbe zbog delikta po zak o št. uopće, a okd suca pojedinca okružnoga suda samo zbog delikta iz čl. 29., 65. do 77. zak. o št.

Ako optuženik nastupi dokaz istine o krivičnom djelu, iznesenom u kleveti putem štampe, i ako se o tom krivičnom djelu već vodi postupak, dakako pred sudom, isljedni će sudac zastati s vodjenjem istrage zbog iznijete klevete. Ako sud dozna, da se još ne vodi postupak o dotičnom krivičnom djelu, naložit će optuženiku, da ga pokrene. No ovdje prema propisu čl. 77. zak. o št. nema razlike, koju čini § 311. k. z. izmedju djela, koje se goni po službenoj dužnosti, i onoga po privatnoj tužbi. Ako dodje takva stvar pred sud, ovaj će zastati sa sudjenjem, dok ne izadje izvršna sudska odluka o tom predmetu. Ovaj zastoj postupka prekida zastarivanje do izvršnosti odluke (čl. 77. zak. o št.). Da bi medjutim stvar zastarjela prema propisima o apsolutnom zastarivanju (§ 79., st. 3., k. z.), praktički ne će biti moguće.

Glavni pretres može se prema propisima čl. 87. zak. o št. i drukčije svršiti nego li propisuje to s. k. p., naime time, da se izda rješenje, koje će sadržavati u cjelini izjavu optuženoga, da se okrivljena stvar ne odnosi na tužioca.

e) Presude se izriču analogno propisima s. k. p. Da nema mogućnosti za izricanje mjere bezbjednosti ličnog značaja već smo utvrdili. Formalnopravno odbijanje optužbe presudom prema § 276. s. k. p. nije isključeno. Pojedine točke materijalno pravne presude treba da odgovaraju § 281., st. 1. i 5., s. k. p., a za priznanje olakšica će se primjenjivati propisi čl. 92. zak. o št.

Za izdavača i štampara sud će posebnim rješenjem utvrditi, da je nastupio slučaj njihove odgovornosti u smislu čl. 40. zak. o št. za naplatu kazne i sudskih troškova, odnosno naknadu štete. Ovo rješenje odmah je izvršno. U čl. 38. zak. o št. odredjeno je, ako štamparsku radnju vodi vlasti prijavljeni poslovodja ili zakupac, odgovara krivično taj poslovodja odnosno zakupac po zak. o št., t. j. *par cascades*. No vlasnik štamparije sam u ovom slučaju odgovara solidarno sa poslovodjom odnosno zakupcem za sve novčane kazne, troškove i naknadu štete po zak. o št. Držimo, da ova solidarna odgovornost ne može doći u osudu protiv poslovodje ili zakupca, jer nije nigdje predvidjeno, da bi se moglo poslovodju ili zakupca bar pozvati na glavni pretres tako, da bi time postali procesualne stranke. Može se dakle samo tako postupati, da sud izda o tome naročito rješenje, koje treba da podleži pravnomu sredstvu.

f) U pogledu pravnih lijekova važe prije svega rokovi, koje propisuje zak. o št., jednako i odredba, da se pravna sredstva nazivaju »žalba« i »nezadovoljstvo«. No pogrješan ili neispravan naziv pravnog lijeka ne smeta (§ 325., st. 2., s. k. p.). Prema tome odgovara institut »žalbe« sadašnjoj »reviziji«, a institut »nezadovoljstva«, sadašnjem »prizivu«, i to »nepotpunom« u pogledu presuda senata, i »potpunom« u pogledu presuda sudaca pojedinaca okružnih sudova. Zak. o št. naime nema nikakvih propisa o tim institucima, zato se prema čl. 95. zak. o št. i čl. 10., t. 1. uvod. zak. kaz. zak. mora zaključiti, da važe za tehnička odlučivanja o žalbi i nezadovoljstvu propisi, koji važe za reviziju i nepotpuni priziv, odnosno potpuni priziv, inače bi rješavanje ovih pravnih lijekova bilo nemoguće. Držimo, da nije isključen ni vanredni pravni lijek zahtjeva za zaštitu zakona, ni zahtjev za ponavljanje krivičnoga postupka. Pokretanje ili produženje krivičnoga postupka po propisima § 358., stav. 2., t. 3., s. k. p., dakako, faktički ne može nastupiti, jer sudac pojedinac okružnoga suda nema nadležnosti za sudjenje takvih krivica, koje bi mogle biti smatrane zločinstvom prema čl. 13. novel. zak. o št. Nema zapreka za primjenjivanje instituta vanrednoga ublažavanja kazne, pomilovanja i naknade štete neopravdano osudjenim licima. Ovi instituti nisu doduše u zak. o št. uredjeni, ali propisi zak. o št. o farmalnom krivičnom pravu nisu u protivnosti s njima. Dakako, za postupak u tiskovnim stvarima njihovo je

primjenjivanje postulat zakonodavčeve ideologije, da se postupa s izvjesnim povredama propisa zak. o št. kao krivičnim djelima.

VIII. Zaključak.

Iz naših razlaganja, — koja smo dali u najboljoj volji, da dovedemo u sklad propise, koji spadaju u istu sistematsku skupinu, a, na žalost, nisu tako obradjeni, da bi tvorili sami po sebi za praktičnu upotrebu jasnu harmoničnu cjelinu, — izlazi, da je zakonu o štampi nesumnjivo potrebna brza reforma. Ne kanimo se upuštati u pitanja političke prirode, koja su danas već donekle zrela za bolje uredjenje. Ali tehnička strana uredjenja zak. o št. čini se nam baš obzirom na problem krivičnopravne odgovornosti za štamparske delikte u takvome stanju, da ne odgovara značaju pravne države. Istina je, da je posljednja novela zakona o št. morala biti izradjena, takorekuć, preko noći. Ali to ne opravdava, da tako ostane i dalje — na muku prakse. Baš zato jer ustav od 3. rujna 1931. ne ograničuje zakonodavca nikakvim normama, trebalo bi reformi zakona o št. naskoro pristupiti, i pri tome stvoriti propise, koji bi se bolje oslanjali na propise glavnih kriminalnopravnih zakona, t. j. k. z. i s. k. p., te bi za štamparske krivice dozvoljavali samo takva pooštrenja, a i ublaženja, koja iziskuje savremeni socijalni značaj štampe.

Upravo kad smo zaključili ovu raspravicu, čitali smo u novinama obavještenja vlade Čehoslovačke republike o sadržaju projekta za moderni zakon o štampi, koji je bio predložen čehoslovačkomu parlamentu. Tamo zastupana načela o krivičnopravnoj odgovornosti za tiskovne delikte mogla bi nam služiti kao vrlo podesna osnova za reformu našega zakona o štampi. Ona se slažu sa našim, u raspravici izloženim mišljenjem malone u svim pitanjima.

Nekoliko pitanja iz oblasti novih krivičnih zakona

Napisao dr. Muha Miroslav, sudac bans. stola.

I. Pojam javnosti. Naš novi krivični zakon za nekoja krivična djela pretpostavlja, da su učinjena javno. Nisu li ta djela učinjena javno, onda ili nema uopće krivičnoga djela ili su ona blaže kažnjavana. Vrlo je dakle važno ispravno shvaćati pojam »javnosti«.

Kada je dakle djelo učinjeno javno? Djelo je učinjeno javno, kada postoji mogućnost, da ga zamijeti (čuje ili vidi) tkogod. To će biti obično, kada je djelo učinjeno na javnom mjestu.

Da pobliže označimo pojam javnoga mjesta. Javno mjesto je ono, koje je svakome pristupačno. Javna mjesta su n. pr. ceste, ulice, trgovi, gostione, kavane, dućani, brijačnice, poslovne prostorije industrijskih

i trg. poduzeća, kancelarije javnih vlasti, putnički željeznički vlakovi, parobrodi, autobusi i aeroplani, kazališta, sve ako i dok su pristupačni svakome. Ako je koji park rezerviran samo vlasnicima ili ma kojemu broju stanovitih lica n. pr. svima trgovcima dotičnoga mjesta, park nije javan, jer nije pristupačan svakome. Ima lokala, koji su posve jednako udešeni kao gostione i kavane, a ipak nisu javni. To su n. pr. ovakvi lokali raznih klubova, oficirske menaže i slično. Takvi lokali nisu javni, opet jer nema svako pristupa. Broj prisutnih lica je irelevantan.

Javno mjesto ne prestaje biti javno zbog prisutnosti manjega broja lica, niti nejavno mjesto postaje javnim zbog prisutnosti većeg broja lica. Na javnom zboru može biti na okupu mnogo manje lica nego li na kakvom pouzdanom sastanku. Ipak je prvi javan, drugi nejavan. Kazališna pretstava nije javna, ako je priredjivana samo za stanovita lica, a javna je, ako ima svatko pristup. Javna kazališna pretstava ne prestaje biti takvom zbog manjeg broja posjetilaca, pa makar bilo prisutno i samo desetorica njih. A kazališna pretstava za uzvanike ne postaje javnom, pa makar uzvanici zapremili sva mjesta u kazalištu. Na tajnom sudskom pretresu može biti u većem gradu a i u manjem n. pr. prigodom kakvog pravničkog kongresa toliki broj aktivnih sudaca i kaznenih branitelja, koji ni u kojem slučaju ne mogu biti isključeni iz sudskog zasjedanja (§ 225. zak. o sud. kriv. post.), da je od njih raspravna dvorana dupkom puna. Ipak pretres ostaje tajan. Naprotiv javni pretres ostaje javan, pa i ne bio prisutan ni jedan slušalac. Javno mjesto ostaje javno, i ako slučajno nije uopće nitko prisutan. No javno mjesto ima se smatrati takvim samo za vrijeme, dok je pristupačno svima. Kavana n. pr. ili gostiona prestaje biti javno mjesto za vrijeme, dok su zatvrene javnosti zbog čišćenja prostorija ili zbog popravaka. Kazalište nije javno mjesto za vrijeme, kada ne služi javnim priredbama.

Obratno i nejavno mjesto postaje javno, ako i dok je pristupačno svima. Vlasnik daje svoje dvorište ili svoju dvoranu za priredbu, na koju je pristup slobodan svakome. Za to vrijeme su dvorište ili dvorana javna mjesta. Od pravila, da je djelo učinjeno javno, ako je učinjeno na javnom mjestu, imadu dva izuzetka, jedan pozitivan drugi negativan. Prvi će se izuzetak pojaviti, kada je djelo doduše učinjeno na javnom mjestu ali tako, da ga ne može nitko čuti odnosno vidjeti.

U prepunoj kavani n. pr. za vrijeme koncerta i bučnoga razgovaranja prišapne netko svojemu neposrednomu susjedu uvredu u uho. Ili kada tko to isto učini na velikom trgu u času, kada je prazan ili u takvoj udaljenosti od ljudi, da n. pr. uvrede nitko od njih ne može čuti. Prvi će se izuzetak pojaviti i onda, kada je n. pr. uvreda, istina, učinjena na javnom mjestu i štoviše tako, da su se uvredljive riječi mogle čuti odnosno uvredljivi znakovi mogli vidjeti, ali kada nije mogao nitko ili barem tkogod shvatiti riječi ili znakove kao uvredljive. To će biti slučaj n. pr. tada, kad su uvredljive riječi, ili uvredljivi znakovi poznati samo uvrediocu i uvredjeniku ili samo stanovitim licima osim njih dvojice.

U svima tim slučajevima djelo nije javno, ma da je učinjeno na javnom mjestu, jer se ono nije moglo zamijetiti uopće ili ne kao takvo (n. pr. kao uvreda) ili bar ne od kogagod već samo od stanovitih t. j. od unaprijed individualno odredjenih lica. Drugim riječima: u svima tim slučajevima javno mjesto kao da i nije javno mjesto.

Drugi će se izuzetak pojaviti, kada djelo doduše nije učinjeno na javnom mjestu, ali je moglo sa javnoga mjesta biti čuveno ili vidjeno. N. pr. netko uvrijedi drugoga doduše u privatnom stanu, ali uz takve okolnosti (glasno i kod otvorenih prozora), da se je uvreda sa ulice mogla zamijetiti. Djelo je u takvim slučajevima učinjeno javno, jer je učinjeno tako, kao da je učinjeno na javnom mjestu.

Kada je djelo prema gore izloženomu učinjeno javno, ono ostaje javno, ma da nije zamijećeno ni od koga slučajno t. j. nezavisno od načina učinjenja. N. pr. netko glasno reče drugomu uvredu na javnom mjestu, ali sslučajno nije bilo nikoga u blizini ili su prolaznici slučajno bili udubljeni u svoje razgovore tako, da nisu dogodjaju skrenuli pažnje. I obratno. Kad djelo nije učinjeno javno, ono postaje javno time, što je docnije saznato od javnosti. Ako je n. pr. uvreda postala javna bez udjela učinioca, on ne može za to odgovarati, jer zakon uvjetuje strožu kaznu za činjenicu, da je uvreda učinjena javno, a ne da je ona kasnije postala javna. Ako je pak sam uvreditelj kasnije učinio, da je uvreda postala javna, to se je moglo samo tako dogoditi, da je raniju prostu uvredu saopćio javno. Za taj pak slučaj on je stvarno počinio novu i to javnu uvredu, za koju će odgovarati uz raniju prostu.

Ne rijetko se zamjenjuje pojam djela, učinjenoga javno, sa pojmom djela, učinjenoga pred više ljudi. To su dva sasvim različita pojma, kako to izlazi iz gornjih izlaganja a i iz činjenice, što je raniji austr.-hrv. kazneni zakon u naredjenjima §§ 491. i 496. pretpostavljao, da je djelo učinjeno javno i l i p r e d v i š e l j u d i. Izjednačio je dakle taj zakon glede učinka »javno« sa »više ljudi«, što ne bi bio učinio, da je to jedan te isti pojam.

Na istom stanovitu stoji i profesor Dolenc. U svojem tumaču kriviènoga zakona, tumačeći § 100., na str. 189 veli:

»Kada je potstrekavanje učinjeno javno, to valja, jer zakon ne daje definicije, izvesti iz cjelokupne ideologije kriviènoga zakona, koji govori o javnim ustanovama, javnim napravama i javnim ispravama. U tom smislu ima javnost, ako je dotično mjesto i n c o n c r e t o pristupačno unaprijed neodredjenomu broju poznatih i nepoznatih lica. koja bi i n a b s t r a c t o mogla na tom mjestu učinjeno djelo da vide ili čuju, ili oboje, kratko da saznadu (publice).

Što teorija zove »quasi-javnost« naime učinjenje pred više ljudi (palam), ne može se smatrati javnošću, ako se ne pojavljuje i gornji momenat«.

II. Kleveta i prijava vlasti. — U tumačenju kriviènoga zakona je iskrslo novo sporno pitanje. Po srijedi je odnos kriviènoga djela iz § 301. prema kriviènomu djelu iz § 139.

Krivično djelo iz § 139. čini onaj, koji protiv svoga uvjerenja nekoj vlasti lažno prijavi, da je izvjesno lice učinilo krivično djelo, ili

da je povrijedilo svoju službenu dužnost u namjeri, da se protiv njega otpočne krivični ili disciplinski postupak. Krivično pak djelo iz § 301. čini, koji za nekoga iznosi ili pronosi štogod neistinito, što časti, dobromu imenu ili privrednomu kreditu ovoga može škoditi.

Kako predmet klevete može biti i krivično djelo (vidi §§ 311. i 312.) dakle ono isto, što je u glavnome predmet kriviènoga djela iz § 139., to je nastao pravni spor, koji je u ovome. Prema jednomu stanovištu, čim je netko izvjesno lice prijavio vlasti, da je učinilo krivično djelo, u namjeri, da se protiv njega otpočne krivični postupak, sud u postupku protiv prijavitelja zbog djela iz § 139., ima da prosudi, da li je prijava učinjena lažno, protiv uvjerenja ili nije. U prvom slučaju sud će donijeti kondemnatornu presudu, u drugom liberatornu. Isključeno je gonjenje zbog klevete. Drugo stanovište dijeli se u dva različna mišljenja. Oba ta mišljenja imadu zajedničko to, da učinilac prijave vlasti ne može biti gonjen zbog djela klevete, ako je presudjen zbog djela iz § 139. Glede ostaloga se mimoilaze. Prema jednome od tih mišljenja država ima svakako prvenstveno pravo gonjenja zbog djela iz § 139., tako te prijavljeni može da preduzme gonjenje za djelo iz § 301. istom onda, kada prijavitelj nije osudjen zbog djela iz § 139. Stvara se dakle nekakav »supsidijarni sticaj«, komu u kriviènom zakonu nema ni traga. Naš krivični zakon pozna samo idealni sticaj, koji je u tome, da se jednim djelom povrijedi više zakonskih propisa ili više puta jedan isti zakonski propis (§ 61). Nigdje u kriviènom pravu nije takva što odredjeno, da stanovito krivično djelo, ako je učinilac presudjen zbog toga djela, apsorbira stanovito drugo krivično djelo, a ako je oslobodjen od optužbe, da onda nastupa gonjenje zbog ovoga drugog kriviènog djela. »Supsidijarni sticaj« je dakle krivično-pravni nonsens. Druga je stvar — i to valja odmah ovdje istaknuti — kada stanovito djelo može, ako se utvrdi, da mu nestaje stanovitoga kriterija, dolaziti pod drugi krivični propis, nego li je onaj, pod koji bi dolazilo, da postoji taj stanoviti kriterij (n. pr. § 128. i 127. — § 311. odj. 1.). No to se ne može nikada desiti kod djela iz § 139., kako će se to niže vidjeti. Prema drugomu od tih mišljenja prijavljeni može primarno a ne samo supsidijarno tužiti prijavitelja zbog djela klevete, samo ako u tužbi navede, da prijavitelj nije postupao protiv uvjerenja, ili da mu se ne može dokazati, da je tako postupao. To mišljenje pretstavlja — ako je to uopće moguće — još veći krivično-pravni nonsens, jer je nedopušteno, da privatno lice ocijeni krivično djelo, za koje bi se moglo goniti po službenoj dužnosti, već je ocjena takvoga djela stvar državnoga tužioca (§ 91. reč. 1. odj. 1. z. o s. kr. p.).

Kako je došlo do tog drugog stanovišta? Onako, kako do pogrješnih tumačenja uopće dolazi često. Osjeća se potreba, da prijavilac, ako mu se ne može dokazati, da je učinio prijavu lažno, protiv uvjerenja i zato bude oslobodjen od optužbe zbog djela iz § 139., mora biti ipak kažnjen, jer da to ne ide, da netko nekažnjeno učini neistinitu prijavu vlasti. Zbog osjećaja te potrebe ne proučava se temeljito zakonski propis §-a 139. sam za sebe i u vezi sa drugim zakonskim propisima, naročito sa onima o kleveti, i ne opaža se, da se dolazi u očito

protuslovlje sa drugim zakonskim propisima, što zorno dokazuje, da tumačenje nije ispravno. To su značajne osobine aprioristićkog tumačenja.

Za ispravno prosudjenje pitanja valja prije svega ispitati i utvrditi, da li ima ili nema razlike izmedju djela iz § 139. i onoga iz § 301 Ima razlika a i mora da bude razlika. Mora da bude razlika zato, to je jasno, da stanovito krivično djelo ne može biti predvidjeno u dva različna zakonska propisa, t. j. da krivično djelo, koje je predvidjeno u jednom zakonskom propisu, ne može biti predvidjeno i u drugom zakonskom propisu. Kada dakle mora biti razlike, u čemu je ona? Kod oba krivična djela može da bude predmet navoda (prijave vlasti odnosno iznošenja ili pronošenja) krivično djelo. To je jedan zajednički kriterij. Kako i kod klevete može biti slučaj, da učinilac iznosi ili pronosi nešto neistinito (u našem primjeru: krivično djelo) protiv uvjerenja, t. j. sa sviješću, da je to neistinito, to se u § 139. ni time načelno ne razlikuje od § 301. U čemu je dakle razlika? Razlika je u tome, što se navadjanje, da je izvjesno lice učinilo krivično djelo, kod djela iz § 139. vrši kao prijava vlasti, dok se to navadjanje kod § 301. vrši kao iznošenje ili pronošenje, t. j. kao saopćenje drugim licima kao članovima društva.

Razlika mora i može da bude samo u tome, jer se inače primjer klevete, kojoj je predmet krivično djelo, a klevetnik to iznosi protiv uvjerenja, ni u čemu ne bi razlikovao od djela iz § 139.; jer bi se dakle desilo ono, što u krivičnom zakonu ne može da bude, t. j. da je stanovito djelo predvidjeno u dva različna zakonska propisa.

Kada je pak razlika u tome, onda se pitanje rješava samo po sebi. Ako ima prijava vlasti, ne može biti ni govora o kleveti; učinilac ili će biti proglašen krivim za djelo iz § 139. ili će biti oslobodjen od optužbe. Ako pak nema prijave vlasti, onda ne može biti govora o djelu iz § 139., da ma bi protiv oklevetanoga baš zbog iznošenja ili pronošenja klevetnika bio pokrenut krivični postupak (vidi za razliku §§ 209. i 487. ranijega važećega kz.).

Bitan argumenat zato, da za slučaj prijave vlasti ne može biti govora o kleveti, je dakle taj, što se djelo iz § 139. razlikuje od djela iz § 301. upravo prijavljenjem vlasti.

To je bitan argumenat, jer je zasnovan u različtoj prirodi djela iz § 139. i djela iz § 301. Ali prije noveliranja krivičnoga zakona bilo je i drugih, moglo bi se reći slučajnih, argumenata, koji su vojevali protiv suprotnoga stanovišta.

Kazalo se je: djelo iz § 139. apsorbira djelo iz § 301. Zašto?

Što se za djelo iz § 139. goni po službenoj dužnosti, ne može biti razlogom apsorpcije. Ne može to biti zato, jer je ozakonjeno načelo krivičnoga prava, da teže privično djelo, ukoliko apsorpcija uopće dolazi u obzir, apsorbira blaže krivično djelo (vidi n. pr. § 128). A težina krivičnoga djela je posve nezavisna od toga, tko je ovlašćen za gonjenje. To je jedno. Ali ima djela klevete, za koja se goni po javnoj tužbi, dakle po službenoj dužnosti, n. pr. kada su klevetani javni službenici prilikom zvaničnoga rada ili u pogledu zvaničnog rada uopće (§ 302. i § 313.). Da mora predležati njihov prijedlog odnosno prijedlog njihove starije vlasti (§ 313. i § 85.), to javnoj tužbi ne oduzima značaj javne tužbe. S toga razloga dakle djelo iz § 139. ne može apsorbirati djelo iz § 301.

Ili djelo iz § 139. apsorbira djelo iz § 301. zato, što je prvo teže krivično djelo? Valja naglasiti, da ovo pobijanje suprotnoga stanovišta polazi sa pretpostavke toga istoga stanovišta, da je takva apsorpcija u nazočnom slučaju moguća, što medjutim nije, kako je gore obrazloženo. Pobijanje se vrši dakle oružjem tog istoga stanovišta.

Težina krivičnog djela se prosudjuje prema propisanoj kazni. Ako se uzme, kao što čini suprotno stanovište, da se kleveta može učiniti i za slučaj prijave vlasti, nitko razuman ne će poreći, da tko protiv svog uvjerenja nekoj vlasti lažno prijavi, da je izvjesno lice učinilo krivično djelo, u namjeri, da se protiv njega otpočne krivični postupak, ide sa naročitim ciljem na to, da uništi dobro ime ili privredni kredit prijavljenoga. Zar si možemo zornije zamisliti taj naročiti cilj, kada je u pitanju ne samo uništenje dobrog imena ili privrednoga kredita već u stanovitim slučajevima i uništenje egzistencije uopće? Za taj slučaj (§ 301. odj. 4.) je bila propisana kazna strogoga zatvora najmanje šest mjeseci i novčana kazna, dok je za djelo iz § 139. propisana kazna strogoga zatvora ili zatvora. Kako će blaže da apsorbira teže krivično djelo? S istog razloga nije moglo biti mjesta apsorpciji klevete po djelu iz § 139. za slučaj, da je tko protiv uvjerenja lažno prijavio vlasti javnoga službenika, da je učinio krivično djelo prilikom zvaničnoga rada ili u pogledu zvaničnoga rada, dakle krivično djelo protiv službene dužnosti (§§ 384.—404), kada se je takva kleveta kažnjavala strogim zatvorom i novčano.

Prema teoriji suprotnoga stanovišta o apsorpciji, koje stanovište dopušta djelo klevete i za slučaj prijave vlasti, to bi djelo klevete, kada je njezin predmet krivično djelo a učinjena je prijava vlasti protiv uvjerenja lažno, prije noveliranja apsorbiralo djelo iz § 139. a ni u kojem slučaju obrnuto. I tako dolazimo, slijedeći teoriju suprotnoga stanovišta, do apsurdnoga zaključka, da je krivično djelo iz § 139. bilo sasvim suvišno. A to tim prije, kada se pomisli, da je za klevetu u pomenutim slučajevima bila propisana stroža kazna nego li za djelo iz § 139., ma da prijava ne bi bila podnesena protiv uvjerenja, jer se za klevetu ne traži taj rekvizit. Što nam je trebalo propisa § 139., kada je prijavljeni, uvijek polazeći sa suprotnoga stanovišta, da je kleveta moguća i za slučaj prijave vlasti, kao i sa njegove teorije o apsorpciji, nalazio zaštitu u propisima o kleveti izdašniju od one, koja je predvidjena propisom § 139., kako zbog toga, što je kazna bila stroža tako zbog toga, što nema potrebe dokazivati prijaviocu, da je vlasti učinio prijavu protiv uvjerenja!

Ma da je baš ovaj posljednji argumenat mnoge uvjerio o ispravnosti stanovišta, koje se ovdje zastupa, ističe se ponovo, da taj nije bio

bitan argumenat već posve slučajan, slučajan zato, što je naš krivični zakon propisivao tako teške kazne za klevetu. To je doduše bio argumentum ad oculos ali nije bio bitan. Bitan je samo onaj, koji je prvi naveden.

Da je suprotno stanovište pogrešno, postaje svakomu jasno, kada se uoče posljedice njegove primjene, kako se ona ukazuje u praksi. Onaj, koji je bio vlasti prijavljen, da je učinio kakvo krivično djelo, tuži prijavioca zbog djela klevete. Kako u ovom postupku nije odlučno, da li je prijavilac postupao protiv uvjerenja ili ne, jer se kleveta pojavljuje u oba slučaja, to se postojanje ili nepostojanje tog kriterija u ovom postupku ne izvidja i ne utvrdjuje. I sada treba da se dade odgovor na ova dva pitanja: Kako će dopuštanjem takve prakse dolaziti država u položaj, da prvenstveno goni zbog djela iz § 139. k. z.? Kako će dopuštanjem takve prakse uopće dolaziti do primjene propis § 139. k. z. Na oba pitanja mora se odgovoriti: Nikako. Ali u tom je odgovoru i najrječitija kritika suprotnoga stanovišta, jer ne može da bude ispravno stanovište, prema kojemu je isključena i sama mogućnost primjene § 139. k. z.

Kako aprioristično mišljenje ne bi bilo aprioristično, kada bi uvažalo argumente, koji govore protiv njega, to su pristalice suprotnoga stanovišta doduše vidjeli nevaljalost svojih argumenata, ali ipak ne će da popuste, pak su svoju tezu postavili na novu osnovicu. Oni vele: Propis § 139. k. z. štiti posve drugo pravno dobro, nego li je čast prijavljenoga lica. Njegovu čast štiti propis § 301. (odnosno 302.) k. z. Zato se u takvim slučajevima pojavljuje idealni sticaj.

Očito, da oni, koji su postavili tu najnoviju tezu, nisu promislili njezin domašaj. Ponajprije se ističe, da zakon govori tek onda o idealnom sticaju, kada stanovito krivično djelo obuhvaća obilježja predvidjena u jednom propisu i ujedno obilježja predvidjena u drugom propisu, kod čega se samo po sebi razumijeva, da su obilježja tih raznih propisa različita, jer je osnovno načelo svakoga krivičnoga zakona, da isto krivično djelo, koje imade samo ona obilježja, koja su ustanovljena u jednom propisu, ne može biti predvidjeno i u drugom propisu. Zatim ne valja smetnuti s uma, da se ne bi provadjanjem gore spomenute prakse mogao ostvarivati ni taj idealni sticaj. Tako bi opet bila izigravana primjena § 139. k. z. I najzad treba imati u vidu, da bi se idealni sticaj mogao ostvarivati samo tako, da bi nastupili istovremeno kao tužioci državni tužilac i privatni tužilac. Postigao bi se dakle vrhunac apsurditeta, da bi za gonjenje istoga krivičnoga djela bila ovlašćena dva razna tužioca: jedan po javnoj a drugi po privatnoj tužbi !

Istom sada, kada je nesumnjivo utvrdjena ispravnost stanovišta koje se ovdje zagovara, da prijavilac ne može ni u kom slučaju biti gonjen za djelo klevete, može se izložiti, zašto je zakon tako odredio. Taj je put suprotan onomu, kojim ide aprioristično tumačenje. Aprioristično tumačenje najprije utvrdjuje značenje kojeg zakonskog propisa prema subjektivnom osjećaju (potrebe, praktičnosti, pravednosti), a onda prilagodjuje sve odnosne propise tako stvorenomu stanovištu.

Cilj državne vlasti je, da se država jača i blagostanje povećava.

U tu svrhu služe joj različna sredstva. Prvo medju njima je unutrašnji poredak. Državna vlast mora zato, kada je pravo pojedinca ili javni državni poredak ugrožen ili povrijedjen, štititi ugroženo, uspostaviti povrijedjeno pravo. Djelatnost državne vlasti u tom pravcu se ispoljava u sudovanju i kažnjavanju. Zato i odredjuju zakoni (§ 89 z. o s. kr. p.), da su sve vlasti kao i njihovi organi dužni prijaviti odmah državnomu tužiocu krivična djela, koja sami opaze ili koja im budu prijavljena ili za koja saznaju na koji drugi način, a za koja se goni po službenoj dužnosti.

Državna vlast je u tolikoj mjeri interesovana, da sazna krivična djela, za koja se goni po službenoj dužnosti, da šta više nalaže dužnost prijavljivanja izvršenih ili pripremanih krivičnih djela (n. pr. § 114. odj. 4. i § 135. kr. z.) ili u najmanju ruku nalaže dužnost vlastima, da prime svačiju prijavu (§ 90 z. o s. sr. p.).

Kako je gonjenje krivičnih djela u primarnom interesu države, to slijedi, da državna vlast može imati samo relativan obzir prema interesima pojedinih prijavljenika. Zato ona izvidja prijave, koje dolaze od nepoznatih lica (§ 91. odj. 3), zato mora državni tužilac, kada dopre do njega glas o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti, narediti, da se salušaju sva ona lica, koja su taj glas rasprostrla, i zatim pomoću policijske vlasti ići glasu u trag sve do samoga izvora, odakle je potekao, uvjeravajući se koliko je moguće o njegovoj osnovanosti ili neosnovanosti (§ 91. odj. z. o s. kr. p.). Zato je i odredjeno, da će prijavilac odgovarati samo za slučaj, da je učinio prijavu lažno protiv uvjerenja, a nipošto onda, kad se taj rekvizit ne pojavljuje.

Obzir prema časti i ugledu prijavljenoga potisnut je u takvim slučajevima sasvim u pozadinu kraj primarnog interesa države za kažnjavanje krivičnih djela. Zato je djelo iz § 139. i uvršteno u poglavlje o krivičnim djelima protiv pravosudja a ne u ona o krivičnim djelima protiv časti. I najzad, zato se i može desiti, da koji krivični zakon kao n. pr. naš prje noveliranja, kažnjava pače lakoumno učinjenu klevetu strože nego li lažno protiv uvjerenja podnesenu prijavu vlasti, da je izvjesno lice učinilo krivično djelo. Zato ni u kojem slučaju ne može prijavilac biti gonjen za djelo klevete, bilo da je za klevetu propisana stroža ili blaža kazna nego li za djelo iz § 139., jer su to dva posve različita krivična djela, koja nemaju apsolutno ništa zajedničko. Ako je kleveta strože kažnjavana nego li djelo iz § 139. k. z., osim toga s razloga, što bi se stvaralo nemoguće pravno stanje, da bi prijavilac pače za slučaj lakoumne prijave bio strože kažnjavan, nego li da je kažnjen za djelo iz § 139., za koje zakon pretstavlja, da je prijava podnesena protiv uvjerenja. Ako je pak kleveta blaže kažnjavana nego li djelo iz § 139. k. z., osim toga s razloga, što bi gonjenjem prijavioca zbog djela klevete ovaj protupravno izbjegao gonjenje zbog težega krivičnoga djela iz § 139. k. z.

III. Kleveta i nečija izjava, da će pred sudom kao svjedok potvrditi stanovitu, za pravni spor relevantnu činjenicu. — Da bude odmah jasno, što je predmet ovog prikaza, evo jednoga primjera: A je pred više godina pozajmio B-u iznos od 10.000 D bez ikakve isprave ali u

prisutnosti dvaju svjedoka C i D. Kada A opomene B-a na isplatu duga, B poreče, da mu je A išta pozajmio. A prije no što podnese tužbu protiv B-a, piše svjedocima C-u i D-u, koji sada borave u udaljenom mjetu, da mu jave, da li se oni još sjećaju tog dogadjaja. Oni mu pismeno odgovore, da se toga dobro sjećaju i da su spremni to potvrditi kao svjedoci pred sudom. Tada A podnese tužbu sudu i priklopi tužbi pisma C-a i D-a, ponudivši ih ujedno kao svjedoke. Čim B to sazna, tuži C-a i D-a krivičnomu tužbom zobg djela klevete.

Ili: A upita C-a i D-a u prisutnosti dužnika B-a, koji poriče primitak zajma, da li se oni toga sjećaju, na što oni odgovore jesno i izjave, da će to svaki čas pred sudom potvrditi kao svjedoci. B i ne čekajući, da A podnese tužbu sudu, tuži C-a i D-a zbog djela klevete.

Da li ima u tim primjerima djelo klevete?. Nesumnjivo će se mnogi pitati, da li je moguće, da će tko doći na pomisao, da u tim i sličnim primjerima tuži one, koji su se ponudili kao svjedoci, zbog djela klevete. Medjutim ne samo što se je to u praksi dogodilo, nego se što više desilo i to, da je sud stao na stanovište, da je djelo klevete u takovim primjerima načelno moguće.

Je li to stanovište ispravno? Van svake je sumnje, da iznošenje ili pronošenje, da stanovito lice poriče primitak zajmova, može škoditi kako časti i dobromu imenu tako i privrednomu kreditu toga lica. No pitanje je, da li nečija ponuda, da će kao svjedok potvrditi pred sudom, da je stanovite lice, koje to poriče, primilo zajam, može načelno sačinjavati biće klevete? Pitanje je, da li takovo djelo, koje se inače t. j. ne pazeći na okolnost, da je to učinjeno kao ponuda svjedočanstva pred sudom, posve podudara sa obilježjima klevete, sadržava krivičnu protupravnost?

Da se uzmogne prosuditi osnovanost ili neosnovanost spomenutoga stanovišta, valja ispitati, da li se ono može skladno uokviriti u važeći pravni sustav, ili pak da li ono dolazi u protuslovlje sa ma kojim pravnim propisom. U prvom slučaju je ono ispravno, u drugom pogrešno. Osnovno je naime načelo svakog ispravnog tumačenja, da u stanovitom smislu tumačeni zakonski propis ne smije dolaziti u sukob sa drugim zakonskim propisima istoga pravnoga sustava. Ali prije toga ispitivanja, vrlo je zgodno razmatrati, kakvim posljedicama vodi pomenuto tumačenje.

I već kod tog ispitivanja će se vidjeti, da se tim tumačenjem stvaraju situacije, koje se odmah i za svakoga, ma nepravnika ukazuju neodrživima. To nije česta pojava kod pogrešnog tumačenja zakonskih propisa. Tumačenje kojega zakonskog naredjenja može biti pogrešno, ali ne mora stvarati neodržive situacije, ili bar neodrživa situacija nije zamjetljiva odmah i za svakoga.

Koja je dakle situacija, koja nastane kao posljedica pomenutoga stanovišta?

Da to pokažemo, vratimo se primjerima u početku navedenima. A je imao da iskazom svjedoka C-a i D-a u gradjanskoj parnici dokaže, da je B-u pozajmio 10.000 D. Situacija, pak koja nastane kao posljedica pomenutoga stanovišta, je ta, da C i D, koji su imali služiti

A-u dokazalom njegovoga tvrdjenja, odjednom prestanu biti dokazalom, te se oni i sami moraju poslužiti drugim dokazalima, hoće li da dokazom istinitosti ishode svoju nekažnjivost (§ 311. k. z.).

Abnormalnost tako stvorene situacije je prvo u tome, što onaj, koji imade služiti stvarno dokazivaocu (A-u) kao svjedok, postane odjednom sam dokazivalac, kome će eventualno služiti kao svjedok sam dokazivalac, i drugo u tome, što će se u krivičnom postupku dokazivati činjenica, koja se je imala dokazivati u gradjanskom postupku. Stanje dakle, kakvo bi trebalo da bude u normalnom toku stvari, postavljeno je po spomenutom stanovištu formalno naglavce. Ali time abnormalnost nije iscrpljena. Mora se naime dopustiti mogućnost, da onaj, koji bi imao po normalnom odvijanju stvari nastupiti kao svjedok, u krivičnom postupku zbog klevete ne može dokazati istinitost onoga, što je imao da potvrdi kao svjedok. Uzmimo opet primjer, naveden u početku ovog prikaza, ali s tom modifikacijom, da A nije sam pozajmio B-u novac, već njegov pokojni otac, koji mu je o tome nešto pripovijedao. Kako C i D ne će moći dokazati istinitost datoga zajma u postupku zbog klevete ni pomoću A-a kao svjedoka, a zbog gradjanske parnice se ne može odložiti krivični postupak (§ 4. z. o s. kr. p.), oni će morati biti presudjeni kao klevetnici. Kao klevetnici presudjeni su zato, što im je po pomenutom stanovištu oduzeto svojstvo svjedoka a ne mogu ishoditi riješavajuću presudu, jer nemaju dokazala za činjenicu, za koju su oni trebali da budu dokazalom. Zar ima koga, koji ne će priznati, da je to stanje abnormalno?

Ali još nije postignut vrhunac abnormalnosti. Sada dolazi u pitanje njihovo svjedočanstvo u gradjanskoj parnici. Nema procesualnoga propisa, da se takvi svjedoci ne bi pripuštali svjedočenju. Ako bude sudac u gradjanskoj parnici na svome mjestu, on će odmah shvatiti situaciju i ne će iz činjenice, što su svjedoci bili presudjeni zbog klevete, izvoditi nikakve posljedice, t. j. on će i kazivanju dvojice ili više svjedoka sumnjivih (§ 156. sl. d) grpp.) pridati moć potpuna dokaza, a isto tako će i kazivanju jednoga jedinog sumnjivog svjedoka pridati moć potpunoga dokaza u savezu sa domirnom zakletvom ili drugim dokazalima (§ 159. br. 1. i 3. grpp.), odnosno on će po novom gr. p. p. po slobodnom uvjerenju, ocijenivši brižljivo okolnost, kako su svjedoci presudjeni zbog klevete, smatrati svjedoke nepristranima i njihove iskaze vjerodostojnima (§ 423.). Kakvo nastaje sada stanje?

Da je s jedne strane B presudjen na isplatu pozamljenoga mu novca na osnovu vjerodostojnih iskaza svjedoka C-a i D-a, ali da su ti isti svjedoci presudjeni za djelo klevete za to, što su pismeno ili usmeno izjavili, da će iskazati ono, što su docnije iskazali. Zar si možemo zamisliti veći apsurd?

Isto neodrživo stanje nastaje, ako A tuži B-a zbog uvrede, koju je izrekao u prisutnosti C-a, a ovaj se ponudi A-u, da će to potvrditi kao svjedok. U krivičnom postupku, koji pokrene B protiv C-a zbog djela klevete, ako se dopusti, kako to čini spomenuto stanovište, da takva ponuda može načelno sadržati djelo klevete, C će morati biti presudjen, jer mu nije dozvoljeno, ma da bi i imao druge svjedoke, dokazi-

vati istinitost djela B-a (§ 312. br. 2. kr. z.). Stanje će naime biti takovo, da će B, eventualno samo na osnovu iskaza C-a, biti presudjen zbog uvrede na štetu A-a, ali i C zbog klevete zato, što se je A-u ponudio, da će mu potvrditi B-ovu uvredu!

Kada se pristalicama spomenutoga stanovišta predoči izložena neodrživost stanja, koja se stvara tim stanovištem, onda se doduše zamisle, ali ne će da popuste, pa zato nastoje, da ublaže neodrživost stanja veleći, da time, što je u načelu izrečena mogućnost, da ponuda svjedočanstva sačinjava djelo klevete, nije rečeno, da će lice, koje je ponudilo svjedočanstvo, i morati da bude presudjeno. Ponajprije se napominje, da će lice, koje je ponudilo svjedočanstvo u malo prije navedenom primjeru uvrede B-a na štetu A-a, svakako morati da bude presudjeno s obzirom na propis § 312. br. 2. k. z. U ostalom neodrživost stanja nije nikako ublažena, a kamo li uklonjena tim tvrdjenjem, da u takvim slučajevima ne mora pasti kondemnatorna presuda, jer se neodrživost spomenutoga stanovišta ispoljava već u mogućnosti, da bude donesena kondemnatorna presuda i stvoreno abnormalno stanje.

Dakle, sama neodrživost izloženog stanja upućuje na to, da stanovište ne može biti ispravno.

Prema spomenutomu stanovištu dopuštena je načelno tužba zbog djela klevete i onda, kada stranka u gradjanskom ili krivičnom postupku navede, da je od izvjesnog lica, koje nudi kao svjedoka, saznala stanovite za postupak relevantne činjenice, u koliko bi inače ove sadržavale biće klevete.

A sada se pita, po kojem zakonskom naredjenju je zabranjeno, da stranka u gradjanskom ili krivičnom postupku navede, da je od izvjesnoga lica saznala stanovite za dotični postupak relevantne činjenice?

Ne samo što nije nigdje zabranjeno, da stranka navede, od koga je saznala stanovite relevantne činjenice, nego je to u izvjesnim slučajevima upravo potrebno. Uzmimo na primjer povratu u prijašnje stanje zbog nadjenih novih dokazala, kada interesovano lice mora učiniti vjerovatnim (zasvjedočiti), da mu za vrijeme prijašnje rasprave nije bilo moguće pronaći ili doprinijeti ustvrdjena nova dokazala (§ 366 grpp., slično za obnovljenje po novom gr. p. p. — § 624. br. 6. i odj. 2.). Interesovano lice, da doprinese po zakonu traženo zasvjedočenje, mora navesti, da je toga i toga dana saznalo od toga i toga, da je i on bio prisutan, kada se zbila dotična relevantna činjenica. A kada stranka po zakonu mora da navede, da je od izvjesnoga lica saznala stanovitu relevantnu činjenicu, kako može dotično izvjesno lice biti gonjeno zbog klevete? Jedno od osnovnih načela krivičnog prava je to, da ne može biti kažnjivo djelo, koje je ma po kojem zakonskom propisu naloženo ili dopušteno. To načelo važi i onda, ako i nije izrekom ozakonjeno. A važi zato, što stanoviti pravni sustav sačinjava organsku cjelinu, koja ne podnosi medjusobno sukobljavanje pojedinih zakonskih propisa. Medjutim je to načelo i ozakonjeno u našem krivičnom zakonu (§ 23.) ovako: Nema krivičnoga dela, ako propisi javnoga

ili privatnoga prava isključuju protivupravnost djelanja.

Ali i tamo, gdje to stranci i nije naloženo, nije joj nikakvim propisom, naročito ne procesnim, zabranjeno, da navede, da je od lica, koje nudi kao svjedoka, saznala stanovitu činjenicu relevantnu za dotični zakonski postupak. Zato i za taj slučaj važi propis § 23. k. z.

A po kojem zakonskom propisu bi bilo zabranjeno, da tko ponudi svoje svjedočanstvo o stanovitoj prijepornoj činjenici? Zar takvo lice hoće što drugo do li to, što je uredjeno u procesnim propisima: da stranka dokaže činjenicu, koja je potrebna dokaza? Kako je stranka ovlašćena, da traži svjedoke za činjenice, koje ima da dokaže, tako su i svjedoci ovlašćeni, da se jave i da izjave svoju spremnost, da će potvrditi dotične činjenice, koje stranka ima da dokaže. Sve je to unutar granica procesnih propisa i zato i ovdje dolazi do primjene propis § 23. k. z.

Jako je zgodno, što je inače samo po sebi razumljivo načelo §-a 23. k. z. postalo zakonskim propisom, jer je tako svako pozitivnim zakonskim propisom upozoravan na to, da ne može biti kažnjivo ono, što je po drugim propisima ma kojega zakona istoga pravnoga sustava dozvoljeno.

U ovom prikazu pobijano stanovište je dakle pogrešno zato, što dolazi u protuslovlje sa propisom § 23. k. z.

Pošto je tako utvrdjeno, da načelno nema krivične protupravnosti u izjavi izvjesnoga lica, da će kao svjedok potvrditi činjenicu, svejedno, da li takva izjava predleži kao njegova neposredna izjava, ili pak posrednim kazivanjem stranke ili kojega trećeg lica, ma da bi takvo navadjanje, učinjeno u drugim prilikama, sadržavalo djelo klevete, to se ističe, da to načelo kao načelo važi dabome i u onim slučajevima, gdje se tko nudi, da će kao svjedok potvrditi nečije krivično djelo. U takvim slučajevima ne može dolaziti do primjene propis § 311. odj. 2. odnosno § 312. br. 3. k. z. propis naime, da se istinitost činjenica dokazuje samo pravnosnažnom presudom odnosno da dokazivanje istinitosti nije dopušteno, ako je oklevetani za krivično djelo, koje je klevetnik protiv njega iznio, oslobodjen odgovornosti pravosnažnom sudskom odlukom. Ne mogu ti propisi dolaziti do primjene zato, što u izjavi izvjesnoga lica, da će nečije krivično djelo potvrditi kao svjedok, nema protupravnosti djelanja; zato dakle, što u takvoj izjavi nema obilježja djela klevete (§ 23. k. z.).

Kako dakle u tome nema uopće krivičnog djela, to se takav predmet nema upućivati na glavni pretres, nego će se izvidjaji obustaviti po § 96. odj. 2. u vezi sa § 108. odj. 2. z. o s. kr. p. ili će apelacioni sud, ako istom on dodje u položaj, da predmet razmotri zbog podnešenog prigovora protiv optužnice, donijeti po § 208. br. 1. z. o s. kr. p. rješenje, da nema mjesta optužbi i da se krivično postupanje obustavlja.

IV. Privatni učesnik. — Kolikogod pitanje, koje je predmet ovoga prikaza, izgleda već po svojoj prirodi jasno u tolikoj mjeri, da nije potrebno o njemu raspravljati, ipak tome nije tako, kako pokazuje

praksa. Da se dotična naredjenja zakona o sudskom krivičnom postupku pogrešno primjenjuju, tome je kriva praksa, koja se je stvorila u oblasti ranije važećega kaznenog postupka. Potcrtava se, da je tome kriva praksa, jer je i raniji kazneni postupak odredjivao ono isto, što i novi zakon. Može se jedino dopustiti, da raniji zakon nije bio tako jasan, kao što je današnji, ali dotični propisi se stvarno podudaraju.

Što je dakle privatni učesnik? Privatni učesnik veli § 6. z. o s. k. p. je onaj oštećenik, koji se pridružio krivičnomu postupka radi ostvarenja svoga privatno-pravnoga potraživanja.

A oštećenik je onaj, čije je ma kakvo pravo učinjenim krivičnim djelom oštećeno, povrijedjeno ili ugroženo. Raniji kazneni postupak je odredjivao u § 35.: Svaki, koji je u svojim pravima povrijedjen zločinstvom ili prestupkom, koji valja progoniti ureda radi, može, dok ne počne glavna rasprava, zbog svojih privatno-pravnih tražbina pridružiti se kaznenomu postupku i postaje tim privatni učesnik.

I po novom k. p. oštećenik se može sa svojim privatno-pravnim potraživanjem pridružiti krivičnomu postupku do početka glavnoga pretresa (§ 295. st. 4. kp.)

Već iz tih naredjenja se vidi, 1) da je predmet pridruženja privatno - pravno potraživanje, t. j. točno opredijeljeno traženje, 2) da to potraživanje mora biti stavljeno prije početka glavnoga pretresa.

Ali ima i drugih propisa koli važećega toli ranijega krivičnog postupnika, iz kojih se vidi, da valja konkretno privatno-pravno potraživanje staviti prije početka glavnoga pretresa, dakle u pravilu u pripremnom postupku.

Prema § 180. važećega krivičnoga postupka, kada se oštećenik ispituje kao svjedok u istrazi, pitat će se naročito i o tome, da li se pridružuje krivičnomu postupku sa svojim privatno-pravnim potraživanjima. Tome naredjenju odgovara propis § 163. staroga kaznenog postupnika, koji odredjuje: »Onaj, koji je zločinstvom ili prestupkom povrijedjen u svojem pravu, ima se, kada se preslušava kao svjedok u istražnom postupku, napose upitati o tome, da li se pridružuje kaznenome postupku.«

Svakako je zanimljivo utvrditi razliku izmedju ta dva propisa. Dok stari propis veli samo »da li se pridružuje kaznenom postupku«, novi propis dodaje »sa svojim privatno-pravnim potraživanjima«. Novi je propis naime precizniji isticanjem, da je predmet pridruženja privatno-pravno potraživanje. Stari postupnik nije to istakao ne smatrajući takvo isticanje potrebnim, jer je i onako u § 35. rečeno. da se pridruženje vrši zbog privatno-pravnih tražbina. No kako ćemo kasnije vidjeti, to isticanje novog zakona učinjeno je namjerno upravo s obzirom na praksu, koja se je stvorila u oblasti staroga zakona.

Prema § 295., st. 2. važećega k. p. na štetu prouzrokovanu krivičnim djelom i na druge sporedne okolnosti, koje su važne za privatnopravne posljedice, pažnja će se obraćati po službenoj dužnosti. Ako bi

bilo sumnje, da li oštećenik zna, da se pokreće ili da je u toku krivični postupak, sud će ga o tome obavijestiti, da može iznijeti svoje potraživanje. Slično odredjuje stari postupnik u § 306. st. 1.: Na štetu nastalu uslijed kažnjiva djela i na ostale uzgredne okolnosti, važne u pogledu privatno-pravnih posljedica, treba da se ima obzir ureda radi. Oštećeniku, kad se bude dvojilo o tome, da li znade o kaznenom postupku, koji će se povesti, dat će se to na znanje, da upotrijebivši svoje pravo, pristupi kaznenom postupku.

Oba propisa i opet upućuju na to, da se radi o pripremnom postupku, u kome pridruženje ima da se izvrši.

I kod ta dva propisa izbija razlika malo prije spomenuta. Stari postupnik veli »da upotrebiv svoje pravo, pristupi kaznenomu postupku«; novi je opet precizniji, izričući, o kojem se pravu radi: »da može iznijeti svoje potraživanje«. I ta razlika nije slučajna, kako ćemo vidjeti niže.

Dalje propisuje § 296. st. 1. važećega k. p. »Lice koje se je javilo s potraživanjem, dužno je samo ili preko svoga zakonskog zastupnika navesti sva potraživanja i podnijeti dokaze«. — Slično naredjuje prva rečenica 2. st. § 306. staroga k. p.: U slučaju pristupa ostavit će se privatnom učesniku, ili ako isti sam ne bi bio vlastan sebe zastupati, zakonitomu njegovu zastupniku, da tražbine svoje navede i dovoljno dokaže.

I ovdje vidimo već naglašenu razliku. Po starom postupniku »u slučaju pristupa«; novi se time ne zadovoljava, nego ističe »lice, koje se je javilo s potraživanjem«.

Da ne bude sumnje o tome, što znači »pristupiti« krivičnomu postupku, novi postupnik precizira: »javiti svoje potraživanje«. Nije nikakav pristup, nije nikakovo pridruženje, kad oštećenik veli: »Pristupam ili pridružujem se krivičnomu postupku«, nego on mora, da naznači svoje potraživanje, t. j. ono, što on traži, da mu sud dosudi odnosno zahtjev, da se stanoviti pravni posao ili nastali pravni odnos uništi.

U citiranim posljednjim dvjema naredjenjima vidimo još drugu značajnu razliku. Prema staromu postupniku oštećenik ima da »navede svoje tražbine«, prema novomu oštećenik je dužan, da navede »sva potraživanja«. Ako navede samo dio svojih potraživanja, on postaje time privatni učesnik sa svima pravima, koja mu daje krivični postupnik (§ 52.—55., 394. k. p.), ali sa ostalim, nenaznačenim dijelom svojih potraživanja, on ne može svoje potraživanje na glavnom pretresu dopuniti ili proširiti.

Isto takvo značajno naglašivanje, da se pridruženje vrši naznačenjem privatno-pravnoga potraživanja, nalazimo i u § 215. z. o s. kr. p., gdje je riječ o pozivanju na glavni pretres: »No oštećenika, koji se sa svojim privatno-pravnim potraživanjem pridružio krivičnomu postupku, valja upozoriti, da će se, ako ne dodje na pretres, uzeti, da nije voljan preuzeti zastupanje optužnice, ako bi tužilac od nje odustao.«

Citirano naredjenje novoga postupnika (§ 296. odj. 1) upravo sili na svraćanje pažnje analogiji odnosnih propisa o postupku u mjeničnim (i čekovnim) sporovima. »Oni mjenbeni dužnici, kojima je naloženo, da iznos mjenice isplate za 3 dana, moraju uz isti rok podnijeti sudu i razložiti s v e svoje prigovore (§ 7. nar. od 25. I. 1850.). Ako se utužena tražbina osniva na mjenici, koja . . . . . da u strogom roku od 3 dana plati uz mjenični dug i sporedne tražbine kao i sudom odmjerene troškove, ili da u istom roku podigne protiv toga naloga s v e prigovore, koje bi imao (§ 651. novog grpp.).

Ostvarivanja privatno-pravnih potraživanja u krivičnom postupku je fakultativno a ne obligatorno, t. j. oštećenik može ih ostvarivati u krivičnom postupku, ako hoće; ako ne će, otvoren mu je put gradjanske parnice (§ 295. st. 1. i 4. novog k. p.). Kada je tome nesumnjivo tako, kakav smisao bi imao zakonski propis, da je oštećenik d u ž a n navesti s v a svoja potraživanja prije glavnoga pretresa, ako bi ih mogao u cjelini ili djelimice navesti istom na glavnom pretresu?

Da se dužnost navadjanja privatno-pravnih potraživanja odnosi na pripremni postupak, vidi se takodjer i iz daljeg naredjenja, § 296 st. 2. novoga k. p.

O potraživanju saslušat će sudac i okrivljenika i izvidit će sve, što je potrebno za pronalaženje i utvrdjenje štete. Isto tako i stari postupnik u 2. rečenici 2. stava § 306.: »Okrivljenika treba o tome saslušati i učiniti sve što je potrebno, da se izvidi i pronadje šteta«. A vidi se to i iz naredjenja § 52. novoga k. p., prema kojemu privatni učesnik ima pravo, da državnomu tužiocu i sucu u t o k u i z v i d j a j a i i s t r a g e pruži sva sredstva u cilju pronalaženja krivca ili u c i l j u p o t k r j e p l j e n j a t r a ž e n j a n a k n a d e š t e t e. A može se potkrijepiti traženje štete, samo ako je već stavljeno konkretno traženje. Za vrijeme glavnog pretresa privatni učesnik poslije završne riječi državnoga tužioca dobiva riječ radi p o t k r j e p l j e n j a svojih zahtjeva (§ 52. br. 3. novoga k. p.). Prema tome na glavnom pretresu ne može, da navede svoje privatno-pravne zahtjeve. On ih može samo potkrijepiti. Slično stari postupnik u § 35. br. 1. i 3. No stari postupnik u br. 3. § 35. postaje svojom dikcijom nejasan, jer veli: »Na kraju rasprave, pošto državni odvjetnik učini svoj zaglavni prijedlog i obrazloži ga, dobit će (naime privatni učesnik) neposredno riječ, da n a v e d e s v o j e t r a ž b i n e i d a i h p o t k r i j e p i«. Ali taj »navod tražbe« pogledom na citirane propise istoga staroga postupnika nema se razumijevati u smislu, da oštećenik može iznijeti svoja potraživanja istom na glavnom pretresu. Ne može se to tako razumijevati, jer bi tako tumačen propis dolazio u protuslovlje sa ostalim zakonskim propisima, koji normiraju to pitanje. Taj propis imao se je tumačiti tako, da će privatni učesnik u cilju potkrepljenja svojih privatno-pravnih potraživanja ova morati još jednom da istakne. Svakako je takva dikcija nezgodna, jer dopušta pogrešno tumačenje. A dopušta pogrešno tumačenje zato, što se ne može, kako život uči, tražiti od svakoga pravnika, da duboko prouči zakone i da tumači koji netočni zakonski izraz, dovodeći ga u sklad sa drugim zakonskim propisima. Ali novi postupnik, točno odredivši pojam privatnog učesnika, bio je i ovdje precizan, pa ne govori o navadjanju potraživanja, nego jedino o njihovom potkrepljenju.

Činjenica je, da se je u oblasti ranijega k. p. moguće baš radi dikcije § 35. br. 3., stvorila praksa, da su oštećenici kod preslušavanja u pripremnom postupku davali takva očitovanja: »Pridružujem se kaznenom postupku, a otštetni zahtjev ću staviti na glavnoj raspravi«. To se je smatralo dovoljnim za ostvarenje položaja privatnoga učesnika u svakom pogledu, dakle i u pogledu ostvarivanja privatno-pravnih zahtjeva u krivičnom postupku. To je prema novomu postupniku posve isključeno. Citirana naredjenja novoga postupnika ne dopuštaju nikakve sumnje o tome, da oštećenik može postati privatnim učesnikom samo tako, da prije početka glavnoga pretresa navede svoje privatno pravno potraživanje i snjime se pridruži krivičnomu postupku.

Ali novi postupnik, kao da je računao sa krivom praksom u ranijem zakonu, pa da spriječi uvlačenje krive prakse i u novi zakon, donio je naredjenje, kojim je otklonjena svaka sumnja o tome, kako treba da se učini pridruženje krivičnom postupku. To naredjenje 3. stava § 295. k. p.: »Potraživanje svoje oštećenik podnosi sudu zasebno ili prilikom svoga ispita, unoseći u zapisnik izjavu, d a s e s a s v o j i m t o č n o n a z n a č e n i m p r i v a t n o - p r a v n i m p o t r a ž i v a n j e m p r i d r u ž u j e k r i v i č n o m u p o s t u p k u.« To zakonsko naredjenje ne bi moglo biti jasnije.

Oštećenik dakle, koji nije prije početka glavnoga pretresa točno naznačio svoja privatno-pravna potraživanja i s njima se pridružio krivičnomu postupku, ne postaje privatnim učesnikom i stoga mu ne pristoje ovlašćenja označena u §§ 52.—55. i 384. k. p., a niti može u krivičnom postupku ostvariti svoja privatno-pravna potraživanja (§§ 295. i sl. k. p.). A privatni učesnik, koji nije prije glavnoga pretresa naznačio sva svoja potraživanja, nego samo jedan dio, nema prava, da u krivičnom postupku ostvari nenaznačeni dio potraživanja.

Navedeni propisi o tomu, kako se i kada oštećenik može pridružiti krivičnom postupku, ulaze posvema skladno u okvir sredjenog pravnoga sustava. Pridružiti se krivičnomu postupku znači zahtijevati, da se u krivičnom postupku odluči o potraživanju, koje inače po svojoj prirodi spada na gradjansku parnicu. Ako bi oštećenik ostvarivao svoje privatno-pravno potraživanje gradjanskom parnicom, morao bi to učiniti tužbom. Tri su glavne sastojke svake tužbe: 1) opredijeljeno traženje, 2) činjenice, na kojima se osniva to traženje i 3) dokazna sredstva, kojima se tužilac namjerava poslužiti radi dokazivanja svojih činjeničnih tvrdjenja. Sve to mora da sadrži i pridruženje krivičnomu postupku s tom razlikom, da nije potrebno navoditi one činjenice i ona dokazna sredstva, koja se odnose na krivično djelo, jer je to već predmet krivičnoga potupka kao takvoga. No kako bez tužbe nema gradjanske parnice, tako se ni u kaznenom postupku ne može ostvarivati privatno-pravno potraživanje, ako to potraživanje nije točno naznačeno prije početka glavnoga pretresa. Naznačivanje potraživanja uz izjavu pridruženja krivičnomu postupku zamjenjuje tužbu u gradjanskoj parnici.

Pravni odnosi u žitnom režimu

Napisao dr. Jeremić Stojan, odvjetnik u Novom Bečeju.

Uvod.

Tako zvani »žitni režim« stvoren je raznim i dosta brojnim zakonima, odlukama, pravilnicima i naredjenjima, pri donošenju kojih se u glavnom pazilo na svrhu, da se pomogne proizvodjačima pšenice, ali pravni odnosi nisu dovoljno obradjeni i izazvali su razna shvaćanja sa strane zainteresovanih osoba, te raznolika stanovišta u krugovima pravnika. Najvažnija pitanja, koja su u praksi sporna, jesu: u koju vrstu trgovačkih ili općih pravnih poslova imaju se uvrstiti, dakle i pod koje propise trgovačkoga ili općega gradjanskoga zakona podvesti poslovi sklopljeni u primjeni »žitnoga režima« izmedju države i privilegovanog akcionarnoga društva za izvoz zemaljskih proizvoda kraljevine Jugoslavije, kraće zvanoga privilegovanog izvoznog akcionarskog društva, ili još kraće Prizada; dalje poslovi izmedju ovoga društva i trgovaca, poslovi izmedju trgovaca i proizvodjača i poslovi neposredno izmedju Prizada i proizvodjača; — a zatim: tko i kako, kome i koliko je dužan platiti za pšenicu, prijavljenu i preuzetu, za pšenicu prijavljenu a ne preuzetu, te za pšenicu uopće ne prijavlienu nego držanu u namjeri kasnije prijave i predaje, i konačno, je li tko i u koliko, te pod kojima uslovima dužan preuzeti pšenicu iz 1931. godine. Da se može zauzeti pravno stanovište u tome skupu nametnutih pitanja, potrebno je prethodno upoznavanje najvažnijih propisa žitnoga režima, iz kojih bi se moglo nešto izvesti.

1. — Zakon od 27. lipnja 1931. o izvozu i uvozu pšenice, raži i pšeničnoga brašna (I. br. 21763/0) dao je državi isključivo pravo izvoza i uvoza sviju vrsta tih proizvoda — s tim, da to svoje isključivo pravo država vrši preko svojih organa ili preko ustanove, koju za to ovlasti ministar trgovine i industrije po pristanku pretsjednika ministarskoga savjeta.

2. — Zakonom od 4. srpnja 1931. I. br. 22337/0 o ovlašćenju ministra trgovine i industrije za donošenje naknadnih uredaba i propisa o izvršenju zakona od 27. lipnja 1931. o izvozu i uvozu pšenice, raži i pšeničnoga kao i o kontrolnim mjerama za njegovo izvršenje, data su rečenomu ministru ovlaštenja, da može, ako to bude potrebno, i povremeno, u pojedinim krajevima i za pojedine vrste pšenice zadržati isključivo pravo kupovanja za državu i kupce, koji nabavljaju za račun države. Mlinovi, koji rade na prodaji brašna; zemljoradničke zadruge i trgovci, koji će se baviti kupovanjem pšenice, raži i pšeničnoga brašna, podvrgnuti su nadzoru u pogledu količine i cijene, a ustanovljene su i kazne za one, koji kupuju pšenicu ispod propisane cijene, i za one koji, se ogriješe o zabranu trgovine i meljave.

3. — Pravilnikom od 6. srpnja 1931. II. br. 22360/k, o načinu poslovanja privilegovanog izvoznoga društva za račun države u smislu

§§ 2. i 4. zakona u izvozu i uvozu pšenice, raži i pšeničnoga brašna, odredjeno je, da će izvoz i uvoz svih vrsta pšenice, raži i pšeničnog brašna vršiti država preko Prizada; da će Prizad sve ove poslove, koje bude vršio za račun države, voditi po uputstvima, koje će ministar trgovine i industrije saopćivati Prizadu preko svoga delegata, i da će se cjelokupno poslovanje Prizada, predvidjeno ovim pravilnikom, obavljati pod nadzorom i neposrednim učešćem delegata ministra trgovine i industrije, a u saradnji sa ministrom financija; tome delegatu je dužnost, da svakodnevno pregleda i stavlja eventualne primjedbe, ovjerava spisak dnevnih kopovina i prodaja, i podnosi izvještaj ministru, te isto tako svakodnevno i najkasnije u roku od tri dana da pregleda sva knjiženja o poslovima, predvidjenim ovim pravilnikom, i da stavlja svoju vizu; Prizad je dužan sve ove poslove zasebno knjižiti, a država će mu stavljati blagovremeno na raspoloženje potrebna novčana sredstva za kupovinu količina pšenice, koje mu budu ponudjene, kao i za administrativne troškove; Prizad je dužan plaćati najniže 160 D proizvodjaču, a 163 D zemljoradničkoj zadruzi, trgovcu ili kome drugomu posredniku, za 100 kilograma pšenice dobre kakvoće, pa i skuplje u razmjeru sa povoljnijim uslovima, i opet u sporazumu sa ministrovim delegatom; Prizad će kupljenu pšenicu prodavati u inostranstvu po najboljoj cijeni i uslovima, koje može postići u trenutku zaključenja posla, a može prodavati i u unutrašnjosti zemlje, ako situacija na trgovima u zemlji to iziskuje.

4. — Naredjenjem ministra trgovine i industrije od 10. srpnja 1931. br. 1259 ograničen je rad mlinova ušurskih i trgovačkih u srezovima Bačke, Banata i Baranje: starobečejskom, novobečejskom, velikobečkerečkom, velikokikindskom, žabaljskom, jašatomićskom, novokanjiškom, senćanskom, titelskom, alibunarskom, apatinskom, batinskom, bačkotopolskom, belocrkvanskom, vršačkom, kovačičkom, kovinskom, bulskom, novosadskom, odžačkom, bačkopalanačkom, pančevačkom, somborskom i subotičkom. Sav ušur, dobiven za meljavu pšenice, moraju ušurski mlinovi na tom području u pšenici zadržavati, a zabranjeno im je mljeti ga i prodavati kao brašno; zatim ga mogu samo Priradu prodavati, i tu prodaju mogu vršiti preko zadruga ili žitarskih trgovaca; brašno ne smiju uopće nikome prodavati. Trgovački mlinovi u spomenutim srezovima smiju mljeti najviše 40% pšenice iz ovih srezova, a ostalih 60% moraju mljeti iz ostalih krajeva države, dok trgovački mlinovi u ostalim krajevima ne smiju mljeti više nego 25% pšenice iz označenih srezova, a ostalih 75% moraju mljeti iz drugih krajeva države; ovih 40% odnosno 25% pšenice iz naprijed spomenutih srezova mogu trgovački mlinovi kupovati jedino kod Prizada uz cijene, koje budu od vremena na vrijeme propisane. Ustanovljen je nadzor nad izvršenjem ovih propisa i odredjene kazne za prekršaje.

5. Naredjenjem ministra trgovine i industrije od 4. srpnja 1931. (bez broja) ovlašten je Prizad, da direktno i preko zadruga

i trgovaca vrši isključivo pravo kupovine svih vrsta pšenice za račun države, u srezovima spomenutim u naredjenju pod IV. Prekršaji su ovdje kažnjivi.

6. — Zakonom od 4. rujna 1931. o prodaji pšenice u zemlji ustanovljena je dužnost svih trgovačkih mlinova, da svu pšenicu za meljavu kupuju isključivo kod Prizada, dok je ušurnim mlinovima dozvoljeno, da melju samo jedinačno (seljačko) brašno, za potrebe, ali ga ne smiju prodavati. Utvrdjena je osnova, prema kojoj će ministar trgovine i industrije sporazumno sa Prizadom ustanovljavati prodajnu cijenu pšenice u zemlji. Osnovan je žitni fond pri ministarstvu finansija radi pokrića eventualnih gubitaka Prizada pri kupovini pšenice, u koji je imala biti uplaćena razlika izmedju kupovne i prodajne cijene zaliha pšenice i pšeničnoga brašna, zatečenih i popisanih ovomu zakonu. Zabranjena je prodaja seljačkog brašna u zemlji, a dozvoljena je prodaja samo onoga brašna, koje su samljeli trgovački mlinovi. Odredjen je nadzor i propisane su kazne.

7. — Pravilnikom od 4. rujna 1931. o prodajnim cijenama pšenice u zemlji ustanovljene su cijene, po kojima će Prizad prodavati pšenicu u zemlji trgovačkim mlinovima.

8. — Zakonom od 4. rujna 1931. o dopuni zakona o izvozu i uvozu pšenice, raži i pšeničnoga brašna ovlaštena je Privilegovana agrarna banka, da pravi zajmove u svrhu financiranja izvoza i uvoza prema ovomu zakonu, i da daje uz državno jamstvo u tu svrhu kredite Prizadu.

9. — Pravilnikom ministra financija od 8. rujna 1931. br. 62707/III. ustanovljeni su propisi o nadzoru nad izvršenjem propisa zakona o prodaji pšenice u zemlji od 4. rujna 1931. Taj nadzor vrše službenici financijske kontrole i specijalni kontrolori, koje postavlja Prizad. Mlinovi su obvezani, da neposredno Prizadu daju potrebna saopćenja.

10. — Zakonom od 11. rujna 1931. o dopunama u zakonu o prodaji pšenice u zemlji odredjene su dalje kazne za prekršaje protiv toga zakona.

11. — Zakonom od 29. ožujka 1932. I. br. 9182/o o prometu pšenice stavljen je van snage zakon od 4. srpnja 1931. o naknadnim propisima za izvršenje žitnoga zakona (naprijed pod II.), te zakon od 4. rujna 1931. o prodaji pšenice u zemlji, kao i pravilnici i naredbe, koji su donijeti na osnovu spomenutih zakona (naprijed pod IV., V., VI., VII., IX. i X.), pa su ostali na snazi samo još zakon od 27. srpnja 1931. o izvozu i uvozu pšenice (pod I.), Pravilnik od 6. srpnja 1931. II. br. 22.360/k (pod III.), i zakon od 4. rujna 1931. o dopuni zakona od 27. lipnja 1931., (pod VIII.). Namjesto ukinutih zakona donešeni su novi propisi. Vraćena je sloboda trgovine sa žitaricama u državi, dok je izvoz i uvoz ostao i dalje isključivo pravo države. Odredjena je cijena od 160 D, po kojoj će Prizad do 1. srpnja 1932. preuzimati pšenicu iz žetve 1931. godine u cilju izvoza za račun države — s tim, da će tako u buduće kupljenu pšenicu

Prizad isplaćivati pri preuzimanju sa najmanje 50% u gotovu novcu, a za ostatak može uz državno jamstvo izdati bonove sa odredjenim platežnim rokom, koji moraju biti isplaćeni najdalje do 31. prosinca 1932. a u pogledu obaveza, koje proističu iz ugovornih odnosa stvorenih na osnovu odredaba zakona od 4. rujna 1931. u prometu žita u zemlji ovlašten je ministar trgovine i industrije, da propiše način reguliranja tih ranijih obaveza. — Ministar financija je ovlašten, da stavi kod poštanske štedionice ministru trgovine i industrije potrebnu glavnicu radi kupovine pšenice, dok Prizad ima da likvidira svoje obaveze za pšenicu preuzetu do 31. ožujka 1931. postepeno, u što kraćem roku i to po redu prijava. Kod isplate kupovne cijene po ugovorima, koje su sklonili veleposjednici kao prodavci, a koji stiču važnost po odobrenju ministarstva poljoprivrede, ako bi se cijena za zemlje imala po ugovorima računati prema notiranju koje domaće produktne burze, za utvrdjenje te cijene mjerodavna je cijena svjetskoga pariteta žita u Liverpulu, koja će prema posebnim propisima biti bilježena na domaćim produktnim burzama. U ovom zakonu ima propisa, koji se odnose na mlinove (plaćanje posebne paušalne takse, o kojoj nije rečeno, u koju svrhu se ima privesti), zatim propisa o nadzoru nad mlinovima, te propisa o kaznama.

12. — Pravilnikom ministra trgovine i industrije od 5. travnja 1932. K. br. 664 za izvršenje zakona od 29. ožujka 1932. o prometu pšenice, u vezi sa zakonom od 27. lipnja 1931. o izvozu i uvozu pšenice, raži i pšeničnoga brašna upućen je Prizad, da svoje poslovanje ograniči na izvoz i uvoz, te je i ovdje ustanovljen nadzor putem delegata ministra trgovine i industrije, kao i vodjenje zasebnoga računa o poslovima po ovom zakonu. Prizad će do 1. srpnja 1932. kupovati zdravu pšenicu za izvoz po cijeni od 160 D franko vagon odnosno šlep, uz odredjene odbitke kod pšenice slabije ili lošije kakvoće. — Prizad će kupovati pšenicu od proizvodjača, od zadruga i od trgovaca. Sve ranije prijave učinjene do 31. ožujka 1932., ako Prizad nije robu preuzeo, smatraju se poništenima. Zadruge ili registrovani trgovci pšenicu primljenu od proizvodjača prije 1. travnja 1932., koju nisu Prizadu predali, moraju isplatiti po novoj cijeni, utvrdjenoj, kaok je naprijed rečeno za Prizad, ako ju do sada još nisu isplatili. Proizvodjači imaju pravo odustanka od isporuke ugovorenih količina, ako Prizad još nije robu preuzeo na osnovu starih cijena i uslova. Bonove će za pšenicu u buduće kupljenu izdavati Prizad izravno na ime proizvodjača, koji je pšenicu prodao bilo neposredno bilo preko zadruga ili trgovaca; ovi bonovi će glasiti na odredjeni platežni rok, ali svi moraju biti isplaćeni do najkasnije 1. prosinca 1932. Isti bonovi se mogu (ne imaju) primati za otplatu neposrednih poreza do kraja 1932. godine bez obzira na rok isplate, naznačen na bonu. Bonovi se mogu izdavati i na ime isporučioca pšenice, pa u ovom slučaju se mogu i jednostavnim žirom na drugoga prenijeti. Dalji propisi se odnose na mlinove, nadzor nad njima i na plaćanje i

visinu posebne mlinske paušalne takse, koja se prema propisima ovoga pravilnika ima plaćati unaprijed u dvije polovine svakoga mjeseca putem čekovnih uplatnica poštanske štedionice na račun Prizada.

I.

U prikazanim raznim zakonima, odlukama, pravilnicima i naredjenjima »žitnoga režima« za pravnika, koji ima da odgovori na postavljena pitanja o vrsti pravnih poslova, o podvodjenju istih pod pravne propise, te o obvezama preuzimanja i isplate robe, od važnosti su slijedeći propisi:

1. — Isključivo pravo izvoza i uvoza sviju vrsta pšenice, raži i pšeničnoga brašna pripada državi, a ona to svoje pravo vrši preko svojih organa ili preko ustanove, koja je za to ovlaštena. (Zakon od 27. VI. 1931., i danas na snazi).

2. — Izvoz i uvoz svih vrsta pšenice, raži i pšeničnoga brašna vrši država preko Prizada, a ovaj sve te poslove obavlja za račun države, po upustvima i pod nadzorom državnim. Država će Prizadu stavljati na raspolaganje potrebna novčana sredstva za kupovinu onih količina pšenice, koje mu budu ponudjene, kao i za administrativne troškove. Prizad je dužan plaćati za 100 kilograma pšenice dobre kakvoće najmanje 160 D proizvodjaču, a najmanje 163 D zemljoradničkoj zadruzi, trgovcu ili kome drugomu posredniku. (Pravilnik od 6. VII. 1931. i danas na snazi, jer je izdan u smislu §§ 2. i 4. zakona o izvozu i uvozu, a ne na osnovu zakona stavljenih van snage). Financiranje ovoga izvoza i uvoza ovlaštena je vršiti privilegovana agrarna banka uz državno jamstvo, pa u tu svrhu davati i kredite Prizadu. (Zakon od 4. IX. 1931. o dopuni zakona o uvozu i izvozu, i danas na snazi).

3. — Državi i kupcima, koji nabavljaju za račun države po zakonu o izvozu i uvozu pšenice, pripada isključivo pravo kupovanja pšenice i t. d. Privatna trgovina i meljava podvrgnuta je nadzoru u pogledu količine i cijene, a za prekršaje protiv zabrane trgovine i meljave odredjene su kazne. (Zakon o ovlaštenju od 4. VII. 1931. stavljen van snage sa danom 31. III. 1932.).

4. — U odredjenim srezovima Bačke, Banata i Baranje moguće je pšenicu prodavati samo Prizadu i samo od njega kupovati. Prizad vrši kupovanje preko zadruga ili žitarskih trgovaca. (Naredjenje od 10. VII. 1931. br. 1259, stavljeno van snage danom 31. III. 1932.) .Prizad je ovlašten, da izravno preko zadruga i trgovaca vrši isključivo pravo kpovanja svih vrsta pšenice za račun države u spomenutim srezovima. (Drugo naredjenje min. trg. i ind. od 4. VII. 1931. bez broja, stavljeno van snage sa danom 31. III. 1932.).

5. — Prodavanje pšenice u zemlji mlinovima u svrhu meljave isključivo je pravo Prizada. Mlinovi smiju samo proizvodjačima mljeti žito, od proizvodjača izravno za meljavu donešeno, i to samo u jedinačno (seljačko) brašno, koje nije dozvoljeno u zemlji prodavati. Predmet trgovine u zemlji može biti samo brašno samliveno od žita, koje su mlinovi za meljavu nabavili od Prizada, a utvrdjena je cijena tomu brašnu. Za pokriće eventualnih gubitaka Prizada osnovan je žitni fond pri ministarstvu financija. (Zakon od 4. IX. 1931. i pravilnik bez broja od istoga dana, stavljeni van snage danom 31. III. 1932.).

6. — Izvršenje glavnih odredaba žitnoga režima stavljeno je pod nadzor, a za prekršaje odredjena je kazna (Zakoni i pravilnici, koji sadržavaju ove odredbe, stavljeni su van snage danom 31. III. 1932.).

7. — Danom 31. ožujka 1932. (dan obnarodovanja u »Službenim Novinama«) vraćena je sloboda trgovine u zemlji, a zadržano je isključivo pravo države za izvoz i uvoz pšenice, raži i pšeničnog brašna. Prizad će pšenicu iz žetve 1931. godine u cilju izvoza za račun države kupovati od proizvodjača, od zadruga i od trgovca i preuzimati ju do 1. srpnja 1932. po cijeni od 160 D i isplaćivati najmanje 50% u gotovu, a ostatak u bonovima, koji mogu biti namijenjeni plaćanju poreza i u tom slučaju glasiti na ime proizvadjača, ili pak u bonovima, glasećim na ime isporučioca pšenice, koji se mogu žirom prenijeti na drugo lice; svi ovi bonovi imaju glasiti na rok, ali moraju biti isplaćeni najkasnije do 31. prosinca 1932. Za kupovanje pšenice potrebnu glavnicu ministru trgovine i industrije ovlašten je staviti ministar financija. Prizad ima svoje obaveze za pšenicu preuzete do 31. ožujka 1931. da likvidira postepeno, u što kraćem roku, po redu prijava. Robu, koju Prizad nije preuzeo do 31. ožujka 1932. nije dužan preuzeti ni u slučaju, ako mu je i prijavljena do toga roka za prodaju, a proizvadjač može odustati od isporuke i ugovorenih količina, ako Prizad još robu nije preuzeo na osnovu starih cijena i uslova. Zadruge ili registrovani trgovci pšenicu, primljenu od proizvadjača prije 1. travnja 1932., još ne isplaćenu i još ne predanu Prizadu, moraju proizvadjaču isplatiti po novoj cijeni. — Mlinovi će svi, izuzevši seljačkih, plaćati Prizadu posebnu mlinsku paušalnu taksu (zakon od 29. III. 1932. o prometu pšenice, pravilnik za izvršenje toga zakona od 5. IV. 1932., i ispravka u ovom pravilniku od 6. IV. 1932. danas na snazi).

Medju momentima, koji dolaze u »žitnom režimu«, po kojima bi se moglo prosuditi o naravi pravnih poslova, nastalih iz toga režima, valja naročito istaći slijedeće:

a) isključivo pravo države i kupaca, koji rade za račun države;

b) vršenje toga prava preko ustanove za to ovlaštene — preko Prizada, koji radi za račun države;

c) obavljanje poslova sa strane Prizada po upustvima i pod nadzorom države, te financiranje tih poslova od strane države, ili uz državno jamstvo, ili pak pomoću posebnih zakonom odredjenih taksa, koje se imaju neposredno Prizadu plaćati;

d) obavezna najmanja cijena;

e) zabrana privatne trgovine, kako prodaje tako i kupovine;

f) isključivo ovlaštenje Prizadu, da kupuje izravno ili preko zadruga i trgovaca ili drugih posrednika za račun države;

g) isključivo pravo Prizadu, da se bavi prodajom;

h) vraćanje slobode trgovine u zemlji od 31. III. 1932., a zadržavanje i dalje isključivoga prava u državi na izvoz i uvoz preko Prizada, koji radi na račun države;

i) zakonsko uredjenje rokova i načina isplate, odnosno likvidacije obaveza.

Tako dolazimo do okolnosti, koje su važne za podvodjenje propisa »žitnoga režima« pod norme općega privatnoga prava ili pod norme trgovačkoga zakona.

Prvo nam se nameće pitanje: Kakve osobe su država, Prizad, zadruge i trgovci, i kakvi su poslovi, koje oni vrše po »žitnom režimu«, a odmah zatim dolaze nam pitanja, što je to: vršenje svoga prava preko drugoga, pa što je posredovanje poslova, te što je obavljanje poslova za račun drugoga. Tek iza odgovora na ova pitanja dolazi sve drugo.

Kada se pitamo, kakove su osobe: država, Prizad, zadruge i trgovci, činimo to samo u smislu tome, jesu li oni jednostavno pravne osobe odnosno lica sa sposobnošću imati prava i dužnosti, ili su pak naročite trgovačke osobe. Odnosno, kada se pitamo, kakvi su to poslovi, koje oni vrše po »žitnom režimu«, činimo ovo samo u smislu tome, jesu li to obični pravni poslovi, uredjeni općim gradjanskim zakonom, odnosno općim privatnim pravom ondje, gdje nema i u koliko nema općega gradjanskoga zakona, ali su pak posebni trgovački poslovi.

Trgovcem imade se smatrati onaj, koji se u vlastito ime bavi trgovačkim poslovima kao obrtom, a trgovački poslovi su pored ostalih i kupovanje ili drukčije nabavljanje robe u namjeri, da ona bude preprodana u naravi ili izradjena ili preradjena, kao i primanje (preuzimanje) dobavljanja takovih predmeta drugome u rečenu svrhu. U slučajevima »žitnoga režima« je nesumnjivo, da je po srijedi kupovanje ili drukčije nabavljanje robe u namjeri preprodaje, izrade ili prerade, odnosno da je po srijedi dobavljanje robe drugome u rečenu svrhu, dakle da su to trgovački poslovi. Medjutim, država se ovim poslovima ne namjerava baviti i ne bavi kao obrtom, pa možemo reći: Država nije trgovačka osoba, nego je pravna osoba sa sposobnošću imati prava i dužnosti prema propisima općega privatnoga prava.

Medjutim sa Prizadom, zemljoradničkim zadrugama (jer ovakve su u pitanju) i sa trgovcima je obratno: Prizad, zemljoradničke zadruge (vidi zakon o izmjenama i dopunama u zadružnim zakonima od 4. VII. 1931. br. 22336/O i trgovci su trgovačke osobe, jer se u vlastito ime bave rečenim trgovačkim poslovima kao obrtom. Prema tome pravni značaj vršenja prava države preko Prizada, kao i pravni značaj obavljanja poslova sa strane Prizada za račun države, isto tako pravni značaj posredovanja tih poslova sa strane zemljoradničkih zadruga i trgovaca prema Prizadu, pa konačno i pravni značaj kupoprodaja, sklopljenih izmedju proizvodjača s jedne strane, a trgovaca, zemljoradničkih zadruga ili neposredno Prizada s druge strane, ima se odrediti prema propisima trgovačkoga zakona.

U zakonu od 27. VI. 1931. o izvozu i uvozu upotrebljeni izraz, da država svoje isključivo pravo »vrši preko« svojih organa ili preko ustanove, koju za to ovlasti ministar trgovine i industrije po pristanku

pretsjednika ministarskoga savjeta, kao i izraz, kojim se isti ministar ovlašćuje, da propiše bliže odredbe za rad »ovlaštene ustanove«, upućivali bi doduše na punomoćstvo po općem gradjanskom zakonu odnosno općem privatnom pravu; ali već u Pravilniku od 6. VII. 1931. upotrijebljeni izrazi, da će Prizad poslove, koje bude vršio »za račun« države zasebno knjižiti, da će Prizad cjelokupno poslovanje obavljati pod nadzorom i neposrednim učešćem delegata, da Prizad može prodavati u inostranstvu, pa da Prizad može prodavati i u unutrašnjosti zemlje, a država će Prizadu samo »stavljati na raspoloženje potrebna novčana sredstva«, u koju svrhu je privilegovana agrarna banka ovlaštena, da »uz državno jamstvo« dodaje kredite Prizadu, upućuju na obavljanje trgovačkoga posla, doduše po nalogu i za račun drugoga, ali u svoje vlastito ime, — naročito pak u zakonu od 29. III. 1932. o prometu pšenice upotrijebljeni izraz, da će Prizad »likvidirati svoje obaveze« za preuzetu pšenicu, utvrdjuje nas o tome, da po svojem pravnom značaju ovaj posao izmedju države i Prizada nije uopće punomoćnički, nego čisti komisionarski trgovački posao po trgovačkom zakonu.

Za poslove izmedju Prizada s jedne strane, a zemljoradničkih zadruga i trgovaca s druge strane, upotrijebljen je u pravilniku od 6. VII. 1931. izraz o »posrednicima«, jedini izraz, koji može služiti kao direktiva za odredjenje vrste trgovačkih poslova, medju njima sklopljenih.

Posredovanje u trgovačkim poslovima može ići ili za tim, da druge neke osobe medjusobno sklope kakov trgovački posao, ili pak za tim, da posrednik na račun drugih osoba u svoje ime sklapa trgovačke poslove. Posredovanje pri sklapanju trgovačkih poslova medju drugim osobama je posao mešetarski, a sklapanje trgovačkih poslova u vlastito ime po nalogu a za račun drugoga je komisionarski posao s tim, da posao po izričnoj volji komitenta sklopljen s trećim osobama u njegovo ime nije komisija nego nalog. Da li je sklopljen i posrednički posao mešetarski, komisionarski, ili po nalogu, ima se prosudjivati od slučaja do slučaja posebno za vrijeme do 30. ožujka 1932. zaključno, i posebno za vrijeme od 31. ožujka 1932. počevši dalje.

Za vrijeme do 30. ožujka 1932. zaključno imamo u glavnom slijedeće slučajeve:

A) U slučaju same pogodbe.

1. Posrednik je sklapao poslove u svoje ime posebno sa proizvodjačem odnosno isporučiocem robe a posebno sa Prizadom: proizvodjaču je posrednik u svoje ime izdavao zaključno pismo, potvrdu ili bon na primljenu robu, a Prizadu je posrednik u svoje ime robu prijavljivao i predavao, te sa Prizadom neposredno i zaključke sklapao.

2. — Posrednik je po izričnoj volji komitenta sklapao poslove u ime Prizada, pa i zaključna pisma ispostavljao na ime proizvadjača odnosno isporučioca kao prodavca, te na ime Prizada kao kupca, a proizvadjaču odnosno isporučiocu robe je izdavao druge primjerke tako-

vih zaključnih listova, ili pak potvrde ili bonove, iz kojih se jasno razabirao neposredni odnos proizvodjača odnosno isporučioca prema Prizadu.

3. — Posrednik je u svoje ime bez ograničenja u pogledu ispl'ate izdavao potvrde ili bonove proizvadjaču odnosno isporučiocu, a medjutim je posao bez izričite volje komitenta sklapao u ime Prizada.

B) u pogledu cijene.

1. — Naznačena je samo količina robe; — 2. naznačena je količina i vrsta (kakvoća), po kojoj se cijena odredjuje; — 3. naznačena je cijena u novcu; — 4. posrednik je izvršio kakav obračun iz ranijih poslova sa proizvadjačem odnosno isporučiocem, te izdao potvrdu ili bon samo na ostatak, izražen u količini robe ili u novčanom iznosu.

C) u pogledu plaćanja.

1. — Kupac je izdao potvrde ili bonove, ničim ne ograničene i ne uslovljene; — 2. Kupac je izdao potvrde ili bonove ograničene ili uslovljene.

3. — Kupac ili posrednik je u jednom ili u drugom slučaju izdao potvrdu ili bon. sa klauzulom, da se ne može na drugog prenijeti.

4. — Kupac ili posrednik je u jednom ili u drugom slučaju izdao bon ili potvrdu bez ograničenja u pogledu prenosivosti na drugoga, pa eventualno i glaseće već na drugoga, ili čak i na donosioca.

5. — Posrednik je isplatio proizvadjaču odnosno isporučiocu cijenu i za onu robu, koju Prizad nije preuzeo.

6. — Posrednik nije isplatio proizvadjaču odnosno isporučiocu ni onu robu, koju je Prizad preuzeo.

7. — Posrednik nije isplatio robu, koju Prizad nije preuzeo.

Pod A 1. spomenuti slučajevi su čisti komisionarski poslovi, jer je posrednik (komisionar) po nalogu Prizada (komitenta) na račun Prizada, ali u svoje (posrednikovo) vlastito ime, te pod svojom firmom sklapao poslove i prema trećemu se takodjer on (posrednik) u svoje ime obavezao. Posrednikova komisionarska provizija sastoji se u onoj razlici izmedju cijene pripadajuće zemljoradniku i cijene, koju Prizad plaća posredniku. — U svima ovim slučajevima proizvadjač odnosno isporučilac robe bio je u vremenu do uključivo 30. ožujka 1932. nesumnjivo u pravu, da od posrednika samoga traži isplatu robe, pa u tu svrhu i parnice pokreće, kao i što je bio dužan prema posredniku samomu ispuniti svoje obaveze u pogledu predaje robe. Posrednik je sa svoje strane bio do rečenoga dana takodjer u pravu, da u svoje ime traži ispunjenje pogodbe, kako od proizvadjača odnosno isporučioca na jednoj strani tako i od Prizada na drugoj strani. Prizad pak je bio u pravu, svoje zahtjeve ostvarivati prema posredniku samomu.

Pod A 2. navedeni slučajevi ili su mešetarski poslovi, ili su poslovi iz naloga, ili pak na osnovu punomoćstva, ali u svakom slučaju prava i dužnosti iz kupovne pogodbe nastaju izmedju proizvadjača odnosno isporučioca s jedne strane, te Prizada s druge strane, dok posredniku pripada samo mešetarska pristojba odnosno naknada za izvršenje naloga, a ovu pristojbu odnosno naknadu čini spomenuta razlika izmedju cijene pripadajuće proizvadjaču i cijene pripadajuće posredniku. Proizvadjač odnosno isporučivalac robe bio je do uključivo 30. ožujka 1932. u pravu samo od Prizada neposredno tražiti isplatu, kao što i Prizad samo prema njemu neposredno tražiti predaju robe.

Ako bi posrednik zaista samo posredovao, da bi kupac i prodavalac medjusobno sklopili pogodbu, te ako posrednik ne bi uopće učestvovao kod samoga sklapanja pogodbe, ako ne bi on pogodbu sklapao niti u svoje ime niti u ime druge osobe, on bi u tom slučaju bio samo mešetar, i njegov posao bi se imao prosudjivati kao mešetarski; ali tada on ne bi imao učestvovati ni kod izvršenja pogodbe, niti primati robu, niti vršiti isplatu. Takvi čisti mešetarski poslovi ne dolaze ovdje u obzir, niti stvaraju kakova sporna pitanja. Ali ako je m e š e t a r bio posebno ovlašten, da i pogodbu sklapa, te da prima robu i vrši isplatu, tada on nije radio kao mešetar, nego kao punomoćnik, i njegov pravni posao ima se kao punomćnički prosudjivati. Ako je pak k o m i s i o n a r po izričnoj volji komitentovoj sklopio pogodbu neposredno u ime komitenta, tada je to posao na osnovu naloga i ima se kao takav prosudjivati. Posrednik koji je učestvovao pri sklapanju pogodbe bilo u svoje ime bilo u ime Prizada, te koji je primao robu ili vršio isplatu, ne može se smatrati mešetarom, niti izgovarati se mešetarskim poslom.

Pod A 3. navedeni slučajevi su pogrješni postupci posrednikovi, možda dobronamjerni a možda i sa zlom namjerom. Takav posao komitent (Prizad) nije dužan priznati niti za posao iz naloga, niti za punomoćnički posao, jer nije dao izričiti nalog odnosno punomoć za sklapanje posla u njegovo (komitentovo) ime; isto tako ne može ga uzeti za komisionarski, jer nije sklopljen u ime posrednika; u koliko ga je voljan priznati, može ga uzeti kao posao bez naloga ili kao protivan nalogu. Posrednik u takvom slučaju ne može od Prizada tražiti na svoje ruke isplatu cijene. Prema proizvodjaču odnosno isporučiocu robe medjutim takav posrednik odgovara za isplatu cijene, jer je takvu obavezu na sebe preuzeo izdavanjem potvrde ili bona u svoje ime.

U slučajevima pod B 1. prodavalac je imao do uključivo 30. ožujka 1932. pravo tražiti isplatu cijele količine robe prema tada važećoj cijeni za srednju vrstu (kakvoća).

U slučajevima pod B 2. prodavalac je do uključivo 30. ožujka 1932. bio ovlašten tražiti cijenu, tada važeću za naznačenu vrstu (kakvoću) robe.

U slučajevima pod B 3. prodavalac imao je pravo na utvrdjeni iznos do 30. ožujka 1932.

U slučajevima pod B 4. pripadao je prodavaocu ostatak prema vrijednosti naznačen količine robe; odnosno u označenom novčanom iznosu.

U slučajevima pod C 1. prodavalac je stekao pravo na isplatu cijene istodobno sa predajom robe.

U slučajevima pod C 2. prodavalac je bio vezan ograničenjem odnosno uslovom.

U slučajevima pod C 3, druga osoba, različna od prodavaoca, nije mogla ni izvršenim prenosom bez naknadne privole kupca steći prava prodavaočeva.

U slučajevima pod C 4. druga osoba, na koju je urednim načinom prenešeno potraživanje prodavaočevo, stekla je onoliko prava, koliko je sam prodavalac imao.

U slučajevima pod C 5. posrednik je radio u svoju korist i na svoju štetu. Ima posebnih slučajeva, da je posrednik odmah prilikom sklapnja posla, ili prilikom isplate, pridržao sebi kamate u robi ili u novcu zato, što robu isplaćuje prije, nego što je on primio novac od Prizada; ovakvi posebni slučajevi imaju se sa gradjanskopravnoga gledišta prosudjivati po općim pravnim propisima, a u koliko je po srijedi prikriveno kupovanje robe po cijeni nižoj od utvrdjene najmanje dozvoljene cijene, nastupaju kaznene posljedice.

U slučajevima pod C 6. posrednik je nesumnjivo već tada bio dužan prodavaocu isplatiti cijenu važeću do 30. ožujka 1932., ako je posao u svoje ime sklopio, ili se prema prodavaocu ponašao, kao da u svoje ime postupa.

U slučajevima pod C 7. posrednik, koji je u svoje ime posao sklopio ili se prema prodavcu ponašao, kao da u svoje ime postupa, bio je dužan prodavaocu isplatiti robu ako plaćanje nije ničim uslovio ni ograničio, a u slučaju ograničenja ili uslovnosti plaćanje je bilo vezano tim ograničenjima ili uslovima.

Sve ovo vrijedi za zahtjeve, stavljene do uključivo 30. ožujka 932., kojima je do toga roka udovoljeno, odnosno za sporove, koji su do toga dana riješeni.

III.

Sa danom 31. ožujka 1932. nastupilo je drugo pravno stanje u pogledu žitnoga režima. Obzirom na obaveze, dakle i sporove, nastale iz poslova sklopljenih za vrijeme važnosti i na osnovu zakona, sada stavljenih van snage, jasna je odredba zakonodavčeva, da se ti sporovi rieše prema novim propisima. Za nas ovdje baš to pitanje i jeste najvažnije, kako se imaju počam od 31. ožujka 1932. prosudjivati sada spomenuti sporovi.

U pogledu same pogodbe, odnosno vrste i naravi posla, uslijed novoga zakona ništa se ne mijenja na onom, što je rečeno pod A 1—3, nego je pitanje samo o ispunjenju pogodbe u pogledu cijene i u pogledu plaćanja. Zakonom od 29. III. 1932. o prometu pšenice i pravilnikom od 5. IV. 1932. uz ispravku od 6. IV. 1932. odredjeno je, obzirom na poslove sklopljene za vrijeme važnosti zakona, odnosno pravilnika i naredjenja, sada stavljenih van snage:

a) u § 4. zak. od 29. III. 1932., »Ovlašćuje se ministar trgovine i industrije, da propiše način reguliranja obaveza, koje proističu iz ugovornih odnosa stvorenih na osnovu odredaba zakona od 4. rujna 1931. o prometu žita u zemlji.«

b) U § 8. zak. od 29. III. 1932.: »Privilegovano A. D. za izvoz zemaljskih proizvoda kraljevine Jugoslavije likvidirat će svoje obaveze za preuzetu pšenicu do dana stupanja ovog zakona na snagu postepeno, a u što kraćem roku, i to po redu prijava«.

c) § 9. zak. od 29. III. 1932.: »U onim slučajevima, gdje su veleposjednici, prodavši svoje posjede, ugovorili sa kupcima zemalja kupoprodajnu cijenu u vrijednosti žita ili alternativno u vrijednosti žita ili novca prema notiranju novosadske ili koje druge domaće produktne burze, za utvrdjene kupovne cijene u novcu mjerodavna je cijena svjetskoga pariteta žita u Liverpulu. Ovlašćuje se ministar trgovine i industrije, da uredbom propiše način, po kojem će domaće produktne burze zabilježiti dnevne cijene produktne burze u Liverpulu počevši od 5. srpnja 1931., te će sva plaćanja navedena u prvoj alineji a nastala poslije ovoga roka vršiti po tim cijenama. — Ovaj propis važi samo za one kupoprodajne ugovore velikih posjeda, koji stiču važnost po odobrenju ministarstva poljoprivrede.

d) U čl. 2. pravilnika od 5. IV. 1932. sa ispravkom od 6. IV. 1932.: »Sve prijave učinjene do 31. ožujka ove godine, po kojima roba nije preuzeta od strane Privilegovanog izvoznoga društva, smatraju se poništenima. Pšenicu, koju su zadruge ili registrovani trgovci primili od proizvadjača prije 1. travnja ove godine, a koju Privilegovanomu izvoznomu društvu nisu predali i proizvadjaču još nisu platili, moraju da isplate po novoj cijeni od 160 D, a sa uslovima plaćanja po članu 3. ovog pravilnika. Proizvadjači će imati pravo, da odustanu od isporuke ugovorenih količina, ako Prizad još nije preuzeo robu na osnovu starih cijena i uslova«.

e) U čl. 3. pravilnika od 5. IV. 1932.: »Platežne obaveze za već ranije preuzete količine pšenice likvidirat će Privilegovano izvozno društvo u što kraćem roku a najdocnije do 31. prosinca ove godine«.

Obzirom na ove propise ispunjenje pogodbe počev od 31. ožujka 1932. ima se na slijedeće načine prosudjivati:

U slučajevima A 1. proizvadjač odnosno isporučilac je dužan posredniku predati robu, u koliko to nije do sada učinio; u koliko je pak robu predao, ovlašten je od posrednika tražiti isplatu, ali je dužan isplatu čekati, kao i posrednik što će ju imati, da čeka od Prizada, postepeno, po redu prijava do 31. prosinca 1932.

U slučajevima pod A 2. proizvadjač odnosno isporučilac je dužan čekati isplatu od Prizada postepenu, po redu prijava, do 31. prosinca 1932., a ne može ju zahtijevati od posrednika. Proizvadjač može i odustati od isporuke robe, ako ju Prizad još nije preuzeo po starim cijenama i uslovima.

U slučajevima pod A 3. posrednik je dužan postepeno, po redu prijava, a najdocnije do 31. prosinca 1932. proizvadjaču odnosno isporučiocu isplatiti kupovnu cijenu, u koliko proizvadjač ne odustane od isporuke količina još ne preuzetih po Prizadu, — a posrednik će novac primiti od Prizada, u koliko je Prizad voljan na njegove ruke isplatu izvršiti, ili pak u koliko se Prizad na posrednikov račun obogatio. Proizvadjač može birati, hoće li isplatu tražiti od Prizada ili od posrednika, te hoće li ili ne će od isporuke odustati.

U slučajevima pod B 1. ima biti za označenu količinu isplaćena nova cijena.

U slučajevima pod B 2. takodjer ima biti isplaćena nova cijena utvrdjena sa 160 D, jer novi zakon u pogledu cijene za pšenicu, prodanu po starom zakonu, ne čini razlike po kakvoći.

U slučajevima pod B 3. mišljenja pravnika se razilaze; dok jedni misle, da isplata ima biti izvršena prema predanoj količini bez obzira na cijenu, dotle drugi misle, da isplata ima biti izvršena u naznačenom iznosu. Ispravno će biti, ako se od slučaja do slučaja bude prosudjivalo, da li su stranke namjeravale utanačiti isplatu naznačenoga iznosa obzirom na količnu robe stvarno predanu, a naznačenju novčanoga iznosa su dale sporedno značenje, — ili su pak namjeravale obavezno utanačiti isplatu odredjenoga iznosa bez obzira na stvarno predanu količinu i kakvoću. Odlučna je prava volja stranaka; pa u slučaju, da je volja bila upravljena na isplatu količine, ima biti isplaćena količina po ovoj cijeni; a u slučaju, da je volja bila upravljena na isplatu utvrdjenoga iznosa, ima biti ovaj i isplaćen. Ako je uz novčani iznos naznačena i količina, pretpostavka je, da je volja stranaka bila upravljena na isplatu količine robe; a ako nije naznačena količina robe, pretpostavka je, da je volja stranaka bila upravljena na isplatu utvrdjenoga iznosa. — Sve ovo važi za slučaj, da potraživanje nije prenešeno na treću osobu.

U slučajevima pod B 4., po izvršenom obračunu, isplata ostatka izraženog u količini robe ima se prosudjivati kao pod B 1. odnosno 2., a isplata ostatka izraženog u novcu ima se prosudjivati kao pod B 4. Ponovno obračunavanje obzirom na promjenu cijene ne može ni jedna stranka zahtijevati.

U slučajevima pod C 1. i neograničeni odnosno neuslovljeni bonovi postaju po novom zakonu odnosno pravilniku u pogledu rokova plaćanja uslovljeni odnosno ograničeni odredbama posljednje alineje člana 3. pravilnika, da će platežne obaveze za već ranije preuzete količine pšenice biti likvidirane u što kraćem roku a najdocnije do 31. prosinca 1932. (u smislu § 8. zakona od 29. III. 1932 postepeno, po redu prijava), jer se ove odredbe prema članu 2. pravilnika odnose i na plaćanja, koja imaju posrednici da izvrše proizvadjačima.

U slučajevima pod C 2. na ograničenja, odnosno uslove, utanačene voljom obiju stranaka, ima se uzeti u obzir; u koliko su pak akt samovolje jedne stranke, nemaju se u obzir uzeti, ako su u protivnosti sa propisima novoga zakona. — I ovo važi samo za slučaj, ako potraživanje nije prenešeno na treću osobu.

U slučajevima pod C 3. dužnik ne mora priznati izvršeni prenos potraživanja, jer stari zakon nije ustanovu takvoga prenosa uopće poznavao, a novi zakon govori o prenosu samo kod poslova, sklopljenih počevši od dana stupanja na snagu novoga zakona.

U slučajevima pod C 4. valjano izvršeni prenos prava mora se priznati, jer nije bio zabranjen po starom zakonu. Opseg prenesenoga prava ima se prosudjivati prema općim pravnim propisima, dakle i u slučajevima pod B 3. i pod C 2.

U slučajevima pod C 5. posrednik ne može od proizvadjača odnosno isporučioca tražiti povratak razlike izmedju nove cijene i one, koju mu je već isplatio za primljenu robu, bez obzira na to, da li je Prizad robu od posrednika preuzeo i da li će ju još preuzeti.

U slučajevima pod C 6. posrednik je dužan proizvadjaču odnosno isporučiocu isplatiti staru cijenu, bilo da je Prizad tu cijenu posredniku već isplatio, bilo da će mu tek isplatiti. Ako je Prizad posredniku već isplatio preuzetu robu, dužan je posrednik proizvadjaču odnosno isporučiocu tu robu odmah po staroj cijeni isplatiti, a ne pripada mu blagodat postepenoga plaćanja i odgode do 31. prosinca 1932. Pretpostavka je, da je isplata po svojem redu dospjela, ako je posrednik ili Prizad isplatio robu, koja je kasnije predana ili prijavljena.

U slučajevima pod C 7. posrednik će proizvadjaču biti dužan, da isplati po ovoj cijeni i onu robu, koju Prizad nije preuzeo ili ju uopće ne preuzme, i to najkasnije do 31. prosinca 1932.

Gdje je god riječ o dužnosti i pravu izmedju posrednika i proizvadjača odnosno isporučioca, pretpostavlja se, da je posrednik sklopio posao sa proizvadjačem odnosno isporučiocem u svoje ime, ili da su se oni jedan prema drugomu neposredno na bilo koji drugi način obvezali.

Prizad će svoje obaveze, preuzete do 30. ožujka 1932. prema posrednicima ,kao i neposredno prema proizvadjačima odnosno isporučiocima, imati da ispuni postepeno, prema redu prijava, u što kraćem roku, a najdocnije do 31. prosinca 1932.

Specijalni je slučaj iz § 9. zak. od 29. III. 1932., a odredbe za taj slučaj su jasne.

IV.

Ispunjavanje obaveza, preuzetih poslije stupanja na snagu novoga zakona, t. j. počevši od 31. ožujka 1932., uredjeno je propisima § 2. zak. od 29. III. 1932. o prom. pšen. odnosno člana 3. pravilnika od 5. IV. 1932.

U članu 2. pravilnika je rečeno, da će Prizad u buduće kupovati pšenicu od proizvadjača, od zadruga i od trgovaca. O posrednicima se ništa ne spominje, ali je razumljivo, da će i dalje biti sklapani poslovi i preko posrednika, kao što nije isključeno, da posrednici (komisionari) i u buduće stupaju sa Prizadom u posao kao neposredni prodavaoci, kakvih slučajeva je bilo i prije 31. ožujka 1932., ne mijenjajući njegov pravni odnos kao komisionara.

Pošto je promet pšenicom u državi počevši od 31. ožujka 1932. slobodan, pa proizvadjač može robu i drugima u granicama države prodavati, a Prizad će obavljati samo izvoznu i uvoznu trgovinu pšenicom, nije Prizad dužan svaku ponudjenu mu količinu kupiti. Što više, Prizad nije dužan preuzeti ni one količine, koje su mu prijavljene do uključivo 30. ožujka 1932., dok je promet i u zemlji bio samo na njega i preko njega ograničen.

Razmatranje o obavezama države prema Prizadu, te o daljim konsekvencijama njihovoga odnosa, nije uzeto za zadaću ovoga članka.

Obzirom na svrhu zakona i želju zakonodavca, da pomogne proizvadjaču pšenice, zakon se u slučaju nejasnosti ili sumnje ima tumačiti u korist proizvadjača.

Novim zakonom o prometu pšenice predvidjeno je kažnjavanje vlasnika i zakupaca mlinova, koji se ogriješe o propise ovoga zakona, koji podnesu lažne prijave u pogledu kapaciteta svoga uredjaja, odnosno koji vrše trgovinu i meljavu žitarica bez prethodne prijave. Nikakve kazne nisu predvidjene za slučajeve iskorišćavanja proizvadjača i isporučilaca pšenice sa strane trgovaca i zadruga, koje su do 30. ožujka 1932. sklopile poslove sa proizvadjačima odnosno isporučiocima pšenice. Ovakva iskorišćavanja pojavljuju se već od prvoga dana stupanja na snagu novoga zakona većinom na taj način, da trgovci, koji su do 30. ožujka 1932. primili od proizvadjača pšenicu, a nisu isplatili, prinudjavaju proizvadjače na konvertovanje izvršene isporuke u novu kupoprodajnu pogodbu po cijeni od 120 D, da bi izbjegli plaćanje cijene od 160 D odredjene novim zakonom za ovakve slučajeve. Još teže iskorišćavanje vrši se u slučajevima, gdje je trgovac već primio i novac od Prizada, a isporučiocu odnosno proizvadjaču pšenice nije robu isplatio, pa sada na opisani prednji način pokušava prinuditi ga na primanje manje cijene. Proizvadjač pšenice danas je u teškim prilikama i potreban novca, pa ne će biti rijetki slučajevi, da ovakova iskorišćavanja budu izvršena. U koliko ne bi naknadno bile donešene zakonske odredbe o kažnjavanju ovakovih postupaka u žitnom režimu, bilo bi potrebno najstrože primjenjivanje odredaba krivičnoga zakona o lihvarstvu (§ 357. i slijedeći k. z.).

Na koncu još jedna opaska. Novi zakon obnarodovan je u Službenim novinama dana 31. ožujka 1932. i tim danom dobio je obaveznu snagu, pa stoga dan 31. ožujka 1932. u praksi ne će imati slučajeva, da su na taj dan činjene prijave (ponude) Prizadu ili vršena preuzimanja pšenice od proizvadjača, pa prema tome i pravilnik za izvršenje ovoga zakona, potpisan 5. travnja 1932., trebao je u članu 2. uzeti dan 30. ožujka 1932. kao posljednji dan, do koga su mogle biti činjene prijave i vršena primanja pšenice.

Nacrt za jednu studiju o osnovima društvene organizacije

Sadržaj: I. Socijalizacija; II. Intergracija; III. Diferencijacija; IV. Eksploatacija; V. Konflikt; VI. Reorganizacija.

Napisao dr. Tomašić Dinko, New York.

Socijalizacija.

1. Svaki organizam živi u fizičkoj sredini, koja je podvrgnuta postojanim promjenama, pa je tako upućen, da se stalno prilagodjuje mijenjajućim se prilikama.[1]) Ova su prilagodjivanja više ili manje spontana (instinkti) ili

[1]) Martston W., Integrative Psychology, New York, 1931, str. 41.

su svijesna. Reakcije se organizma na mijenjanja sredine očituju u osjećanjima boli ili u osjećanjima ugodnosti. U cilju izbjegavanja boli ili udovoljavanja osjećajima ugodnosti potrebna je izvjesna aktivnost.[2])

U toku aktivnosti, izazvane potrebom prilagodjivanja sredini, organizam zadržava uspomenu na stečena iskustva u toku spomenutoga prilagodjivanja. Tim putem se razvijaju težnje za obnavljanjem iskustava, u koliko su bila prijatna, ili za njihovim izbjegavanjem, u koliko su bila neprijatna (potrebe). Ovaj se proces zasniva na sposobnosti žive protoplazme, da reagira na podražaje sredine, da prenosi efekte ovih reakcija i da čuva uspomenu prošlih reakcija, koje će uticati, na prirodu kasnijih postupaka, kao što je to utvrdjeno na osnovu eksperimenata Ivana Pavlova, C. S. Sherringtona i mnogih drugih.[3])

Čovjek je osim toga sposoban, ne samo da nagomilava vlastita iskustva, nego je u stanju, da se koristi i iskustvima svojih drugova, pa da tako umnožena vlastita iskustva kao i iskustva drugih predaje nastupajućim generacijama (tradicije). Na taj način se iskustva nagomilavaju u toku množenja ljudi i u toku generacija. Ali pošto iskustva izazivaju potrebe, to se množenjem iskustava množe i potrebe, odnosno težnje za udovoljavanjem stečenih i naslijedjenih iskustava. Uslijed toga se istovremeno sa nagomilavanjem iskustava (kultura) množe i sredstva za primjenu iskustava (civilizacija) i tim putem se u toku generacija nastavlja proces nagomilavanja iskustava i usavršava se način njihove primjene (progres).[4])

2. Doklegod je čovjek mogao da zadovoljava sam sve svoje potrebe, vjerovatno je živio usamljen, t. j. izvan organizovane zajednice ili u koliko je živio u zajednici, ta je zajednica bila neorganizovana i vjerovatno privremenog značaja, već prema svrsi zajednice (brak, porodica, potreba privremene obrane ili napadaja).

Ali uskoro množenjem potreba sredstva za njihovo udovoljavanje postaju sve udaljenija od domašaja pojedinaca. Medjutim razvijene sposobnosti iziskuju održavanje spomenutih sredstava, a to je omogućeno jedino putem zajedničke akcije (kooperacija) i tako nastaje potreba za organizovanom zajednicom (država).[5])

Prema tome, u toku opisanoga procesa, stalno se uvećava skup potreba neophodno nužnih prosječnomu čovjeku na odredjenom stepenu kulturnoga razvitka (standard života), a usporedo sa povećavanjem tih potreba povećava se i napor pojedinaca potreban za udovoljavanje spomenutim potrebama (skupoća života).

3. Ako se opisani proces kulture razvija brže od procesa civilizacije, uskoro će skupoća života porasti do mjere, gdje će za pojedince biti onemogućeno održavanje kulturnoga standarda bez izvjesne pomoći sa strane zajednice (kulturna aktivnost zajednice).[6])

[2]) Baudin, Cours de psychologie, str. 496.
[3]) Pavlov I. P., Uslovnie refleksi, Moskva, 1923.
Watson I. B., Psychology from the standpoint of a behaviorist, str. 214.
[4]) Davis J., Readings in sociology, New York, 1923.
[6]) Tawney, R. H., Equolity, New York, 1931, str. 173.
[5]) Kropotkin, P. A., Mutual aid, 1903.

Uz spomenute čimbenike uskoro će nastupiti i drugi, koji će pojačati zavisnost pojedinaca od organizovane zajednice. Tako uslijed porasta gustoće stanovništva i uslijed relativno jačega skupljanja stanovništva u nekim dijelovima zajednice (urbanizacija), javljaju se nove potrebe, kojima može udovoljiti jedino organizovana pomoć zajednice (problemi unutrašnje i individualne sigurnosti). Isto će tako uslijed ograničenosti teritorija uskoro biti potrebna stalna pomoć zajednice u odbrani od vanjskih opasnosti (problemi vanjske sigurnosti).

Prelazom agrikulturnoga društva u industrijsko (industrijska revolucija) nastaju opet nove potrebe, ali uslijed izmijenjenih odnosa medju skupinama, koje sastavljaju zajednicu (socijalna organizacija), spomenute su potrebe postale isključiva svojina odredjenih skupina, dok su druge skupine lišene i onoga standarda, na kome su se do tada nalazile (pauperizacija), pa su time kao cjelina potpale pod zavisnost od zajednice (socijalna pomoć).[7])

Novi sistem ekonomske i društvene organizacije, uslijed periodičnih zastoja u tempu razvitka (ekonomske krize), donio je sobom osjećaj nesigurnosti za budućnost za one skupine, koje žive isključivo od prodaje svoje radne snage (proletarijat). Njihov je opstanak za vrijeme trajanja kriza u isključivoj zavisnosti od zajednice (nezaposlenost). Time je zajednica upućena, da se brine za zaštitu i sigurnost pojedinih skupina, sastavljenih kao zasebna cjelina (socijalna sigurnost).

Ali uslijed posljedica novog ekonomskog sistema, koji iziskuje što veću i što bolju proizvodnju uz minimum troškova (racionalizacija), kao i bezobzirno takmičenje sa sličnim racionalizovanim organizacijama proizvodnje (poduzeća, industrije),[8]) postaje zavisna od pomoći zajednice i ona skupina, u čijim se rukama nalaze sredstva za proizvodnju dobara (kapital), a koja je do sada bila relativno nezavisna od pomoći zajednice. Spomenuta se pomoć sastoji u raznim mjerama (intervencija) zajednice, koje omogućuju napredak domaće proizvodnje i olakšavaju utakmicu domaćih poduzeća na stranim tržištima (ekonomska politika).

Medjutim sve jača intervencija zajednice na privrednom području, omogućuje prelaz pojedinih privrednih djelatnosti (državne i samoupravne ekonomije) ili svih privrednih djelatnosti (državni privredni plan) u isključivi nadzor zajednice. Posljedica je toga razvitka još jača ili potpuna zavisnost svih skupina od zajednice (socijalizam).

4. Opisana se rastuća zavisnost pojedinaca i skupina dakle očituje u rastućim aktivnostima zajednice na raznim područjima socijalnoga života (socijalizacija). Ove su aktivnosti upravljane ili zajedničkom saradnjom svih skupina (državne i samoupravne institucije) odredjene zajednice ili su upravljane sa strane odredjene skupine članova zajednice organizovanih za odredjenu opću socijalnu svrhu (privatne socijalne institucije).[9])

Ako dakle promatramo porast aktivnosti državnih i samoupravnih

7) Gillin, I. S., Poverty and dependency, New York, 1930.

8) Sombart, Social sciences encyclopaedia, New York, 1931, članak o kapitalizmu.

9) Le Roy E. Bowman, Community organization, Amer. jour. of soc. XXXVI str. 978.

institucija kao i aktivnost privatnih socijalnih institucija u odredjenoj zajednici, dobit ćemo sliku o stepenu socijalizacije u spomenutoj zajednici i možemo da taj stepen socijalizacije kvantitativno izmjerimo.

Ako označimo broj postojećih socijaliziranih aktivnosti unutar odredjene zajednice sa A, broj svih mogućih aktivnosti sa B, broj pojedinaca, koji su obuhvaćeni postojećim socijalizovanim aktivnostima sa C, a broj svih članova zajednice sa D, pa onda postavimo u odnos umnožak socijaliziranih aktivnosti i njihovih dependenata (A. C.) sa umnoškom svih mogućih aktivnosti i broja članova zajednice (B. D.), dobit ćemo indeks socijalizacije u odredjenoj zajednici i u odredjenom momentu:

$$S = \frac{A \cdot C}{B \cdot D}$$

U slučaju, kada ne bi bilo nikakovih socijaliziranih aktivnosti u zajednici (A = O), indeks socijalizacije će biti jednak O. U slučaju, kada bi zajednica socijalizirala sve moguće aktivnosti (A. C = B. D), indeks socijalizacije bi bio jednak 1. Prema tome dok je zajednica socijalizirala samo neke aktivnosti ili samo za jedan dio svojih članova ili skupina, indeks će se kretati izmedju O i 1, pa ćemo prema njegovoj veličini suditi o jačini socijalizacije u odredjenom momentu.

Ako se sada indekse socijalizacije u različitim stepenima razvitka odredjene zajednice medjusobno uporedimo, dobit ćemo sliku o razvitku socijalizacije odnosno o fluktuacijama ove pojave i moći ćemo da to matematički i grafički prikazujemo (kretanje socijalizacije). Uporedjivanjem kretanja socijalizacije u različitim zajednicama olakšat ćemo pronalaženje čimbenika, koji su uvjetovali spomenuta kretanja, i biti ćemo u stanju, da zaključujemo o dalnjem razvitku ove pojave.

Integracija.

5. Uslijed opisane rastuće zavisnosti pojedinaca i skupina od zajednice, pojedinac je svakodnevno upućivan, da udešava svoje postupke u skladu sa potrebama drugih odnosno u skladu sa zahtjevima zajednice.

Ovo rastuće udešavanje ponašanja pojedinaca u skladu sa potrebama cjeline možemo eksperimentalno utvrditi i u tom pravcu su već objavljeni mnogi eksperimenti, kojima ćemo se poslužiti u toku daljih izlaganja.

U eksperimentu, koji je obavljen od E. Berne[10]) sa 132 djece u drugoj, trećoj i četvrtoj godini života, veličina aktivnosti, kojima su pojedinci udešavali svoje postupke potrebama drugih i zahtjevima cjeline (socijabilitet), mjerena je oznakama od 5 do 1 prema stepenu zainteresovanosti ili nezainteresovanosti u naročito udešenim situacijama. Mjerenja su obavljena za trideset raznih socijalnih i antisocijalnih aktivnosti. Posljetke za neke od važnijih aktivnosti donosimo u slijedećoj tabeli.

10) Berne, E., An experimental investigation of social behavior patterns in young children, Univ. of Iowa studies, 1930, vol. IV.

Razvitak socijabiliteta djece od druge do četvrte godine života.

Socijalne i antisocijalne značajke	Godine života								
	2			3			4		
	Broj djece u eksperimentu								
	29			53			22		
	Srednja vrijednost	S. D.	P. Em	Srednja vrijednost	S. D.	P. Em	Srednja vrijednost	S. D.	P. Em
Interest za skupinu	*2.94*	0.89	0.11	*3.58*	0.95	0.08	*3.98*	0.89	0.13
Kooperacija	*2.76*	0.81	0.10	*3.31*	1.00	0.09	*4.00*	0.55	0.80
Socijalna organizacija	*2.60*	0.86	0.11	*3.11*	1.00	0.09	*3.47*	0.95	0.13
Nedruževnost	*3.08*	0.72	0.09	*2.30*	1.19	0.11	*1.86*	0.90	0.13
Nepoštovanje socijalne svojine	*2.99*	0.65	0.08	*2.95*	1.06	0.10	*2.84*	1.04	0.15
Socijalno kontrolirano ponašanje	*2.71*	0.84	0.10	*2.84*	0.71	0.06	*3.33*	0.88	0.13
Egoizam	*3.25*	0.67	0.08	*3.24*	0.63	0.05	*3.22*	0.79	0.11
Socijalno podešavanje	*2.20*	1.93	0.24	*3.42*	0,79	0.07	*3.44*	1.18	0.17

Kao što nedvojbeno proizlazi iz navedenih podataka, stepen se socijabiliteta u svim navedenim aktivnostima povećava sa prelazom iz niže u višu dobnu skupinu, što znači, da je razvitak socijalibiliteta u direktnom odnosu sa čimbenicima, čiji se uticaj pojačava paralelno sa razvitkom starosti.

Nesumnjivo je, da su u navedenoj dobi života najvažniji čimbenici utisci, dobiveni iz spoljašnjega svijeta i okoline, i da se uče mehaničkim opetovanjem, koje postaje navika, kao što to i Berne na osnovu svojih promatranja tvrdi. Razumljivo je, da će prirodna inteligencija, pojedinaca samo doprinijeti bržemu poprimanju i učvršćivanju navika, što je takodjer utvrdio autor eksperimenta, izdvojivši pomoću parcijalne korelacije naizmjenično uticaje kronološkoga i uticaje mentalnoga razvitka.

Ovi su zaključci uostalom potpuno u skladu sa spomenutim Pavlovim eksperimentima, kojima je dokazano, da se prvotni uzročnik odredjene reakcije može potpuno izgubiti, a da se njegovi refleksi ipak i dalje ponavljaju kao reakcija na podražaj predmeta, koji se opetovano pojavljivao sa prvim

uzročnikom (uvjetovani refleksi). Ovaj je novi uzročnik sada sposoban, da uzrokuje nove uzročnike istoga refleksa.[11])

Kolik je uticaj sredine na formiranje novih potreba i novih shvaćanja, a prema tome i na razvitak socijabiliteta, vidi se i iz eksperimenta prof. Davisa koji je ispitivao preferencijabilitet u izboru zanimanja medju djacima srednjih škola u Sjedinjenim državama i u Sovjetskoj Rusiji. Nitko ne sumnja u razlike u uticaju sredine medju spomenutim zemljama. Isto su tako velike razlike u shvaćanjima dviju navedenih skupina. Dok je američka skupina na prvo mjesto postavila bankare, privrednike i slobodne profesije sa bogatim prihodima, rusko-sovjetska skupina je na prvo mjesto postavila radnike, državne i partijske činovnike, a na posljednje mjesto bankare, trgovce i slobodne profesije.[12])

Nedvojbeno je dakle, da se socijabilitet mekanički uči kod ljudi, kao što je to slučaj i kod ostalih živih bića, koja žive u zajednici.[13]) Prema tome možemo kazati, da se uslijed rastuće zavisnosti pojedinaca od zajednice, razvija i stepen udešavanja postupaka pojedinaca u skladu sa potrebama drugih, što znači, da je stepen socijalibiliteta u upravnom odnosu sa stepenom socijalizacije.

6. Na osnovu eksperimenata, obavljenih sa strane prof. Bogardus-a, kao i drugih sociologa, utvrdjeno je, da je najjača osnova za sporazum i vezanost medju pojedincima i skupinama (socijalni kontakt): medjusobna sličnost.[14]) Vjerovatno je i ova pojava posljedica instinkta samoobrane, koji privikava čovjeka, da cijeni samoga sebe, a prema tome i one, koji su mu najsličniji i da se s njima udružuje.

Kao posljedica triju opisanih čimbenika: socijalne zavisnosti, socijabiliteta i sličnosti, pojedinci se postepeno istovjetuju sa zajednicom, kojoj pripadaju (integracija),[15]) što se očituje u saosjećanjima pojedinaca sa ostalim članovima zajednice (simpatija),[16]) u ličnim žrtvama za zajednicu ili za članove zajednice (altruizam),[17]) u štetnim posljedicama po fizički i mentalni razvitak onih, koji su bilo na koji način odvojeni od zajednice (socijalna izolacija),[18] u kontroli zajednice nad ponašanjem pojedinih članova (socijalna kontrola)[19]) i u brizi zajednice za buduće generacije (nastavak života zajednice).

7. Pošto na većim stepenima razvitka zajednice, pojedinci nalaze sličnost sa drugima ne samo u njihovim fizičkim nego i u njihovim psihičkim osobinama. to se izvjesno osjećanje sličnosti ili svijest o sličnostima može

11) Child, Biological foundation of social integration, Public. of Am. socio soc. vol. XXII str. 26.

12) Davis, A. J. S. 1928, str. 654.

13) Anderson, an experimental study of social facilitation as affected by intelligence, A. J. S. 1929, str. 874.
Allee, Animal aggregation, N. Y., 1931.
Imms, Social behaviour of insects, N. Y., 1930.

14) Bogardus, Social distance and its origins, Jour. App. Sociol. IX. 217.

15) Bogardus, Social Psychology, str. 58; Gidings, Induct. Sociology, str. 46.

16) Mukerji, Is gregarousness an instinct, Soc. Rew. 1930, str. 231.

17) Trotter, Instincts of the Herd in Piece and War.

18) Nitsche and Wilmanns, The history of the Prison Psychoses, N. Y. 1912, str. 74.; Durkheim, Suicide, str. 222.

19) Allport, Social Psychology, 1924, XI.

vještački širiti i na druge inače neslične skupine, koje se onda postepeno poistovjetuju sa centralnom skupinom (asimilacija).

8. Promatranje opisanog integrativnoga procesa navelo je mnoge naučne radnike na ideje i zaključke o organskoj prirodi društva. Prema tim teorijama društvo, odnosno odredjena zajednica, je organizam, koji se razvija nezavisno od svojih članova.[20]) Razvitak i napredak toga apstraktnog organizma je njegov najviši cilj, kojemu se potrebe pojedinaca moraju žrtvovati. Na tim spekulativnim zaključcima zasnovana je teorija sile kao i teorija fašističke države.[21]) U daljim izlaganjima utvrdit ćemo neispravnost ovih teorija.

9. Osim navedenih primjera postoje još i mnogi drugi pokušaji i načini mjerenja socijabiliteta.[22]) Oni se u glavnom mogu razlikovati na mjerenja, kojima je osnova promatranje ponašanja ispitivanih individua i ocjenjivanje toga ponašanja sa strane ispitivača, i na mjerenja, kojima su osnova subjektivne izjave ispitivanih. Ovaj drugi način se mnogo više upotrebljava, jer je lakši. Prvi je način objektivniji, a prema tome i točniji.

Slaba strana i jednoga i drugoga načina je u tome, što ne daju opće indekse nego samo specijalne indekse za pojedine situacije. Ipak bi se jedan generalni indeks integracije mogao lako ustanoviti pomoću korlacija postojećega stanja sa jednom idealnom skalom, koja bi pokazivala idealnu integraciju jedne potpuno socijalizirane zajednice. Taj bi se indeks kretao izmedju $r = -1$ i $r = +1$ od kojih koeficijenata prvi pokazuje nepostojanje integracije, a drugi maksimum integracije.

Diferencijacija.

10. Nesumnjivo je utvrdjeno mnogim mjerenjima, da se ljudi radjaju sa različitim osobinama i sposobnostima.[23]) Isto je tako nesumnjivo utvrdjeno, da su različite sposobnosti povezane uz spol i dobu života.[24]) Očitovanje spomenutih različitih osobina nije mogućno u primarnoj skupini uslijed jakog integrativnog procesa i socijalnog nadzora, tako da je primarna skupina u najvećoj mogućoj mjeri homogena.[25]) Ali ubrzo nastaje intervencija bioloških i fizikalnih čimbenika. Uslijed bioloških zakona skupina se množi i uskoro se dijeli radi ograničenosti prostora, tako da sada s jedne strane prestaje teritorijalni kontinuitet sa skupinom maticom, a s druge strane odvojena skupina dolazi pod uticaj novih fizikalnih čimbenika (geografske okolnosti) o čijem uticaju na formiranje novih osobina ne može biti dvojbe.[26]) Ali osim toga, već u času odvajanja od matice postoji razlika u kompoziciji skupine s obzirom na spol, starost i individualne značajke. Naročito je ta razlika naglašena u slučaju odvajanja u formi emigracije. Kod sviju emigracija naime, emigrira jače jedan spol od drugoga, jače odredjena doba starosti i

20) Sorokin, Contemporary sociological theories, str. 194—218.
21) Sorel, Reflexion on violence, N. Y. 1912.
Rocco, La transformazione dello stato liberale alo stato fascista, Roma 1928.
22) Vetter, The measurement of social and political attitudes, Journal of abnormal and social Psychology, 1930, str. 149.
Hart, Atest of social attitudes and interests, Univ. Iowa stud., 1923, IV.
23) Galton, Hereditary genious, London, 1892.
24) Gini, Il sesso dal punto di vista statistico, Roma, 1908.
25) Letourneau, L'evolution politique, Paris, 1890, str. 542.
Wisler, An introduction to social anthropology, N. Y. 1931.
26) Sorokin, op. cit. str. 99—193.

jače nemirniji duhovi nego neaktivne prirode.[27]) Sasvim je razumljivo dakle, da će u toku vremena odvojena skupina biti potpuno različita od skupine matice.

U daljnjem razvitku uslijed već spomenutih bioloških zakona i ograničenosti teritorija, ovako formirane skupine ponovno će se približiti, ali sada medjusobno potpuno različite i prema tome u nemogućnosti, da se sporazume odnosno da medjusobno održavaju socijalni kontakt, što će izazvati osjećaje opasnosti i neprijateljstva.

Pošto će se opisani proces zaoštravati uslijed sve veće ograničenosti teritorija i razlika u proizvodnji, pojavit će se potreba za permanentnom organizacijom. Medjutim permanentna organizacija iziskuje permanentne razlike u funkcijama i zanimanjima, što dovodi do raznih svrstavanja i novih diferencijacija unutar jedne iste zajednice.

Potrebe organizacije i odbrane dovode do formiranja središta organizacije, koja postaju time i središta prometa i trgovine, a kao posljedica navedenih čimbenika, ova su središta sada relativno gušće nastanjena (gradovi).[28]) U ovim se mjestima s jedne strane uslijed jačega mobiliteta, a s druge strane uslijed jačega kontakta postepeno formira način života različit od načina života u ostalim djelovima zajednice.[29]) Uslijed procesa integracije ova središta privlače ostale mase, čime broj gradskoga stanovništva relativno brže raste nego ostalo stanovništva, a time se i uticaj gradskoga stanovništva na zajednicu pojačava (urbanizacija).[30])

U daljem razvitku uslijed sukoba medju raznim zajednicama, uslijed raspadanja starih i nastajanja novih zajednica, nastat će nove diferencijacije vjerskoga i rasnoga značaja; a u daljem razvitku kao posljedica industrijske revolucije nastat će opet nove diferencijacije ekonomske prirode.

Tako se sada od primarne homogene zajednice ili skupine razvila nova zajednica diferencirana prema ostalim zajednicama i diferencirana u svojoj unutrašnjoj kompoziciji u raznim skupinama. Nove će skupine biti ili integrirane sa zajednicom uslijed opisanoga procesa integracije ili će težiti za separacijom (dezintegracija), kao što ćemo kasnije vidjeti.

11. Osobina je svih vrsti diferencijacija, pomanjkanje neposrednog kontakta, što dovodi do izvjesne medjusobne rezerviranosti i nepovjerenja (socijalna udaljenost).[31]) Stepen ove posrednosti odnosno nepovjerenja i eventualnih razlika u shvaćanjima možemo kvantitativno mjeriti i u tom pravcu su postignuti odlični posljeci. Matematički su procesi ovih mjerenja ili u formi korelacija ili u formi srednjih vrijednosti, a zasnivaju se na istim načelima kao i mjerenja procesa integracije.

Za nas je od naročite važnosti, da smo mjerenjem diferencijacija u mogućnosti, da pronadjemo istovremeno i njihove uzroke. Prof. Bogardus, koji je naročito ispitivao socijalnu udaljenost medju raznim rasnim skupinama je utvrdio, da su dva glavna uzroka ove udaljenosti: a) tradicijom naslijedjena

27) Gini, I fattori demografici nell'evoluzione delle nazioni, Roma, 1912.
28) Scott, Readings in Urban Sociology, N. Y. 1927.
29) Spykman, A social philosophy of the City, A. J. S. XXXXII, 49.
30) Pollock, Modern Cities.
31) Bogardus, op. cit. str. 211.
Park, The concept of social distance, J. A. S. VIII, 339.

ili prihvaćena mišljenja u toku vremena; b) lična neprijatna iskustva iz kontakta sa pojedinim članovima iz druge skupine.[32])

Do sličnih su zaključaka došli i drugi, koji su mjerili socijalnu udaljenost medju raznim socijalnim i političkim skupinama kao i medju skupinama raznih zanimanja itd.[33]) Na osnovu posljedaka svih spomenutih eksperimenata W. Poole je pokušao, da formulira t. zv. zakone socijalne udaljenosti.[34])

12. Zapaženo je medjutim, da u izvjesnim slučajevima, u kojima uslijed nastalih prilika dvije različite skupine dolaze u bliži kontakt, socijalna udaljenost odjednom nestaje, prestaje nepovjerenje i posrednost, a uspostavlja se izvjestan intimitet medju članovima spomenutih skupina. To je n. pr. slučaj na frontu, zatim medju manjim iseljeničkim kolonijama, medju manjim brodskim posadama itd. Medjutim, čim se prilike izmijene, uspostavljaju se predjašnji odnosi.

Prema tome na osnovu svih tih kao i ranijih izlaganja možemo kazati, da se socijalna udaljenost zasniva na svijesti o nesličnostima, koja može biti uzrokovana ili predubjedjenjima ili stvarnim postojećim diferencijama. U prvom slučaju socijalna se udaljenost može lako ukloniti uklanjanjem predubjedjenja, dok se u drugom slučaju može ukloniti samo aboliranjem stvarnih razlika ili okolnosti, koje do tih razlika dovode.

Eksploatacija.

13. Uslijed opisanoga procesa integracije pojedinci su upućeni, da jedan dio svojih aktivnosti posvete i potrebama cjeline. Na taj način su svi članovi zajednice iz nužde eksploatirani u interesu održavanja i normalnoga funkcioniranja zajednice. Na ovom su stepenu eksploatacije svi članovi zajednice u jednakoj mjeri eksploatirani.

Medjutim opisani proces diferencijacije uzrokovao je nastajanje novih čimbenika, koji su doprinijeli zaoštravanju socijalne udaljenosti i potenciranju diferencija. Tako su uslijed razlika u funkcijama nastale u prihodima, koji su povezani uz različite funkcije, a to je dovelo do nagomilavanja posjeda. Putem ovoga razvitka posjed je nužno povezan sa političkom vlasti, što je uzrokovalo nove forme u organizaciji zajednice (feudalizam)[35])

Uslijed spomenute povezanosti posjeda sa političkom vlasti, ova ovako formirana skupina isključivo upravlja sada zajednicom, pa uslijed opisanoga procesa integracije primjenjuje svoja vlastita shvaćanja na upravljanje zajednicom i tim putem nužno identifikuje svoje interese sa interesima čitave zajednice.

Medjutim uslijed opisanoga procesa diferencijacije i njegovog stalnog zaoštravanja, interesi raznih skupina u zajednici nisu više istovjetni i čim jedna odredjena skupina primjenjuje svoja shvaćanja na upravljanje zajednicom, položaj ostalih skupina u zajednici nije više ravnopravan.

Uslijed opisanoga razvitka čimbenici integracije slabe, a jačaju se čim-

32) Bogardus, op. cit. str. 220.
Research, str. 332.; W. F. Social distance between occupations, S. S. R. str. 234.
W. F. Social distance between occupations, S. S. R. str. 234.
34) Poole, Laws of social distance. J. A. S. XI. 365.
35) Letourneau. op. cit. str. 52.

benici dezintegracije (devolucija). Medjutim upravljajuća skupina, čiji su interesi uistinu povezani sa održavanjem cjeline, sprečava eventualnu devoluciju: a) sredstvima za kontrolu političke vlasti i b) sredstvima za formiranje javnoga mišljenja.

U prvom slučaju se proces razvija u sve jače integriranje upravljajuće skupine sa zajednicom (centralizacija), dok se u drugom slučaju proces razvija u nametanju ideala, tradicija i aspiracija vladajuće skupine svim ostalim skupinama zajednice,[36]) što se onda očituje u težnjama i žrtvama čitave zajednice u cilju teritorijalnih uvećavanja (imperijalizam).[37])

14. Uslijed prelaza iz agrikulturnoga društva u industrijsko, nastala su nova svrstavanja i diferencijacije unutar zajednice. Dok su se prije opisane diferencijacije zasnivale na razlikama u funkcijama i kontroli vlasti, ove se diferencijacije zasnivaju na razlikama u prihodima i kontroli sredstava za proizvodnju.

Uslijed ovih novih prilika stvara se unutar zajednice novo svrstavanje potrebno za organizaciju proizvodnje dobara. Pošto je spomenuta organizacija, kao što smo već spomenuli, zavisna od uvećavanja potrošnje u skladu sa uvećavanjem proizvodnje podvrgnuta je stalnim promjenama uslijed promjena u kretanju potrošnje. Ovaj se proces očituje u periodičnim krizama, čija je posljedica smanjivanje proizvodnje i uklanjanje jednog dijela proizvodjača (radnika). Pošto ovaj uklonjeni dio proizvodjača nije u posjedu sredstva za proizvodnju, postaje predmet na tržištu rada i tako obara radu cijenu.

Na taj način proizvodjači (radnici) potpadaju pod potpunu zavisnost od vlasnika sredstava za proizvodnju (poslodavci), koji sada mogu da postavljaju uvjete rada. Uslijed toga poslodavci kontroliraju ne samo upotrebu sredstava za proizvodnju, nego imaju i isključivi nadzor podjele proizvoda, što rezultira u oduzimanju t. zv. viška vrijednosti i u zapostavljanju interesa radnika.[38])

15. Uslijed zavisnosti opisanog ekonomskog sistema (kapitalizam) od sve veće potrošnje dobara, potrebno je za njegovo održavanje neprekidno uvećavanje tržišta, što se očituje u identifikaciji interesa ove skupine sa interesima prije opisane skupine upravljača (ekonomski imperijalizam, ekonomska ekspanzija).

Tim putem se onda i interesi vlasnika sredstava za proizvodnju nameću ostalim skupinama zajednice u formi ideala i aspiracija čitave zajednice.

16. Na taj su način i organizacija zajednice i njeni proizvodi, a prema tome i njen razvitak u isključivom nadzoru dviju opisanih skupina.

Razumljivo je, da ovakva organizacija odnosa medju skupinama zajednice ne može ostati bez uticaja na skupine, koje su isključene iz sudjelovanja u organizaciji života zajednice. Tako je nedvojbeno utvrdjeno, da su razlike u prihodima od vrlo štetnih posljedica na fizičke i mentalne značajke zapostavljenih skupina.[39]) S druge strane nemogućnost u nadzoru političke vlasti dovodi do nejednakosti u pravima i ličnim slobodama. Ova ne-

36) Tawney, op. cit.
37) Tawney, op. cit.; — Haves, The history of modern nationalism, N. Y. 1930.
38) Tawney, op. cit.
39) Sorokin, op. cit. str. 548.

jednakost stvarno ostaje i onda, kada je ona formalno ukinuta i to kao posljedica ekonomske nejednakosti.[40])

I nejednakosti ekonomske prirode kao i nejednakosti političke prirode posljedak su nejednakosti oportuniteta, tako da je uspjeh pojedinaca iz podvlašćenih skupina znatno otežan ili onemogućen čak i u slučajevima prirodnih sposobnosti i obdarenosti.

Uslijed ovakovoga stanja, a na osnovu opisanih psihičkih procesa, u članovima se zajednice razvijaju uvjerenja o fatalnosti ili o nuždi ovakove organizacije i u neizbježnost nejednakosti (religija nejednakosti), što rezultira u priznavanju i odobravanju upotrebe sile sa strane upravljajuće skupine u cilju održavanja postojećega sistema političke i ekonomske organizacije.

Kao posljedica opisanoga razvitka ekonomske eksploatacije spomenuta se podvlašćenost ovih skupina održava usprkos njihovog relativno jačega žrtvovanja u odbrani interesa zajednice kao i uprkos njihovog jačeg učestvovanja u razvitku ekonomske organizacije zajednice, gdje učestvuju i kao proizvodjači i kao potrošači.

Konflikt.

17. Kao posljedica do sada opisanih procesa već na najranijim stepenima razvitka zajednice nailazimo na političke i ekonomske nejednakosti i prema tome na diferencijaciju skupina unutar zajednice (socijalna stratifikacija).[39])

U toku daljega razvitka zajednice množe se čimbenici, koji naoštravaju diferencijacije i povećavaju eksploataciju. Tako se uslijed opisanoga procesa u razvitku socijalizacije uvećavaju potrebe uprave (administracija), što iziskuje sve veće žrtve sa strane članova zajednice, koje upravljajuća skupina upotrebljava u skladu sa svojim shvaćanjima. Medjutim u toku opisanoga procesa socijalizacije pojedinac dolazi u sve veću zavisnost od zajednice, čime su podvlašćene skupine izvrgnute sve jačoj eksploataciji sa strane upravljajuće skupine (proces političke eksploatacije).

18. Već samo u početku opisali, kako se uslijed razvitka u procesu progresa kulturni standard života neprestano diže, a s tim u vezi se diže i skupoća života. Medjutim, pošto je uslijed rastućega takmičenja medju poduzećima potrebno stalno sniženje troškova proizvodnje, to se sniženje troškova vidi u prihodima radnika, koji na taj način ne mogu da povećavaju svoje prihode u skladu sa dizanjem kulturnoga standarda i povećavanjem skupoće života.

Dalja je posljedica opisanog ekonomskog sistema porast obujma poduzeća (koncentracija) i s tim povezano dalje zaoštravanje diferencijacija izmedju poslodavaca i radnika. Medjutim, čim se ovaj proces više razvija, tim su veće nejednakosti oportuniteta, t. j. tim su slabije mogućnosti prelaza iz položaja radnika u položaj poslodavaca na osnovu samih individualnih sposobnosti, jer se uslijed sve veće ograničenosti tržišta usporuje tempo u procesu ekonomskoga razvitka.

S druge strane ta tako razvijena poduzeća uslijed periodičkih zastoja u tempu razvitka (krize) afektiraju sve veći broj onih, koji od te organizacije zavise. Na taj način je sve veći broj onih, koji su neobezbijedjeni, u opreci sa sve manjim brojem onih, koji nadziru proizvodnju (koncentracija kapi-

40) Tawney, op. cit.

tala)[40]) i u prvom redu se sami koriste njenim posljecima (proces ekonomske eksploatacije).

19. Američki socijolozi proučavajući problem socijalnoga sukoba u vezi sa problemom socijalne udaljenosti, eksperimentalno su utvrdili, da se socijalna udaljenost zaoštruje čim se fizička udaljenost smanjuje.[41]) Medjutim kao posljedica industrijske revolucije, zatim uslijed množenja stanovništva i uslijed procesa urbanizacije i onda uslijed usavršavanja saobraćajnih sredstava, fizička se blizina neprestano smanjuje.

Pojava velike socijalne udaljenosti, a smanjene fizičke udaljenosti, naročito je značajna za gradove, koji na taj način postaju središta socijalnih i političkih pokreta i nemira,[42]) dok s druge strane seosko stanovništvo, i ako pokazuje s vremena na vrijeme znakoce nezadovoljstva, nije nikada razvilo to nezadovoljstvo u trajnu i uspješnu akciju baš uslijed pomanjkanja toga preduvjeta prostorne blizine.

Medjutim uslijed posljedica industrijske civilizacije seosko se stanovništvo sve više urbanizuje, tako da su mogućnosti sukoba sve veće i obuhvaćaju sve veći dio zajednice.

20. Kao što smo ranije opisali, čim se skupine diferenciraju, one se istovremeno i integriraju oko zasebnih interesa. Ali pošto skupine žive povezane zajedničkom organizacijom, kod diobe rezultata zajednice nastaje nejednakost uslijed zapostavljanja interesa izvjesnih skupina sa strane vladajućih skupina kao posljedica rastuće zavisnosti pojedinaca od zajednice, kao i uslijed opisanoga razvitka ekonomske orzganizacije, kontrast je u razlikama sve veći i pojedinci te razlike sve češće i sve jače osjećaju, što dovodi do izvjesnih neprijateljskih osjećanja podvlašćenih skupina prema povlašćenim skupinama. Ova se osjećanja zaoštravaju redovnom zloupotrebom povlašćenoga položaja (dvostruki moral).

Uslijed političke i ekonomske nejednakosti, koja je posljedak ovoga razvitka, radjaju se i osjećaji nesigurnosti i nepravde, što putem spomenutih čimbenika: sličnost, zajednički interesi i saosjećanje (simpatija) dovodi do stvaranja zasebne integracije podvlašćenih skupina u odnosu prema povlašćenim skupinama (dezintegracija zajednice).

Opisani proces dovodi do reakcija čitave skupine na akcije protiv pojedinih članova skupine (heroji) čime se stvara i zasebna svijest skupine kao i saznanje o potrebama skupine, a ne individualnih akcija u cilju poboljšanja postojećega položaja (uticaj čimbenika integracije skupine).

Rastući proces eksploatacije samo ubrzava opisani proces dezintegracije, što se očituje u pojavljivanju težnja za promjenama postojećih odnosa medju skupinama (revolucionarna raspoloženja).

21. J. Davis, koji je proučavao formiranje stotine i šezdeset i trojice istaknutih revolucionarnih vodja, utvrdio je, da su najvažniji uzročnici, odgovorni za formiranje njihove revolucionarne svijesti, uticaji učitelja i drugova, a zatim knjige i periodički časopisi.[43])

W. Allport, koji je eksperimentalno istraživao formiranje političkih mišljenja medju američkim studentima, utvrdio je, da su visina obrazovanja

41) Poole, op. cit. str. 367.; — Bogardus, Spatial nearness and social distance. S. S. R. XIII. 517.

42) Bouglé, Les idées egalitaires, str. 101.

43) Davis, A study of one handred and sixty three outstanding communist leaders, A. J. S. XXIV 42.

i pomanjkanju predubjedjenja u upravnom odnosu sa stvaranjem radikalnih raspoloženja, a u obratnom odnosu sa stvaranjem konzervativnih mišljenja.[44])

Iz toga slijedi, da razvitak progresa utiče na učvršćivanje svijesti skupina i na uvjerenje o mogućnosti izmjena postojećih odnosa skupina.

Ali sada, kada je već jednom upućena dezintegracija zajednice, a formirana integracija skupina i svijest o mogućnosti promjena, svako je eventualno poboljšanje položaja pritisnutih skupina vrlo relativno, jer je promatrano sa gledišta interesa skupina, a ne pojedinaca, tako da spomenuta poboljšavanja (sticanje izvjesnih političkih prava, povisivanje nadnica itd.) samo doprinose daljemu razvijanju svijesti, širenju skupine na dotada još nesvijesne elemente i učvršćivanju vjere u korisnost akcija skupina i mogućnost definitivnih promjena. Tim putem čak i fizička udaljenost postaje relativna, jer njene negativne osobine može da nadomjesti jačina svijesti.

Iz svega dakle, što je rečeno, slijedi, da razvitak progresa utiče na jačanje svijesti, a jačanje svijesti na zaoštravanje socijalne udaljenosti medju skupinama i prema tome na zaoštravanje sukoba. Time se ujedno pojačavaju spomenuta neprijateljska osjećanja prema vladajućim skupinama i jača se utisak o socijalnoj (političkoj i ekonomskoj) nejednakosti, nesigurnosti i nepravdi.

22. Iz dosadašnjih izlaganja i navedenih podataka znamo, da tradicije zajednice negativno utiču na razvitak svijesti skupina i da se opiru dezintegraciji zajednice. Kao posljedica toga radikalni su elementi slobodni od presija tradicionalnog poretka. Tradicije su naime najjači čimbenici i integracije. Sasvim je prirodno prema tome, da će skupine, u čijem je interesu održanje postojećega stanja, nastojati, da održe i ojačaju čimbenike integracije i time spriječe eventualnu dezintegraciju.

Medjutim uslijed opisanoga procesa u razvitku progresa, sudbina je gotovo svih tradicija, da slabe ili nestaju. Tako uslijed pojave socijalnoga mobiliteta slabi ili se potpuno gubi uticaj porodice. Uslijed opisanoga procesa urbanizacije nestaje uticaja socijalne blizine (susjedstvo), što negativno utiče na socijalni nadzor, a isto se tako uslijed širenja edukacije gubi uticaj religije, dok se kao posljedica opisanoga procesa dezintegracije smanjuje ili potpuno ukida uticaj tradicija zajednice (nacionalne tradicije).

Ali s druge strane, u slučaju, kada se izvjesne tradicije ne pojavljuju kao čimbenici integracije zajednice, nego naprotiv kao čimbenici diferencijacije skupine u zajednici, t. j. kada su izvjesne tradicije svojina samo pritisnutih skupina, tada će ih ove skupine uslijed opisanoga procesa diferencijacije i dezintegracije pojačati i upotrijebiti kao sredstvo integracije skupina u sukobu sa vladajućim skupinama (nacionalni separatizam).

23. Pošto su fiziološke i psihičke osobine pojedinih individua različite, to su pojedini članovi skupine relativno jače afektirani svješću i psihologijom skupine. Uslijed toga ovakvi pojednci relativno jače reagiraju na uzročnike u opisanom procesu sukoba (fanatizam), čime u izvjesnoj mjeri pretskazuju intimna ali još nedovoljno razvijena osjećanja skupine. Medjutim uslijed čimbenika integracije (simpatija) postupak spomenutih istaknutih pojedinaca izaziva slične akcije i sa strane ostalih članova sku-

[44]) Allport, The composition of political attitudes, J. A. S. XXXV. 220.

pine (imitacija).[45]) Tim putem pojedinci mogu da potpuno ovladaju skupinom i da ih ona slijedi u akcijama, koje su u interesu njezinom (vodstvo).

Ovako formirano vodstvo može da uvjeri članove skupine (sugestija) u mogućnost promjena, u definitivnu sretnu budućnost, ako te promjene nastanu (utopija) i da utiče na skupinu tako, da ga ona slijedi do izvjesne mjere čak i u akcijama, koje su prividno ili očito protivne interesima njezinim (adoracija vodstva).

Kao posljedica opisanoga procesa, akcija će se svakoga revolucionarnoga vodstva sastojati u:

a) jačanju svijesti o postojećim razlikama (diferencijacija i eksploatacija); b) stvaranju i jačanju čimbenika, koji utiču na razvitak svijesti skupina (dezintegracija); c) u primamljivom opisivanju poretka, koji će nastupiti poslije promjena (utopija).[46])

Ukratko na osnovu svih dosadašnjih izlaganja možemo ovako navesti uzroke u razvitku revolucionarnoga raspoloženja:

a) nezadovoljstvo sa postojećim stanjem; b) svijest o pravima skupina; c) slika o idealnom poretku budućnosti.[47])

24. Sorokin je ispitujući reakcije individua i skupina na uskraćivanje potreba utvrdio, da je reakcija na spomenuto uskraćivanje relativno tim jača, čim je uskraćivanje (inanition) veće i u stanju — već prema važnosti uskraćene potrebe — da zauzme čitavu aktivnost individua ili skupine.[48])

Razvitak procesa u sukobu medju skupinama zajednice, kao što smo već vidjeli, zasnovan je baš na uskraćivanju izvjesnih potreba podvlašćenih skupina u interesu gospodujućih skupina (eksploatacija). Vidjeli smo nadalje, da spomenuti proces izaziva sve jače reakcije sa strane pritisnutih skupina uslijed slabljenja integrativnih čimbenika, a pojačavanja čimbenika dezintegracije medju skupinama zajednice. Tim putem se zaoštruje sukob medju skupinama, što se očituje u nezadovoljstvu pritisnutih skupina i u težnjama za promjenom postojećega stanja. To nezadovoljstvo uslijed opisanoga procesa inanicije uskoro zauzme čitavu aktivnost skupine (socijalni nemir).

Sada vodstvo skupine, koja se nalazi u opisanom raspoloženju, može da putem opisanih dispozicija skupine prema vodstvu (simpatija, sugestija, imitacija), izazove organizovane akcije masa i da ih upravi u smjeru definitivnih promjena postojećega poretka (revolucija).

Reorganizacija.

25. Kao što smo već vidjeli, uticaj pojedinih skupina na čitavu zajednicu sprovadja se putem njihovog uticaja na sredstva za stvaranje i izražavanje javnog mišljenja.

U toku opisanoga procesa u razvitku sukoba medju skupinama, pritisnute skupine sve više mogu da utiču na spomenuta sredstva za stvaranje i izražavanje javnoga mišljenja (štampa, skupštine, agitacija itd.). Kao posljedica toga razvitka javno se mišljenje zajednice nalazi u stalnoj promjeni i to u pravcu interesa pritisnutih skupina.

Pošto se opisani proces razvija u prilog dezintegracije, upravljajuća

[45]) Mukerji, op. cit. str. 223.

[46]) Price, Conflict and communist policy with special reference to China A. J. S. XXV. 68.

[47]) Orgaz, Causes of social revolutions, S. S. R. XVI. III.

skupina uslijed opisane identifikacije vlastitih interesa sa interesima zajednice, često ograničuje ili potpuno uskraćuje upotrebu spomenutih sredstava (pritiskavanje javnoga mišljenja). Razumije se, da se time znatno usporuje opisani proces u razvitku sukoba, ali pošto taj proces ne zavisi samo od slobodne upotrebe spomenutih sredstava, niti je moguće spomenuta sredstva potpuno ukloniti, opisani se proces sukoba, kao i proces izmjena javnoga mišljenja, i ako usporen, ipak nastavlja.

26. Spomenuti se uticaj skupina na zajednicu očituje u formi običaja ili u formi pisanih pravila (pravne norme) i na tome se zasnivaju medjusobni odnosi skupina u zajednici (organizacija zajednice).

Vidjeli smo medjutim, da se javno mišljenje zajednice uslijed navedenih čimbenika nalazi u stalnoj izmjeni. Prema tome i njegove pojave (običaji i zakoni) moraju doživljavati neprekidne izmjene, čime se i sama organizacija zajednice neprekidno mijenja.

U ranijim smo izlaganjima naveli, da se čimbenici, koji utiču na razvitak odnosa medju skupinama uslijed razvitka progresa neprestano množe. Kao posljedica toga, usporedo sa razvitkom progresa, i promjene su u sistemu društvene organizacije sve brže.

Spomenuti je tempo promjena medjutim često brži, nego što su promjene onih njegovih pojava, koje iziskuju konkretnu formu zato, što su za tu formu redovno potrebni izvjesni tehnički preduvjeti (donašanje i ukidanje zakona), a s druge strane vladajuće skupine otežavaju promjene, koje nisu u skladu sa interesima tih skupina i to na osnovu identifikacije tih interesa sa interesima zajednice.

Tim putem dolazi do neslaganja izmedju pisanih zakona i javnoga mišljenja, što nužno mora dovesti ili do novog tumačenja pravnih pravila u skladu sa izmjenama javnoga mišljenja i nastalih novih potreba ili mora dovesti do donašanja novih zakona, kojima će se ukidati ili preinačiti predjašnji.[49])

I uistinu vidimo, u skladu sa izloženim shvaćanjem, da tumačenje pravnih pravila u svima zajednicama doživljuje neprekidne izmjene sa strane njihovih tumačitelja, a s druge strane se sve više množe slučajevi nemogućnosti primjene zakona zato, što nisu u skladu sa općim shvaćanjem.[50])

Ranija sporost izmjena u društvenoj organizaciji uzrokovala je vjerovatno ranije formirana shvaćanja o nepromjenjivosti čovjekove prirode i o postojanju idealnog tipa čovjeka, koji je skupa sa svojim apstraktnim sposobnostima i potrebama bio objekt pravne nauke.[51])

Danas su medjutim promjene u shvaćanjima, koje nastaju već u toku jedne generacije, tako očite, da obratno od ranijih shvaćanja, dolaze do izražaja u pravnoj nauci ideje o konkretnom čovjeku i njegovim konkretnim potrebama.[52])

Sasvim je razumljivo dakle, da se, u skladu sa spomenutom pojavom potrebe sve bržih izmjena, mora i pravni sistem reorganizirati u pravcu olakšavanja, a ne oteščavanja formalnih izmjena.

27. Iz dosadašnjih naših izlaganja slijedi, da se kao posljedica sukoba medju skupinama zajednice bilo putem revolucionarnih promjena, bilo pu-

[49]) Pound, Criminal justice in America, N. Y. 1930, str. 8.
[50]) Cardozo, The paradoxes of legal science, N. Y. 1928, str. II.
[51]) Pound, op. cit.
[52]) Cardozo, op. cit.

ten postepenoga mijenjanja javnoga mišljenja odnosi skupina u zajednici stalno mijenjaju u smjeru emancipacije pritisnutih skupina od eksploatacije sa strane gospodujućih skupina, što dovodi do izvjesnog ujednačavanja medju skupinama zajednice (demokracije) ili do odjeljivanja izvjesnih skupina iz zajednice (devolucija).

Spomenuto se ujednačavanje očituje u postepenom ili definitivnom eliminiranju svih političkih i ekonomskih ograničenja u medjusobnim odnosima medju skupinama i članovima zajednice (politička i socijalna demokracija) čime se uspostavlja ne samo formalna nego i faktična jednakost medju skupinama i članovima zajednice (jednakost oportuniteta).[53])

Tim putem se isključuju svi socijalni čimbenici diferencijacija (političke i ekonomske prednosti), a ostaju jedino prirodni čimbenici diferencijacija (prirodne sposobnosti i značajka skupina odnosno nacionalna značajka) kao osnova za novu formu socijalne organizacije.

Pravosudje

a) Gradjansko

Uložna knjižica je samo potvrda o uloženom novcu; ona je po svojoj naravi nepotpuni papir na donosnika, pa se ne može smatrati novcem, te ju vjerovnik nije dužan primiti pod platež svoje tražbine.

Rješidba stola sedmorice od 9. srpnja 1932. br. 4491.

(Odluka sudbenoga stola u O. od 14. svibnja 1932. br. 2129 gr., rješenje banskoga stola od 1. lipnja 1932. br. 18868—1932. II. 4929—1932.)

Sudbeni stol u O. u parničnom predmetu tužitelja R. Z. P. iz B. protiv tuženog Ž. ml. B. iz O. radi D. 52.190 spp. uslijed molbe tuženog i nakon saslušanja stranaka po § 394. grpp. dignuo je temeljem nepravomoćnoga platežnoga naloga od 26. ožujka 1932. br. 1332/gr. odlukom od 7. travnja 1932. br. 1498/gr. dozvoljenu i provedenu ovrhu do siguranja na zapljenjene zalihe vina i ruma (rakije) i molitelju dozvolio slobodnu raspoložbu sa pokretninama pod ovrhu do osiguranja uzetim i zapečaćenim, budući da je tuženi položio uložnu knjižicu podružnice I. H. Š. u O. br. 1937 vrhu R. 90.464.96 za sigurnost tužiteljeve tražbine spp., koja uložnica da se usprkos notornim zastojima u plaćanju ima smatrati gotovim novcem, a sam taj novčani zavod potpuno sigurnim, aktivnim i solventnim, što da proizlazi iz § 5. uredbe od 21. travnja 1932. br. II. 11917, prema kojemu propisu može se odnosna blagodat podijeliti samo onim novčanim zavodima, čija su aktiva veća od passiva, dok se na tužiteljev prigovor, da se uložnica ne može realizirati za tri dana u slučaju pravomoćnoga udovoljenja njegovoga tužbenog zahtjeva, ne može uzeti u obzir, jer se u nazočnom predmetu radi samo i isključivo o tome, da se tužiteljevo potraživanje osigura, a realiziranje njegovog prava može se svojevremeno zatražiti i ovršnom prodajom same uložnice, u koliko bi pak ovo moliteljevo osiguranje bilo dvojbeno, to bi se moglo tvrditi i za samo pod ovrhu uzeto piće, koje je pokvarivo, te povrh toga glasi uložnica na daleko veći iznos, nego li je tužiteljevo potraživanje.

Banski stol povodom utoka tužitelja je preinačio napadnutu prvosudnu odluku i molitelja (tuženog) Ž. ml. B. za dignuće ovrhe do osiguranja na zalihe zapljenjenoga vina i ruma odbio iz razloga, jer je štedionička uložnica samo potvrda imaoca za uloženi novac, te je po svojoj naravi nepotpuni papir na donosnika pa se ne može smatrati, kako to napadana odluka nepravilno navodi, novcem, pa ju vje-

[53]) Tawney, op. cit.

rovnik nije dužan primiti pod plateż svoje tražbine i stoga štedionička uložnica ne može pružati dovoljnu sigurnost za tužiteljevu tražbinu tim više, jer se isti protivi primitku iste za sigurnost svoje tražbine osporavajući vlasnost uložnice sopstveniku, pa tako tuženi (molilac dignuća ovrhe do osiguranja) nije pružio dovoljno osiguranje za tužiteljevu tražbinu.

Trošak tužiteljevog utoka obredjuje se sa D. 225.

Stol sedmorice je previdni utok tuženoga Ž. ml. B. otputio i pobijano rješenje banskoga stola potvrdio srazloga, jer je ovo u stvari opravdano razlozima, koji su u skladu sa sadržajem spisa i sa zakonom, a napose jer je kraj notornih sadanjih poteškoća realizovanje uložnih knjižica pojedinih novčanih zavoda ako i ne onemogućeno, a to znatno oteščano, pa stoga, budući da u konkretnom slučaju nije postignut sporazum glede načina i kolikoće osigurnine, ne može predmetna uložna knjižica podružnice I. H. Š. u O. već obzirom na uredbu od 21. travnja 1932. II. br. 11917 K. o rokovima isplate uloga i drugih dugovanja toga novčanog zavoda pružiti dovoljnu sigurnost u smislu § 8. naredbe ministarstva pravde od 21. siječnja 1850.

Priopćio Gostl Hinko, sudac sudb. stola u Ogulinu.

Pitanje o roditeljskoj dužnosti uzdržavanja djece.

Rješidba stola sedmorice od 7. studenoga 1931. br. 4.936.)

(Osuda kotar. suda u D. M. od 29. siječnja 1931. br. 645/gr., osuda banskoga stola od 22. travnja 1931. br. 12.253.)

U parnici radi priznanja prava vlasništva nekretnina i ustup u posjed tražio je tužitelj, da tuženi — njegov sin i kćerka — imaju napustiti njegovu kuću i nekretnine, temeljeći taj svoj zahtjev na zemljo-knjižnom vlasništvu tih nekretnina te na okolnosti, da su obadvoje sposobni za samostalnu privredu (sinu da je 29 godina, a kćerka je samostalna krojačica), te da ga obadvoje vrijedjaju, zlostavljaju i skučuju u upravi tih nekretnina.

Kostarski sud u D. M. je odbio tužitelja sa tužbom u cijelosti, jer da nije dokazao zlostavu, vrijedjanje ni povredu prava uprave, pa da i pri neprijepornom zemljo-knjižnom vlasništvu roditeljska obveza po § 139. i 141. o. g. z. prestaje samo polučenjem sposobnosti za uzdržavanje, a tuženi da su odgojeni tako da zajedno s tužiteljem obradjuju nekretnine i kruh zaslužuju, te da im tužitelj nije dao mogućnosti druge zarade prema njihovomu odgoju.

Banski stol je potvrdio povodom pravnoga lijeka tužiteljeva pobijanu osudu prvoga suda iz istih razloga.

Stol sedmorice je preinačio obje nižestepene osude, udovoljujući tužbi u pogledu priznanja prava vlasništva, nu odbijajući je glede zahtjeva na ustup u posjed i prebijajući (ranije tuženicima dosudjeni) parbeni trošak iz razloga jer: »priznanje vlasništva je neprijeporno, a ostlai dio nije utemeljen ni na tumačenju ni na primjeni zakona očevidno pogrješnoj ni na pretpostavci takovoj, koja bi bila u protuslovlju sa jasnim sadržajem spisa i t. d.

Priopćio dr. R.

b) Kazneno

Kasacioni sud kao revizioni sud ne može po § 2. k. z. primijeniti na djelo optuženika zakona, koji nije bio na snazi u doba izricanja prvostepene presude. — On bi to mogao učiniti dakle samo izričući presudu po § 354. k. p.

Odluka stola sedmorice od 8. travnja 1932. br. 54/I Kre-1932.

Stol sedmorice kao sud kasacioni povodom revizije optuženog S. B. protiv presude sudbenoga stola u Srem. Mitrovici od 28. listopada 1931. br. Kzp. 948/31. kojom je medju ostalim presudjeno:

S. B. kriv je: što je u noći od 29. na 30. ožujka 1931. iz zaključane mljekarnice u Ugrinovcima u namjeri, da prisvajanjem tudje pokretne stvari sebi pribavi protivupravnu imovinsku korist, oduzeo G. S. 20½ klg. maslaca vr. 950 D., pa je time učinio zločin protiv imovine kradjom iz §-a 314. i 316. t. 1. i 3. kz., pak se toga

radi osudjuje po §-u 316. k. z. uporabom §-a 70. k. z. na kaznu robije u trajanju od jedne (1) godine, a u koju kaznu mu se po §-u 77. k. z. uračunava izdržani pritvor i istražni zatvor od 1. do 11. travnja 1931. — dakle ukupno 11 dana; po §-u 46. k. z. osudjuje se na gubitak časnih prava kroz vrijeme od dvije godine; po § 297. k. p. ima da plati oštećenomu G. S. u ime odštete 950 D., po § 309. i 310. k. p. da snosi trošak krivičnoga postupka i onaj oko izvršenja kazni, izuzevši onaj oko izvršenja kazni lišenja slobode, koji se po §-u 313. k. p. proglašuje nenaplativ;

nakon saslušanja starješine državnoga nadodvjetništva izrekao je ovu presudu:

Revizija optuženoga S. B. odbacuje se, no priziv njegov zbog odluke o kazni uvažuje se iz razloga:

Optuženik upućuje i na povredu iz br. 2. § 337. k. p., kad traži eliminaciju kvalifikacije po br. 3. § 316. k. z. s obzirom na novelu kriv. zakonika od 9. listopada 1931. No ta povreda ne postoji, jer spomenuta novela u doba izricanja prvostepene presude još nije bila na snazi, pa je prvostepeni sud ni nije mogao uvažiti. A ovaj je stol sedmorice kao revizijski sud takodjer ne može uvažiti, premda je medjutim stupila na snagu, jer je on kao revizijski sud vezan na pravno stanje, kako je bilo u doba, kada je stvar presudjena po presudnom sudu, budući on ima samo da ispita, da li je taj sud svojom presudom povrijedio zakon.

Valjalo je stoga reviziju optuženika po § 345. I. br. 2. k. p. kao očigledno neosnovanu odbaciti.

Priopćio dr. Uragović Aleksa, Zagreb.

c) Upravno

O pravnoj naravi gradskoga statuta obzirom na osobu pojedinca.

Rješenje državnoga savjeta od 18. ožujka 1932. br. 8403/932.

Početkom lanjske godine je Nova Gradiška zakonom proglašena gradom.

Zastupstvo toga novoga grada je donijelo na svojoj sjednici od 22. travnja 1931. statut o gradskim činovnicima, koji je na temelju t. 1. §-a 76. zakona od 21. lipnja 1895. ureda radi podnešen banskoj upravi u Zagrebu na odobrenje, koja ga je i odobrila.

Pošto se u navedenom statutu navadja, da se svi dotadanji činovnici upravne općine Nova Gradiška stavljaju na raspoloženje, to je dr. B. kao stalno namješteni činovnik upravne općine Nova Gradiška uložio protiv odobrenja statuta žalbu na ministarstvo unutrašnjih poslova, a bio je i protiv samog odnosnoga zaključka gradskoga zastupstva uložio žalbu na bansku upravu. Ministarstvo je žalbu protiv navedenoga odobrenja odbacilo kao nedopustivu.

Nakon toga se je dr. B. poslužio opreza radi tužbom na državni savjet, koji je dne 18. III. t. g. pod br. 8403. donio na nju slijedeće rješenje:

Dr. B. M. l. iz Nove Gradiške, podnio je tužbu državnomu savjetu protiv rješenja ministra unutrašnjih poslova od 29. rujna 1931. III. Br. 54240/931. u stvari odobrenja gradskog oragnizacionoga statuta gradskoga načelstva Nove Gradiške. Državni savjet u svom I. odjelenju je uzeo u razmatranje ovu tužbu, pa je našao:

U ovom sporu gradsko vijeće u Novoj Gradiški je na svojoj sjednici od 22. svibnja 1931. donijelo statut o činovnicima grada Nove Gradiške i isti na osnovu t. 1. § 76. zakona o ustrojstvu gradskih općina u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od 21. lipnja 1895, ureda radi podnijelo višoj upravnoj vlasti na odobrenje.

Kako statut, kao uredba, ima opći značaj, te se, prema tome, sve dok ne dodje do njegove primjene, pojedincu još ne vrijedja kakovo pravo ili neposredni lični interes zasnovan na zakonu, to protivu takove odluke ne postoji mogućnost zasnivanja administrativnoga spora, a ovo po propisima čl. 15. i 18. zakona o državnom savjetu i upravnim sudovima, već samo mogućnost, da se nadzornoj vlasti putem pretstavke i t. d. skrene pažnja na nezakonitost i neshodnost takove odluke općinske vlasti, kako se tužiočeva žalba banskoj upravi odnosno ministarstvu unutrašnjih poslova ima i posmatrati.

A kada nadzorna vlast odbaci takov prigovor pojedinca, ona mu time ne vrijedja nikakvo pravo ili neposredni lični interes zasnovan na zakonu. Prema ovomu se gornja tužba ima odbaciti kao nedopuštena.

Sa izloženoga, a na osnovu čl. 17., 20. i toč. 4. čl. 24. zakona o državnom savjetu i upravnim sudovima i T. br. 52. zakona o taksama državni savjet rješava: da se tužba dr. B. M. l. iz Nove Gradiške odbaci kao nedopuštena.

Iz navedene rješidbe proizlazi dakle, da samim statutom nije dr. B. stavljen na raspoloženje. No kako je on uistinu stavljen na raspoloženje posebnom odlukom gradskoga načelstva od 26. kolovoza 1931. br. 229/Prs., to se je naravno poslužio i protiv potonje odluke ovim zakonom dopuštenim pravnim sredstvima, t. j. napao je i primjenu statuta, kojom je u smislu gornje rješidbe nastao administrativni spor. Konačno rješenje u tom zanimivom administrativnom sporu priopćit ću kada isto uslijedi.

Priopćio dr. Mihovil U r o i ć, odvjetnik u Novoj Gradiški.

d) Staleško

Vršenja odvjetništva po javnim bilježnicima.

Odluka stola sedmorice od 21. travnja 1932. br. 367.

U predmetu odvjetništva odvjetnika i javnog bilježnika u B. dra. N. A., u kojem je odbor odvjetničke komore u Zagrebu odlukom od 11. prosinca 1931. br. 2547. odlučio, da odvjetnika dra. N. A. briše iz imenika odvjetnika;

stol sedmorice je odlučio: Povodom žalbe dra. N. A., odvjetnika i javnoga bilježnika u B., poništava se pobijana odluka odbora odvjetničke komore u Zagrebu.

Razlozi: Po § 9. zak. o javnim bilježnicima je doduše nespojivo znanje javnoga bilježnika sa odvjetništvom, ali je primjena propisa § 252. citir. zakona, po kojem javni bilježnici, koji pored javnoga bilježništva vrše i odvjetništvo, imaju u roku od 30 dana prijaviti apelacionomu sudu, koje od tih zvanja žele zadržati, — članom 1. od. 4. zakona o izmjeni i dopuni zakona o javnim bilježnicima od 30. svibnja 1931. br. 64506. odgodjeno sve dotle, dok pravo na vršenje obih zvanja ministar pravde uredbom ne ukine.

Potonji zakonski propis ne odnosi se samo na one javne bilježnike i odvjetnike, koji su ta oba zvanja vršili prije stupanja na snagu zakona o javnim bilježnicima, već i na odvjetnike, koji su imenovani javnim bilježnicima nakon 26. studenoga 1930., što se razabira iz teksta citirane novele »u o n i m p r a v n i m p o d r u č j i m a, u k o j i m a j a v n i b i l j e ž n i c i p o d o s a d a š n j i m p r o p i s i m a m o g u p o r e d j a v n o g a b i l j e ž n i š t v a v r š i t i i o d v j e t n i š t v o, o v o p r a v o o s t a j e, d o k g a m i n i s t a r p r a v d e u r e d b o m n e u k i n e«. P o d d o s a d a š n j i m p r o p i s i m a razumijevaju se propisi prije novoga zakona o javnim bilježnicima, a kako je u području odvjetničke komore u Zagrebu vršenje obih zvanja bilo dozvoljeno, to ih mogu vršiti i odvjetnici, koji su ili budu postavljeni javnim bilježnicima nakon 26. studenoga 1930., sve dok to pravo uredbom ministra pravde ne bude ukinuto.

Prema navedenomu pobijana odluka nema oslona u zakonu, stoga ju je povodom žalbe dra. N. A. valjalo poništiti.

Priopćio dr. Uragović Aleksa, Zagreb.

Društvene vijesti

KONGRES PRAVNIKA. — Za ovaj kongres, koji će se održati ili izmedju 7.—9. X. ili 14.—16. X. u Dubrovniku, vlada živ interes. Na željeznicama plaćat će se kao i lani ¼ cijene, a J a d r a n s k a p l o v i d b a odobrila je na svojim parobrodima povlasticu od 50% popusta od prevozne cijene, koju uživaju aktivni drž. službenici, t. j. 75% popusta od redovite tarife, a za sve ostale članove (nečinovnike) 50% popusta od redovite tarife, i to za jednokratno putovanje do Dubrovnika kao i za povratak te do Kotora i natrag. Potonja povlastica vrijedi za nekoliko dana prije i poslije kongresa. Vode se i pregovori s a u t o b u s n i m poduzećima za vožnju preko Kosovske Mitrovice, Peći, Dečana, Andrijevci, Podgorice, Cetinje na Kotor ili Bar i Ulčinj. Mnogi članovi iz Srbije i Vojvodine išli bi na kongres do Kosovske Mitrovice željeznicom, a odanle autobusima preko spomenutih mjesta do Kotora ili Bara ili Ulčinja a odanle opet parobrodom na Dubrovnik. Ti članovi vraćali bi se vjerojatno morem i onda od Splita ili Metkovića ili Sušaka dalje željeznicom. Naprotiv članovi iz zapadnih krajeva, koji bi na Kongres u Dubrovnik putovali željeznicom ili morem, mogli bi se istim autobusima vraćati spomenutim kopnenim putem. Cijena za vožnju autobusom bila bi otprilike Din 300 po osobi. Tako bi mogli oni, koji bi htjeli kružnim putem putovati na Kongres i sa Kongresa, obići gotovo čitavu državu. Dodje li do sporazuma s autobusnim poduzećem, bit će to pravovremeno javljeno.

Upozorujemo, da je u zadnjemu broju »Mjesečnika« pogrješno javljeno, da činovnici plaćaju članarinu od D 80. Oni plaćaju samo D 60 kao i na dosadanjim kongresima. Prema tome pripadnici slobodnih profesija (uključivši i privatne činovnike) plaćaju po D 100, a po članu porodice D 80 dok drž. i javni činovnici D 60, a po članu porodice D 50.

Prijave će se primati do 10. rujna. Učesnik kongresa mora da je osim članarine za kongres namirio i članarinu za Pravničko društvo. Tko želi, da mu se priskrbi soba i gdje (privatno ili u hotelu), neka to takodjer javi. Iskaznice kao i spomenica (cijena za ovu uključena je u članarini) raspačat će se tijekom rujna.

Redovita tarifa na parobrodima Jadranske plovidbe od Sušaka do Dubrovnika iznosi za I. razred D 480, za II. razred D 320; od Splita do Dubrovnika za I. razred Din 273, za II. razred D 182. Od tih cijena plaćaju učesnici kongresa 50%, a drž. činovnici čak samo 25%. (Postelja u kabini, plaća se, dakako, posebno).

Literatura

ZBIRKA UGOVORA I KONVENCIJA O PRAVNOJ POMOĆI u gradjanskim i krivičnim stvarima sa komentarom Nikolaja M. P a h o r u k o v a, inspektora ministarstva pravde, izašla je nakladom knjižarnice Gece Kona u Beogradu. Knjiga opsiže 518 stranica velike 8°. U ovu su zbirku ušli ugovori i konvencije, koje je naša država zaključila poslije rata kao i oni, koje je kraljevina Srbija zaključila prije rata, a koji po sili člana 12/IV. privremenoga zakona ugovora o miru izmedju glavnih sila savezničkih i udruženih i države SHS, potpisanoga u Saint-Germainu 10. rujna 1919., do zaključenja novih ugovora i konvencija obvezuju punopravno našu državu. Samoj toj zbirci prethodi opširan tumač, u kojem su ugovori i konvencije obradjeni po pojedinim pitanjima ukazivanja pravne pomoći, čime su oni povezani u jedan sistem. Praktičnoj potrebi, kojoj je uglavnome knjiga i namijenjena, služi i to, da su sva pitanja obradjena u kratkim potezima i svuda su navedene odredbe pozitivnih bilo već unificiranih bilo još partikularnih naših zakona.

ARHIV ZA PRAVNE I DRUŠTVENE NAUKE, Beograd, donosi u broju od lipnja t. g.: Slobodan J o v a n o v i ć: Iz njemačkog činovničkog i izbornog prava, dr Aleksandar B i l i n o v i ć: Veza izmedju žetvenog prinosa i izvoza pšenice i kukuruza, dr. Daniel J. D a n i ć: O pojmu sudske vlasti, dr. Milovan M i l o v a n o v i ć: Istovremena ubistva i samoubistva, dr. Božo Ankić: Tužba kao privremena procesna radnja po jug. gradj. parn. post.; zatim obilnu medjunarodno-pravnu, ekonomsko-financijsku i sudsku hroniku, te napokon ocjene i prikaze.

PRAVOSUDJE, Beograd, broj za lipanj t. g. ima vrlo obilan sadržaj, pretežno praktične naravi, iz kojega ističemo: Dokaz uvidajem (dr. Drag. Aranđelović). Nadležnost za otvaranje stečaja (prof. L. Tauber), gdje se uspješno pobija jedno rješenje kasacionoga suda, Automobilsko zakonodavstvo i obavezno osiguranje (dr. V. O. Blagojević), Pretvaranje pribilježke u hipoteku (dr. F. Čulinović), Može li privatni učesnik kao oštećeni govoriti o krivici na glavnom pretresu? (St. Jovanović). Vrlo obilna je rubrika sudskih odluka i prilog sa raspisima i rješenjima ministarstva pravde.

POLICIJA, časopis za upravno i policijsku i sudsku praksu, broj od lipnja t. g. posvećen je jugoslavenskoj žandarmeriji.

PRAVNIČKI VJESNIK, Zagreb, broj od lipnja t. g. donosi prikaz najnovijih zakona, uredaba, raspisa itd. te pregled domaće i strane pravne literature.

Dr. ŽILIĆ FRANJO i Dr. ŠANTEK MIROVSLAV: Zakon o zaštiti zemljoradnika itd. uz tumač popraćen rješidbama viših sudova. Tisak i naklada knjižare

Stj. Kugli, Zagreb. Naša stara i poznata knjižara Stj. Kugli u Zagrebu povjerila je sucu banskoga stola dru Žiliću Franji i tajniku banskoga stola dru. Šanteku Miroslavu, da prirede izdanje zakona o zaštiti zemljoradnika i drugih propisa, koji su sa tim zakonom u vezi. — Prema tomu sadržaje ovo izdanje: 1) zakon od 19. travnja 1932. o zaštiti zemljoradnika i o stavljanju pojedinih propisa zakona o izvršenju i obezbjedjenju na snagu (str. 13.—34.); 2) pojedine propise zakona o izvršenju i obezbjedjenju (izvršni postupnik) od 9. srpnja 1930., koji prema zakonu o zaštiti zemljoradnika od 19. travnja 1932. dobivaju obaveznu snagu 5. svibnja t. g. (str. 35.—75.); 3) pregled postupka kod dražbe nekretnina radi namirenja novčane tražbine (str. 76.—111.); 4. uredbu od 6. lipnja 1932. br. 59.320 za izvršenje zakona o zaštiti zemljoradnika (str. 112.—126.); 5) uredbu od 21. travnja 1932. br. 11917/k o rokovima isplate uloga i drugih dugovanja Prve hrvatske štedionice u Zagrebu (str. 127.—131.); 6) uredbu od lipnja 1932. II. br. 17400/K u istom obziru za banku Gorskoga kotara u Ravnoj Gori, bokošku u Kotoru i muslimansku kreditnu banku u Foči (str. 132.—137.), te 7) za kreditnu banku u Ljubljani (str. 138.—144.); napokon 8) uredbu od 24. lipnja 1932. br. 65.880 o postavljanju i izboru vještaka za procjenjivanje zemljišta o njihovu nagradjivanju i o postupku pri procjenjivanju (str. 145. do 186.). Priredjivači ovoga izdanja su popratili pojedine odredbe nužnim tumačenjem a tako i rješidbama stola sedmorice i vrhovnoga beč. sudišta. Pod gore navedenom točkom 3. prikazan je pregledno na osnovu postojećih propisa tečaj postupka kod ovršne dražbe nekretnina radi namirenja novčane tražbine. Čitava knjiga a naročito netom navedeni njezin dio će vrlo dobro poslužiti praksi, kojoj je u prvom redu i namijenjena, a stvarno kazalo (str. 187.—189.) će olakšati upotrebu knjige. Poznavajući savjesnost pisaca, možemo sa sigurnošću ustvrditi, da će ovaj njihov rad lahko podnijeti kritiku. — Knjizi je cijena: vezanoj u platno D 35, sa kartoniranim uvezom D 30, broširanoj D 25. *Dr. L. E.*

PERIĆ Ž.: Compétence universelle. — Jury ou Echevinage. — Communications au III-e Congrès internacional de droit pénal (1933). — Extrait de la Revue internaäianale de droit pénal, Paris 1932.

SCHACHER GERHARD dr.: Der Balkan und seine wirtschaftlichen Kräfte, 1930. — U ovoj se knjizi prikazuju najvažniji politički, gospodarski i kulturni problemi balkanskih zemalja. Velikto znamenovanje Balkana za europejsko gospodarstvo razlaše se na osnovu iscrpljivoga i pomljivo ispitanoga gradiva. Knjiga pruža čitaocu sliku o životu naroda u ovom, još uvijek dosta nepoznatom kutu Europe, te je vrlo dobro pomoćno sredstvo za svakoga, koji se hoće da bavi balkanskim pitanjima.

SCHACHER GERHARD Dr.: Handubch der Weltbörsen. Organisation und Usancen der grossen Effektenmärkte des Auslandes. 1931. — Ovaj priručnik sadržaje pregled uredjenja, zakona i uzanca velikih medjunarodnih internacijonalnih stranih burza.

Dr. MARKOVIĆ ŽIVAN: Sreske bolnice. — 1932. Tisak jugoslavenske štampe d. d. u Zagrebu. — U knjižici od 55 stranica male 8⁰ razlaže pisac, kako je prijeka potreba, da se u našoj državi podignu sreske bolnice u svim mjestima, koja ih sada nemaju.

DECHANT HANS Dr.: Der Berufsverein als Staatsorgan. Ein Beitrag zur Lehre vom fascistischen Staatssystem (Erweiterter Sonderabdruck aus »Zeitschrift für öffentliches Recht« 1930, Bd. X., Heft 3).

MOLL BRUNO Dr.: Die modernen Geldtheorien und Währungssysteme, 2. vermehrte Auflage. 1926.

GEIGER THEODOR Dr.: Die Masse und ihre Aktion. Ein Beitrag zur Soziologie der Revolution. 1926.

KLINGHOFFER HANS Dr.: Das parlamentarische Regierungssystem in den europäischen Nachkriegsverfassungen. 1928.

SCHMIDT RUDOLF Dr.: Bürgerliches Recht. Ein kurzgefasstes Lehrbuch. 1927.

VIERKANDT ALFRED Dr.: Gesellschaftslehre. Harptprobleme der philosophischen Soziologie. 2. Auflage. 1928.

SAUER WILHELM: Grundlagen des Procesrechts. 2. Auflage. Mit einen Nachtrag über: »Die neuere Entwicklung der allgemeinen Prozessrechtslehre«. 1929.

BRAUER TH. DR.: Sozialpolitik und Sozialreform, Jena 1931.

— Die Zivilgesetze der Gegenwart, Meinheim-Berlin-Leipzig.

FILIPPO MANCI: Reati Sessuali; Torino 1927.

E. LEONE: Teoria della politica, 2 sveska; Torino 1931.

EUGENIO FLORIAN: La teoria psicologica della diffamazione. Torino 1927.

LUIGI JIMENEZ: La pericolosità. Torino 1923.

SCIPIO SIGHELE: I delitti della folla, Torino 1923.
La coppia criminale; Torino 1927.
L'intelligenza della folla; Torino 1931.

Svaštice

BALKANSKI PRAVNI TJEDAN U BEOGRADU. — Balkanska konferencija je neoficijelno udruženje pacifista, javnih radnika političara balkanskih zemalja. Svrha ove konferencije je zbliženje balkanskih naroda i propaganda balkanske solidarnosti. Balkanska konferencija sastaje se u načelu svake godine u mjesecu listopadu izmjenično u glavnim gradovima balkanskih država.

U svakoj balkanskoj državi osnovana je »Nacionalna skupina za balkansku konferenciju«. To su odbori, koji propagiraju zamisao balkanskoga sporazuma i pripremaju gradivo za balkanske konferencije.

Da se u javnosti popularizira ova ideja balkanske saradnje odlučile su nacionalne skupine, da svake godine priredjuju balkanske tjedne. Ovi tjedni održavaju se u glavnim gradovima balkanskih država. Nastoji se, da u svakoj državi bude tjedan posvećen drugoj svrsi, tako n. pr. nedavno je priredjen u Ateni balkanski higijenski tjedan, u Turskoj balkanski privredni tjedan.

Ovih dana održan je u Beogradu balkanski pravni tjedan. U okviru toga tjedna zasjedala je u Beogradu od 11. do 13. lipnja medjubalkanska pravnička komisija. Ova se komisija sastala na osnovu rezolucije druge balkanske konferencije, održane u Carigradu u listopadu prošle godine. »Mjesečnik« donio je u svoje vrijeme tekst ove rezolucije.

Medjubalkanska pravnička komisija je nezavisna ustanova, a svrha joj je, da izvrši predradnje za saziv jedne konferencije pravnika sa ciljem, da pripreme rad na zbliženju balkanskih zakonodavstava i progresivne unifikacije prava balkanskih država.

U medjubalkanskoj pravničkoj komisiji bile su zastupane sve balkanske države, osim Bugarske, čiji su se delegati ispričali. U ime Albanije prisustvovao je radu komisije generalni konzul Albanije u Skoplju gosp. Džavid Leskoviku. Grčki delegati su bili gg. sveučilišni profesori Castorkis i Cassimatis iz Soluna. Turski delegati bili su gosp. Mehmet Nazim bej, narodni poslanik i odvjetnik, i gosp. Ahmed Samim bej, sveučilišni profesor iz Carigrada. Rumunjska delegacija bila je u zadnji čas zapriječena uslijed pretstojećih izbora, da dodje u Beograd, stoga je Rumunjsku delegaciju zastupao i prisustvovao radu komisije u svojstvu posmatrača savjetnik rumunjskog poslanstva u Beogradu gosp. Eugen Papiniu. Jugoslavensku delegaciju sačinjavali su gg. prof. dr. Dragoljub Arandjelović iz Beograda, Dušan Subotić, pretsjednik kasacionog suda u Beogradu, prof. dr. Toma Živanović iz Beograda, dr. Bertold Eisner, pretsjednik senata vrhovnog suda u Sarajevu, prof. dr. Rastovčan iz Zagreba, dr. Štefan Sagadin, državni savjetnik iz Beograda, dr. M. Dolenc, profesor iz Ljubljane, dr. Hugo Werk, odvjetnik iz Zagreba, prof. Mih. Konstantinović iz Subotice, dr. Julije Mogan, priv. docent iz Zagreba.

Eksperti jugoslavenske delegacije bili su: gg. Mihajlo Zlatanović, starješina okružnoga suda u Beogradu, dr. Milan Bartoš, docent iz Beograda, Stojan Jovanović, sudac iz Beograda, Vidan Blagojević, odvjetnik iz Beograda, Aleksandar Jovanović, docent iz Beograda, Danilo Danić, savjetnik apelacionog suda iz Beograda, dr. Ferdo Čulinović, starješina suda u Požarevcu, dr. Boris Furlan, docent iz Ljubljane, dr. Rudolf Sajovic, savjetnik apelacionog suda u Ljubljani, Adam Lazarević, sudac iz Beogradu, dr. Juraj Andrassy, profesor iz Zagreba, dr. Zdravko Vigele, odvjetnik

iz Beograda. — Za generalnoga tajnika medjubalkanske pravničke komisije izabran je gosp. dr. Gjura Popović iz Beograda.

Medjubalkanska pravnička komisija radila je u dva odbora, jedan za privatno pravo, a drugi za kazneno pravo.

Na plenarnoj sjednici komore, održanoj 13. lipnja, usvojena je slijedeća rezolucija:

Medjubalkanska pravnička komisija na svojem prvom sastanku, održanom u Beogradu od 11. do 13. lipnja 1932., i na temelju izvještaja svojih dvaju komiteta (za privatno i kazneno pravo) zaključila je, da specijalni izvjestioci prouče dolje nabrojena pitanja, a za koje je od općega interesa, da budu progresivno unificirana:

I. Privatno pravo: pitanje ženidbeno, državljanstvo, nasljedstvo, opća načela obveznog prava.

II. Trgovačko pravo: pitanje mjeničnoga prava, trgovačkih društava, trgovačke kupnje i prodaje i trgovačkih obaveza.

III. Kazneno pravo: 1) da se izradi nacrt medjubalkanske konvencije o ekstradiciji na osnovu nacrta, što ga je izradila internacionalna komisija za kazneno pravo (1930.); 2) unifikacija kaznenoga prava, uzevši u obzir već svršene radove medjunarodnog udruženja za kazneno pravo; 3) pitanje bijeloga roblja, izrada jedne medjubalkanske konvencije na osnovu internacionalne konvencije od 1931. i pariškoga ugovora od 1931.

Što se tiče izvršenja presude i odluka inostranih sudova komisija drži, da ovo pitanje treba, da bude proučeno zajednički od strane stručnjaka za privatno, trgovačko i kazneno prava.

Prema tome komisija je izabrala za izvjestioca za slijedeći sastanak komisije, koji će se održati za vrijeme III. balkanske konferencije u Bukureštu u listopadu 1932.:

1) gosp. profesora Tomu Živanovića (Jugoslavija) za pitanje ekstradicije;

2) gosp. profesora Ahmed Samim beja (Turska) za pitanje ženidbenoga prava;

3) gosp. profesora Grgura Cassimatisa (Grčka) za pitanje mjeničnoga i čekovnog prava.

Osim toga komisija izrazuje slijedeće želje:

I. da se na francuskom jeziku objave to skorije i što potpuniji pregledi pozitivnoga prava balkanskih država, da bi se na taj način olakšalo upoznavanje tih prava i ubrzao rad na progresivnoj unifikciji prava;

II. da balkanske države usvoje što skorije medjunarodne konvencije, koje su već zaključene o unifikaciji izvjesnih pitanja, kao n. pr. za mjenično pravo itd. i da se sporazume o rezervama tim konvencijama;

III. da sve balkanske države redovito suradjuju na medjunarodnim konferencijama za unifikaciju raznih pitanja prava i da nastoje, da se sporazume o stavu, koji će zauzeti da tim konferencijama, da bi se tako olakšao rad na unifikaciji balkonskih zakonodavstava;

IV. da bude što skorije izvršena izmjena profesora i pravnika balkanskih sveuč.ilišta i naučnih društava, kako je to preporučila II. balkanska konferencija.

Medjubalkanska pravnička komisija je osim ove rezolucije prihvatila i pravila »Stalne medjubalkanske komisije pravnika«.

Jugoslavenska nacionalna skupina za balkansku konferenciju je izdala prilikom balkanskoga pravnoga tjedna pregled našega pozitivnog prava pod naslovom »Apercu sommaire du droit positif yougoslave«. Ovaj pregled vrlo je olakšao rad komisije i po uzoru ovoga našega pregleda odlučeno je, da i druge nacionalne skupine objave preglede svojih prava. *RŠ*

NEŠTO O NOVOJ UREDBI U ZEMLJIŠNIM POSLIMA. Propisi § 38. zemljišničkoga zakona glase: »U zemljišnoknjižnim stvarima manje vrijednosti može sudsko ili bilježničko ovjerenje potpisa privatne isprave, koje je potrebito za uknjižbu, biti zamijenjeno sa potpisom dvaju vjerodostojnih svjedoka, ako se uknjiženje ima vršiti u području okružnoga suda, u kojem je isprava napravljena. Svjedoci moraju staviti svojeručno svoj potpis (porodično i rodno ime), svoje zvanje ili zanimanje, prebivalište, godine života i izjavu, da im je onaj, čiji potpis potvrdjuju kao istinit, lično poznat. Naredjenja prvoga stava ne će se primjenjivati na punomoćstva i na isprave, u kojima iznos tražbina ili cijena ili vrijednost zemljišta ili

prava uopće nisu odredjena, ili u kojima navedena svota bez kamata i sporednih pristojba prelazi iznos od hiljadu dinara.« Doslijedno ovome ne trebuje ovjerovljenje potpisa bilo sa strane suda ili javnoga bilježnika na ispravama, u kojima navedena svota nije veća od 1000 D., dok na ispravama, u kojima iznos tražbine, cijene ili vrijednosti iznosi preko 1000 D, ili u opće nisu odredjene, treba, da budu ovjerovljene od suda ili javnoga bilježnika, ako se želi, da budu podesne za uknjižbu (§ 36 zemlj. zakona). § 38 bio je izmijenjen zakonom od 19. studenoga 1931. u toliko, u koliko njegovi propisi vrijede i za zadužnice do 5000 D, dok je u ostalom sadržaju na snazi za cijelu državu. U »Službenim Novinama« od 14. svibnja 1932. br. 109-XLIX proglašena je uredba, koje član 1. glasi: »U području višega zemaljskoga suda u Splitu sreski sudovi su dužni, da na zahtjev stranaka u zemljišnoknjižnim stvarima, u kojima tražbine ili cijena ili vrijednost zemljišta ili prava uopće nisu odredjeni, ili u kojima navedena svota bez kamata i sporednih pristojaba ne prelazi iznos od 1000 D, sastavljaju isprave potrebne za uknjiženje.« Ovu je uredbu izdao ministar pravde u smislu § 40. sl. g) st. 2 zemlj. zakona, koja glasi: »Ministar pravde se ovlašćuje, da propiše sudovima dužnost, da u zemljišnoknjižnim stvarima manje vrijednosti (§ 38. st. 2.) sastavljaju isprave potrebne za uknjiženja.«

Rečena ministarska uredba izmjenjuje pozitivni zakon, te odredjuje, da sudovi moraju sastavljati isprave, u kojima iznos tražbine ili cijena ili vrijednost zemljišta ili prava u opće nisu odredjeni, dok zemlj. zakon to isključuje. U ustavnoj državi zakoni se mogu mijenjati samo zakonodavnim putem, a nipošto uredbama, jer ove trebuju samo za provedenje postojećega zakona. Zakonom je odredjeno, da za zadužnice do 5000 D ne trebuje ovjerovljenja potpisa. Rečena uredba i ovo mijenja, jer predmnijeva obvezu ovjerovljenja za vrijednosti preko 1000 D. Osobito upada u oči, da je ova uredba izdana samo za područje bivše Dalmacije, gdje se do sada gotovo nitko nije poslužio sa pogdnosti iz § 38. zemlj. zakona. Rečena uredba opterećuje sudove, jer im nameće nove dužnosti i odgovornosti. Prema članu 29. taksenoga zakona od 25. listopada 1923. sve vlasti, koje potvrdjuju razne ugovore i isprave, dužne su paziti na prometnu vrijednost objekta pravnoga posla. Sudovi su i do sada imali dnevno jedan sat za ovjerovljenje potpisa i prepisa, pa su stranke imale veću udobnost, nego će ju imati rečenom uredbom. Potrebito je dakle rečenu uredbu ispraviti u smislu zakona, te istu proširiti na cijelu državu. Pošto je rekbi svrha iste, da se ipak izbjegnu privatne isprave i utuku nadripisari, to bi trebalo ukinuti § 38. zemlj. zakona i zakon od 19. studenoga 1931. Br. 137160.

Priopćio Stanoš I., jav. bilježnik u Biogradu na moru.

PRINOS ZA REVIZIJU ZAKONA O AGRARU ZA DALMACIJU OD 19. LISTOPADA 1930. — U smislu § 13. zak. o likvidaciji agrarnog odnosa od 19. listopada 1930. i § 20. uredbe o sprovadjanju zak. od 22. veljače 1930. br. 67.100 svrstavanje pojedinih zemlj. čestica u procjenbene razrede treba da obavlja naročita procjenbena komisija, koju sačinjavaju po jedan procjenitelj izabran od vlasnika i od težaka, ekonom sreskoga načelstva kao pretsjednik te komsije, i činovnik katastarske uprave t. j. geometar.

Bez procjene, obavljene od strane označene komisije, ne može pasti ni sudska presuda radi razrješenja agrarnog odnosa, jer nema osnovke za dosudjenje otštete vlasniku zemlje.

Medjutim se ispostavilo, da je procjenbena komisija u svojem sadašnjem sastavu nesposobna za intensivan rad, koji od nje zahtijeva navedeni zakon (§ 50. st. II), iz razloga, jer su njezini članovi javni funkcioneri spriječeni svojim redovitim poslom. Na području sreskog načelstva i katastarske uprave nalazi se naime više (5—6) kotar. sudova, te ovi činovnici ne mogu svaki mjesec učestvovati u radu komisije pojedinih sudova. Zbog toga se i sudski postupak, kako se vidi iz posljedaka za minulo polugodište, koči i ne daje zahtijevani pozitivan uspjeh.

Ima upravo poraznih slučajeva, da je sud za cijelo ovo isteklo vrijeme od procjenbene komisije primio samo tri zapisnika sa obavljenom procjenom — (§ 29. naredbe u agrar. zak.). Jedini pak lijek tome, za interese stranaka i državne blagajne štetnomu odugovlačenju postupka oko likvidacije agrarnih odnosa, bila bi djelomična izmjena zakona od 19. listopada 1930. u svrhu, da bi isti odgovarao životnim potrebama i postavljenomu cilju, t. j. promjena u tom pravcu, da procjenbena ko-

misija, čiji rad sačinjava jedan dio cjelokupnoga postupka o likvidaciji agrarnih odnosa bude plodniji.

Budući da se stanje, prikazano u zemljišniku, u većini slučajeva ne poklapa sa stanjem posjeda u naravi i budući da su kmetski odnošaji na području bivše pokrajine Dalmacije a osobito na području negdašnje republike dubrovačke silno zamršeni, faktično stanje posjeda dade se ustanoviti jedino putem sudskog uvidjaja na licu mjesta. Stoga bi bilo sasma opravdano, da se točka 3 § 18. navedenoga zakona promijeni tako, da predsjednik procjenbene komisije bude agrarni sudac (bar fakultativno).

Celishodno je zakonodavac odredio obvezatan uvidjaj na licu mjesta u zakonu od 5. pros. 1931. o uredjenju agrarnih odnosa u ranijim pokrajinama južnoj Srbiji i Crnoj Gori (§§ 55. i sled. zak.), a to — izgleda — iz razloga, što na tom području nema još zemljišnika. Medjutim se na temelju stečenoga već iskustva ispostavilo, da je naličje radi identifikacije i premjeravanja spornoga predmeta za utvrdjenje istinitosti ili neistinitost spornih činjenica neophodno potrebito, jer sudac ne može drugačije upitnu stvar riješiti, kada zemljišnik nije u dobrom stanju (dioba nije sprovedena). Stoga tijesna saradnja agrarnoga suca sa ostalim članovima procjenbene komisije (osim ekonoma) znatno bi doprinijela ubrzanju postupka, jer bi se istodobno obavljao sudski uvidjaj, procjena i saslušanja, a sudac ne bi bio vezanih ruku, kao sada, dok bi bili državnoj blagajni prištedjeni mnogi suvišni troškovi, koji bi nastali, kada bi sudac morao po drugi put tražiti izlazak geometara na lice mjesta prilikom sudskog uvidjaja.

Medjutim, interesi države u pogledu otštete za zemlju vlasnicima bili bi i bez učestvovanja ekonoma sreskog načelstva u procjenbenoj komisiji u dovoljnoj mjeri zaštićeni sudjelovanjem agrarnoga suca u toj komisiji, a sreski ekonom svoju riječ u pogledu procjene upitnoga zemljišta već je dao prilikom fiksiranja stalnih cijena za pojedine razrede zemalja i utvrdjenje stalnih tabela.

Treba uzgred naglasiti, da bi se time riješilo i pitanje perovodje procjenbene komisije, jer ni ekonom ni geometar ne ispunjavaju svojedobno zapisnike, izgovarajući se, da nisu to dužni činiti, a ova razmirica članova komisije u podjeli posla takodjer je mnogo doprinijela odugovlačenju sudskoga postupka.

Novela u smislu ovdje naglašenoga u navedenom zakonu dobro bi došla već po tome, što je kredit za sprovadjanje toga zakona ograničen (stav 3 § 50. zakona; — a ne kažem blagodati po stranke).

Razumije se, da bitni preduslov uspješnog izvodjenja svake agrarne reforme je dovoljan broj geometara, što je zakonodavac i uzeo u obzir pri sastavljanju posljednjega zakona o agraru za južnu Srbiju i Crnu Goru od 5. prosinca 1931. (§ 38), a slučajno je i uslijed slaba poznavanja prilika u bivšoj pokrajini Dalmaciji ispustio iz vida okolnost, da se područja katastarskih uprava ne poklapaju sa područjima kotarskih sudova, kojih je više, pa s toga geometri ne stižu, da zadovolje zahtjevima, koje zakon na njih stavlja. Skoro donijeta uredba od 15. siječnja tek. godine br. 1100/V o ovlašćenju za izvodjenje javno geodetsko-geometarskih radova dat će svakako mogućnosti nadležnima povećati predvidjenu u spomenutom zakonu saradnju stručnjaka ove vrste (§§ 20. i 26. naredbe o sprovadjanju zakona) i time vratiti agrarnim interesantima povjerenje u skoro ostvarenje zakona o likvidaciji agrarnih odnosa.

Nije u interesu države zaostati niti kratko vrijeme sa već otpočetom likvidacijom tih odnosa u Dalmaciji obzirom, da su stranke, neobazirajući se na ekonomsku krizu, svojedobno učinile sve zahtijevano od njih zakonom, samo da jedni postanu neograničeni zemaljski vlasnici, a drugi da dobiju zakonom obećanu otštetu za zemlju.

Priopćio V. Selivaner, sudac na radu u Dalmaciji.

Kod tajništva
Pravničkog društva
Zagreb, Svačićev trg 4

mogu se naručiti bilo uz istovremenu doznaku novca ili pouzećem (prvo je jeftinije) ove knjige:

Mjesečnici, potpuna godišta: 1886.—1889., 1893.—1918. Svako godište po Din 60, s poštarinom Din 68.

Spomenice na I. Zbor pravnika u Zagrebu, na Kongrese pravnika u Ljubljani, Beogradu i Sarajevu. Prva stoji s poštarinom Din 20, druga Din 30, treća Din 25, četvrta s Dodatkom Din 40. Dodatak za poštarinu na svaku knjigu Din 4.

Pristojbenik za odvjetničke poslove (Minimalna odvjetnička tarifa). Izdalo Društvo odvjetnika u Zagrebu. Cijena Din 15 bez poštarine.

Odvjetnik Organ Advokatske Komore u Zagrebu. Izlazi mjesečno jedampul. Članovi Komore dobivaju ga besplatno; za nečlanove godišnja pretplata s poštarinom Din 80, za adv. pripravnike Din 60.

Zakon o advokatima od 17. III. 1929 Cijena Din 16. Za poštarinu dodatak Din 3.

Sa braniteljske govornice.
Zbirka plaidoyera s predgovorom o braniteljstvu. Cijena Din 30, s poštarinom Din 33.

Po §-u 4. pravila
Pravničkoga društva

kao pravi članovi mogu društvu pristupiti samo oni, koji su apsolvirali pravne nauke.

Pravi članovi plaćaju u ime članarine godišnje:
ako su suci ili javni činovnici D 30,
ako su odvjetnički perovodje D 60,
ako su odvjetnici i uopće pripadnici slobodnih zvanja D 120.

Tko istom pristupa društvu kao član, plaća osim toga upisninu jednom za uvijek, koja je jednaka mjesečnoj (od gornje svote dvanaesti dio) članarini.

Prijava za pristup u društvo šalje se tajništvu (Zagreb, Svačićev trg 4), kamo se šalju i svi dopisi i novčane pošiljke, koje se tiču društva. Najjeftinije je i najpraktičnije, te omogućuje svestranu kontrolu, ako se članarina i uopće novac doznačuju putem poštanske štedionice. U tu svrhu priloženi su broju od mjeseca siječnja t. g. uplatni listovi, kojima neka se posluži svaki član, ako nije još podmirio zaostalu ili tekuću članarinu. Onome, koji **što prije** ne namiri bar zaostalu (prethodnih godina) članarinu, obustavit će se dalje dostavljanje „Mjesečnika".

Pravi članovi dobivaju „Mjesečnik" besplatno. Nečlanovi plaćaju u ime pretplate godišnje D 120; djaci i drž. činovnici plaćaju pogodovnu pretplatu od D 60.

Reklamacije za „Mjesečnik" moguće je uvažiti samo onda, ako ne stignu prekasno, **a valja ih upraviti tajništvu,** Zagreb, Svačićev trg br. 4

Spisi za uredništvo „Mjesečnika" neka se šalju u Jurjevsku ul. 51 ili Svačićev trg 4

TISKARA „MERKANTILE" (JUTRIŠA I SEDMAK), ZAGREB.